

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ, ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ, ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ»

Η Ελληνική επανάσταση στο «τοπίο» των επαναστάσεων του 19^{ου} αιώνα: η επιρροή
της Γαλλικής και Αμερικανικής επανάστασης και άλλων επαναστατικών κινήματων
μέσα από την
ιδεολογία, την οργάνωση, την στρατηγική, τις συμμαχίες

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

The Greek revolution in the "landscape" of 19th century revolutions: the influence of
the French and American revolutions and other revolutionary movements through
ideology, organization, strategy, alliances

DISSERTATION

Κωνσταντίνος Τσάγκας

Αθήνα, 2024

Τριμελής Επιτροπή

Γεώργιος Ευαγγελόπουλος, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπων)

Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Ανδρέας Γκόφας, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Κωνσταντίνος Τσάγκας, 2024

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνωμών του συγγραφέα.

Δήλωση μη λογοκλοπής και ανάληψης προσωπικής ευθύνης

Με πλήρη επίγνωση των συνεπειών του νόμου περί πνευματικών δικαιωμάτων, δηλώνω ενυπογράφως ότι είμαι αποκλειστικός συγγραφέας της παρούσας Διπλωματικής Εργασίας, για την ολοκλήρωση της οποίας κάθε βοήθεια είναι πλήρως αναγνωρισμένη και αναφέρεται λεπτομερώς στην εργασία αυτή. Έχω αναφέρει πλήρως και με σαφείς αναφορές, όλες τις πηγές χρήσης δεδομένων, απόψεων, θέσεων και προτάσεων, ιδεών και λεκτικών αναφορών, είτε κατά κυριολεξία είτε βάση επιστημονικής παράφρασης.

Αθήνα, 2024

Κωνσταντίνος Τσάγκας

Αφιέρωση

Στη σύζυγό μου Αλεξάνδρα

και στα παιδιά μου

Μαρία – Ιωάννα και Πέτρο

Ευχαριστίες

Ευχαριστώ θερμά τους Καθηγητές κα Κωνσταντίνα Μπότσιου και κ. Χαράλαμπο Παπασωτηρίου για τη βοήθειά τους στην εκπόνηση της διπλωματικής εργασίας μου, την οικογένειά μου και ιδιαίτερα τη σύζυγό μου, για την αμέριστη υποστήριξη και συμπαράσταση.

Περιεχόμενα

	σελ.
Φωτογραφίες	7
Περίληψη	9
Abstract	11
Εισαγωγή	13
Κεφάλαιο πρώτο	15
Οι επαναστάσεις ως σημεία καμπής της ιστορίας	15
Κεφάλαιο δεύτερο	16
Νεωτερικότητα – Εκκοσμίκευση – Διαφωτισμός	16
Κεφάλαιο τρίτο	22
Η Αμερικανική επανάσταση	22
Η επανάσταση για ανεξαρτησία και νέο κράτος	24
Αρχή των επαναστάσεων	27
Κεφάλαιο τέταρτο	28
Η Γαλλική επανάσταση	28
Η επανάσταση του διαφωτισμού	33
Εξάπλωση των επαναστάσεων – ανάδυση του φιλελευθερισμού και του εθνικισμού	43
Κεφάλαιο πέμπτο	46
Άλλα επαναστατικά κινήματα του 19 ^{ου} αιώνα	46
Κεφάλαιο Έκτο	48
Η επανάσταση του Ελληνισμού για την ανεξαρτησία και την ίδρυση νέου εθνικού κράτους	48
Το ιδεολογικό υπόβαθρο και η έναρξη της επανάστασης	51
Η στρατιωτική στρατηγική του επαναστατικού αγώνα	55
Οι προσπάθειες οργάνωσης νέου κράτους	60
Οι μεγάλες δυνάμεις και η Ευρωπαϊκή επέμβαση	66
Η Μεγάλη Ιδέα	72
Συμπεράσματα	73
Πηγές – Βιβλιογραφία	79

Φωτογραφίες

Εικόνα 1. Ο «Θρίαμβος του Θανάτου» (“Triumph of Death”). Πίνακας του Pieter Bruegel the Elder (1562). Museo del Prado, Madrid.	17
Εικόνα 2. Ατμομηχανή σχεδιασμένη και κατασκευασμένη από τους James Watt (1736-1819) και Matthew Boulton (1728-1809). Μια από τις βασικές καινοτομίες της Βιομηχανικής Επανάστασης. Χρονολογείται από το 1788. Η παλαιότερη αρχική περιστροφική ατμομηχανή στον κόσμο. Science Museum, London.	18
Εικόνα 3. Από επάνω αριστερά και με τη σειρά που αναφέρονται οι Φιλόσοφοι του Διαφωτισμού John Locke (1632 – 1704), François – Marie Arouet “Voltaire” (1694 – 1778), Jean – Jacques Rousseau (1712 – 1778), Charles – Louis de Secondat, Baron de La Brède et de Montesquieu (1689 – 1755).	20
Εικόνα 4. Η «Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας» (“Declaration of Independence”). Πίνακας του John Trumbull (1818). U.S. Capitol Rotunda, Washington, D.C.	24
Εικόνα 5. Η «Κατάληψη της Βαστίλης» (“La prise de la Bastille”). Πίνακας του Jean – Baptiste Lallemand, (1789). Musées de la ville de Paris.	35
Εικόνα 6. Η «Μάχη του Βατερλό» (“Battle of Waterloo”). Πίνακας του William Sandler (1815). Pym's Gallery, London	43
Εικόνα 7. Το «Συνέδριο της Βιέννης» (“Congress of Vienna”). Πίνακας του Jean – Baptiste Isabey (1819). Musée du Louvre.	44
Εικόνα 8. «Υπέρ Πατρίδος το Παν». Πίνακας του Θεόδωρου Βρυζάκη (1858). Εθνική Πινακοθήκη.	49
Εικόνα 9. Από αριστερά Ρήγας Βελεστινλής ή Φεραίος (1757 – 1798), Αδαμάντιος Κοραής (1748 – 1833).	52
Εικόνα 10. Ο «Όρκος». Φανταστική σύνθεση του Διονυσίου Τσόκου (1849) με σκηνή ορκωμοσίας Φιλικού στη Ζάκυνθο, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο.	54
Εικόνα 11. «Οι Ιερολοχίτες μάχονται στο Δραγατσάνι». Πίνακας του Peter von Hess (19 ^{ος} αιώνας). Μουσείο Μπενάκη.	55
Εικόνα 12. . Ο «Πόλεμος της Τριπολιτζάς και των πέριξ αυτής χωρίων». Πίνακας του Παναγιώτη Ζωγράφου με την καθοδήγηση του Μακρυγιάννη (ανάμεσα στο 1836 και 1839).	56
Εικόνα 13. Η «Πυρπόληση της τουρκικής ναυαρχίδας από τον Κανάρη». Πίνακας του	

Νικηφόρου Λύτρα (1873). Πινακοθήκη Αβέρωφ.	58
Εικόνα 14. Η «Α΄ Εθνική Συνέλευση στη Νέα Επίδαυρο». Η στιγμή της ορκωμοσίας των πληρεξουσίων μπροστά στο «Προσωρινόν πολίτευμα της Ελλάδος». Τοιχογραφία του Ludwig Michael von Schwanthaler στο Μέγαρο της Βουλής.	62
Εικόνα 15. Ιωάννης Καποδίστριας (1776 – 1831).	64
Εικόνα 16. Η «δολοφονία του Καποδίστρια». Πίνακας του Διονυσίου Τσόκου (χρονολογείται στο 1850). Μουσείο Μπενάκη.	65
Εικόνα 17. Η «υποδοχή του Λόρδου Βύρωνα στο Μεσολόγγι». Πίνακας του Θεόδωρου Βρυζάκη (1861). Εθνική Πινακοθήκη.	68
Εικόνα 18. Η «Ναυμαχία του Ναβαρίνου». Πίνακας του Ιωσήφ Ντεμίρη. Ιστοσελίδα του Πολεμικού Ναυτικού.	71
Εικόνα 19. Η «Υπογραφή του Πρωτοκόλλου του Λονδίνου». Τοιχογραφία της ζωφόρου της Αίθουσας Τροπαίων της Βουλής. Έργο του Ludwig Michael von Schwanthaler (1842).	72

Περίληψη

Οι επαναστάσεις συμβολίζουν σημαντικές μεταβολές στην ιστορία, επηρεάζοντας κοινωνικές, πολιτικές, οικονομικές και πολιτιστικές δομές. Ανατρέπουν παλαιά συστήματα και δημιουργούν νέες πραγματικότητες. Η βιομηχανική επανάσταση ενίσχυσε την αστική ανάπτυξη και την ταξική συνείδηση. Η αμερικανική, η γαλλική και η ελληνική επανάσταση ανέδειξαν ιδεολογικές αξίες όπως η ελευθερία, η ισότητα, η ανεξαρτησία και η αυτοδιάθεση.

Ο Μεσαίωνας στην Ευρώπη χαρακτηρίστηκε από το φεουδαρχικό σύστημα και την εκκλησιαστική εξουσία της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας. Στην Ευρώπη, με την πάροδο του χρόνου, επικράτησε ο απολυταρχισμός, ενώ οι παραδοσιακές θρησκευτικές πεποιθήσεις αμφισβητήθηκαν από την εκκοσμίκευση, η οποία έθεσε σε προτεραιότητα κοσμικές αξίες.. Ο Διαφωτισμός προώθησε τη σημασία της λογικής, της κριτικής σκέψης, της ελευθερίας και του ανθρωπισμού, με την ανάδειξη των θεμελιωδών φυσικών δικαιωμάτων. Η Νεωτερικότητα συνδέθηκε με την ανάπτυξη των αστικών κοινωνιών και την ανάγκη υιοθέτησης μιας εθνικής κουλτούρας. Εκκοσμίκευση, Διαφωτισμός και νεωτερικότητα επηρέασαν τον κόσμο, διαμορφώνοντας τις βάσεις για τις επαναστάσεις που θα ακολουθούσαν.

Η Αμερικανική Επανάσταση ξεκίνησε όταν η βρετανική μητρόπολη προσπάθησε να επιβάλει φόρους αρνούμενη στα αιτήματα των αποίκων για ανάλογη εκπροσώπηση στη λήψη των πολιτικών αποφάσεων. Οι άποικοι αντιστάθηκαν και απαίτησαν δικαιώματα και αυτοδιάθεση. Η δυσaráσκεια οδήγησε σε εξέγερση και τελικά στην ανεξαρτησία και τη δημιουργία των ΗΠΑ. Με τη Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας επήλθε ριζοσπαστική τομή με το παρελθόν. Καταχωρήθηκαν τα θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα, ενώ το αμερικανικό Σύνταγμα, επηρεασμένο από τις ιδέες του Διαφωτισμού, διαπνεόταν από δημοκρατικές αρχές περί ελευθερίας, λαϊκής κυριαρχίας και ικανοποίησης των πολιτών. Οι ιδέες που προωθούσε η αμερικανική επανάσταση ενέπνευσαν την Γαλλική.

Η Γαλλική επανάσταση ξεκίνησε λόγω της οικονομικής κρίσης, της κοινωνικής ανισότητας και της αντίδρασης της αστικής τάξης, η οποία προσπαθούσε να παίξει τον δικό της ρόλο στις υποθέσεις του κράτους, κατά της απολυταρχικής μοναρχίας. Οι ιδέες του Διαφωτισμού έδιναν μορφή και περιεχόμενο στη δυσaráσκεια της

αστικής τάξης. Τα Συντάγματα που ψηφίστηκαν αντιπροσώπευαν τη μετάβαση από τη μοναρχία σε ένα σύστημα δημοκρατίας. Καθιέρωσαν τα θεμέλια της δημοκρατίας όπως η αρχή της λαϊκής κυριαρχίας. Η Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη συμβόλιζε την αναγνώριση και την εγγύηση βασικών δικαιωμάτων και ελευθεριών για τους πολίτες. Απελευθερώθηκαν δύο τεράστιες δυνάμεις, ο εθνικισμός και ο φιλελευθερισμός, οι οποίες επρόκειτο να διαμορφώσουν τη μελλοντική πορεία της ευρωπαϊκής ιστορίας, και να οδηγήσουν σε άλλα επαναστατικά κινήματα και στον Αγώνα του Ελληνικού Έθνους για ανεξαρτησία.

Η Ελληνική Επανάσταση του 1821 συμβολίζει τον αγώνα του Ελληνικού λαού για την απελευθέρωση από τον Οθωμανικό ζυγό και την επαναφορά της Ελληνικής Εθνικής κυριαρχίας. Αποτελεί σύμβολο αντίστασης, εθνικής και πολιτιστικής αναγέννησης, εμπνέοντας αγώνες για ανεξαρτησία και δικαιοσύνη παγκοσμίως. Μαζί με την αμερικανική και τη γαλλική, εγκαινίασαν την εποχή της νεωτερικότητας. Δημιούργησε το πρώτο ανεξάρτητο εθνικό κράτος στη Νοτιοανατολική Ευρώπη και αναδιαμόρφωσε τις γεωπολιτικές ισορροπίες στην Ανατολική Μεσόγειο. Είναι ένα γεγονός που τιμάται όχι μόνο στην Ελλάδα αλλά και σε όλο τον κόσμο, μέσω της δημιουργίας του φιλελληνικού κινήματος που προκάλεσε. Διαμόρφωσε νέους χάρτες εξουσίας και επιρροής στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου. Έχει παγκόσμια ιστορική σημασία και τιμάται ως ένα από τα σημαντικότερα γεγονότα στην παγκόσμια ιστορία της εθνικής ανεξαρτησίας και της ελευθερίας.

Λέξεις Κλειδιά: Νεωτερικότητα – Εκκοσμίκευση – Διαφωτισμός – Επαναστάσεις – Νέο Ελληνικό Κράτος

**The Greek revolution in the "landscape" of 19th century revolutions: the influence
of the French and American revolutions and other revolutionary movements
through ideology, organization, strategy, alliances**

Konstantinos Tsagkas

Abstract

Revolutions symbolize significant changes in history, affecting social, political, economic and cultural structures. They overturn old systems and create new realities. The Industrial Revolution strengthened urban development and class consciousness. The American, French and Greek revolutions highlighted ideological values such as freedom, equality, independence and self-determination.

The Middle Ages in Europe were characterized by the feudal system and the ecclesiastical power of the Roman Catholic Church. In Europe, over time, absolutism prevailed, while traditional religious beliefs were challenged by secularization, which prioritized secular values. The Enlightenment promoted the importance of reason, critical thinking, freedom, and humanism, with the emphasis on fundamental natural rights. Modernity was associated with the development of bourgeois societies and the need to adopt a national culture. Secularization, Enlightenment, and Modernity influenced the world, shaping the foundations for the revolutions that would follow.

The American Revolution began when the British Empire attempted to impose taxes while refusing the colonists' demands for equal representation in political decision-making. The colonists resisted and demanded rights and self-determination. Discontent led to rebellion and ultimately to independence and the creation of the United States. The Declaration of Independence marked a radical break with the past. It enshrined fundamental human rights, while the American Constitution, influenced by the ideas of the Enlightenment, was inspired by democratic principles of liberty, popular sovereignty, and citizen satisfaction. The ideas promoted by the American Revolution inspired the French Revolution.

The French Revolution began due to the economic crisis, social inequality and the reaction of the bourgeoisie, which was trying to play its own role in the affairs of the state, against the absolutist monarchy. The ideas of the Enlightenment gave form

and content to the dissatisfaction of the bourgeoisie. The Constitutions that were voted represented the transition from monarchy to a system of democracy. They established the foundations of democracy such as the principle of popular sovereignty. The Declaration of the Rights of Man and of the Citizen symbolized the recognition and guarantee of basic rights and freedoms for citizens. Two enormous forces were released, nationalism and liberalism, which were to shape the future course of European history, and lead to other revolutionary movements and the Struggle of the Greek Nation for independence.

The Greek Revolution of 1821 symbolizes the struggle of the Greek people for liberation from the Ottoman yoke and the restoration of Greek national sovereignty. It is a symbol of resistance, national and cultural renaissance, inspiring struggles for independence and justice worldwide. Together with the American and French revolutions, they inaugurated the era of modernity. It created the first independent nation-state in Southeastern Europe and reshaped the geopolitical balance in the Eastern Mediterranean. It is an event that is honored not only in Greece but also throughout the world, through the creation of the philhellene movement that it provoked. It shaped new maps of power and influence in the Eastern Mediterranean region. It has global historical significance and is honored as one of the most important events in the world history of national independence and freedom.

Keywords: Modernity – Secularization – Enlightenment – Revolutions – New Greek State.

Εισαγωγή

Η ελληνική επανάσταση του 1821 ήταν ένα σημαντικό γεγονός στο ευρύτερο πλαίσιο των επαναστατικών κινημάτων του 19^{ου} αιώνα. Επηρεάστηκε σε μεγάλο βαθμό από τις ιδέες της γαλλικής και της αμερικανικής επανάστασης καθώς και από άλλα επαναστατικά κινήματα της εποχής.

Η επανάσταση των Ελλήνων το 1821 ήταν βαθιά ριζωμένη σε μια ισχυρή αίσθηση ιστορικής και πολιτιστικής ταυτότητας. Οι Έλληνες προσπάθησαν να διεκδικήσουν την αρχαία κληρονομιά τους και την ανεξαρτησία τους από την οθωμανική κυριαρχία, αντλώντας από μια πλούσια ιστορία και μια κοινή ορθόδοξη χριστιανική πίστη που τους ένωνε. Εξασφάλισε στο ελληνικό έθνος, μια ανεξάρτητη εθνική εστία, ύστερα από πολλούς αιώνες υποταγής στους Οθωμανούς.

Επηρεάστηκε από τις ιδέες της αυτοδιάθεσης, της ανεξαρτησίας, της ελευθερίας, της ισότητας και της αδελφосύνης που προέκυψαν από την αμερικανική και τη γαλλική επανάσταση. Ήταν ένας παρατεταμένος και απαιτητικός αγώνας αλλά μέσω της οργάνωσης, της διπλωματίας, της στρατηγικής και των συμμαχιών, οι Έλληνες κατάφεραν τελικά να αποκτήσουν την ανεξαρτησία τους και να ιδρύσουν το σύγχρονο ελληνικό κράτος.

Η φράση «η ιστορία επαναλαμβάνεται» χρησιμοποιείται συχνά για να υποδηλώσει ότι παρόμοια γεγονότα ή πρότυπα στον πολιτικό, κοινωνικό, ή οικονομικό τομέα επαναλαμβάνονται στον χρόνο, πλην όμως, η φύση των ανθρώπων που συμμετέχουν σε αυτά και η μοναδικότητα κάθε εποχής (γεωγραφία, γεωπολιτική, κοινωνίες, έθνη) είναι έννοιες σύνθετες και πολυδιάστατες και οδηγούν στο συμπέρασμα ότι «η ιστορία δεν επαναλαμβάνεται»¹.

Η παρούσα εργασία σκοπό έχει να διερευνήσει και να αναλύσει τον τρόπο με τον οποίο η ελληνική επανάσταση του 1821 επηρεάστηκε από τις επαναστάσεις της εποχής. Αναζητά την πληρέστερη κατανόηση των ιδεολογικών, οργανωτικών, στρατηγικών και διπλωματικών κοινών στοιχείων της με την αμερικανική και τη γαλλική επανάσταση καθώς και με και άλλα επαναστατικά κινήματα του 19^{ου} αιώνα. Τέλος αναδεικνύει κάποια ξεχωριστά χαρακτηριστικά της ελληνικής επανάστασης

¹ Οι ερμηνείες των ιστορικών γεγονότων τροποποιούνται επειδή κάθε γενιά φωτίζει το παρελθόν με τη δική της ματιά και στη δική της γλώσσα. Αντίθετα με το κοινώς λεγόμενο, η ιστορία δεν επαναλαμβάνεται (Μπότσιου Κ. Ε., Αλλάζει η ιστορία;, 2023, σ. 4).

καθώς ήταν ένας αγώνας για τη διατήρηση της ελληνικής πολιτισμικής ταυτότητας, του εθνικού και ορθόδοξου ελληνικού πνεύματος, έναντι στη ξένη κυριαρχία.

Οι προϋποθέσεις για την εκπόνηση της διπλωματικής εργασίας, όπως τέθηκαν από τον συγγραφέα, είναι οι παρακάτω:

- Οι ιδέες, οι συμμαχίες, οι οργανωτικές δομές και οι στρατηγικές που αναπτύχθηκαν στις αναφερόμενες επαναστάσεις και στα επαναστατικά κινήματα αφορούν αποκλειστικά την εξεταζόμενη περίοδο.

- Η ανάλυση θα πραγματοποιηθεί με βάση τα γεγονότα που διαδραματίστηκαν την εξεταζόμενη χρονική περίοδο, ενώ η εξιστόρησή τους καθώς και οι συνθήκες κάτω από τις οποίες αυτά έλαβαν χώρα, διατυπώνονται χωρίς κρίσεις ή σχόλια του συγγραφέα.

- Λόγω της έκτασης των γεγονότων, στο παρόν πόνημα θα καταγραφούν μόνο τα περιστατικά και τα συμβάντα, που κατά τη γνώμη του συγγραφέα, εκτιμάται ότι βοηθούν καλύτερα στην εκπλήρωση του σκοπού της διπλωματικής εργασίας.

Οι παράγοντες που επηρέασαν τον συγγραφέα για την εκπόνηση της εργασίας είναι οι εξής:

- Η Μεγάλη Βρετανία, η Γαλλία και η Ρωσία είχαν, έχουν και θα έχουν στρατηγικά και οικονομικά συμφέροντα στο Αιγαίο και στη Μεσόγειο Θάλασσα, είτε λόγω της μεγάλης γεωστρατηγικής σημασίας της περιοχής (ενεργειακή, εμπορική, στρατιωτική), είτε λόγω των πλούσιων φυσικών πόρων που αυτή διαθέτει, είτε λόγω του ρόλου που διαδραματίζει στη διεθνή ισορροπία δυνάμεων.

- Οι Μεγάλες Δυνάμεις ασκούν σημαντική επίδραση στις διεθνείς σχέσεις λόγω της οικονομικής, διπλωματικής και στρατιωτικής τους ισχύος. Η επιρροή τους εκτείνεται σε πολλούς τομείς, συμπεριλαμβανομένων των διαπραγματεύσεων για συμφωνίες και συνθήκες, των παγκόσμιων οικονομικών διαδικασιών, της ασφάλειας και της άμυνας, καθώς και της διεθνούς ανάπτυξης. Οι ενέργειές τους μπορούν να διαμορφώσουν την πολιτική και οικονομική κατάσταση σε διάφορες περιοχές του κόσμου και να επηρεάσουν τις διεθνείς σχέσεις μεταξύ κρατών και περιφερειών.

Κεφάλαιο πρώτο

Οι επαναστάσεις ως σημεία καμπής της ιστορίας

Οι επαναστάσεις αντιπροσωπεύουν σημαντικές τομές στην ιστορία, καθώς είναι γεγονότα που συνήθως σηματοδοτούν μεγάλες αλλαγές στην κοινωνική, πολιτική, πολιτισμική και οικονομική δομή μιας κοινωνίας ή μιας ευρύτερης περιοχής και μπορούν να επηρεάσουν την εξέλιξη μιας χώρας και του κόσμου για πολλές γενιές.

Περιλαμβάνουν συνήθως μια θεμελιώδη αλλαγή στην υπάρχουσα τάξη πραγμάτων, είτε πρόκειται για αλλαγή του υφιστάμενου πολιτικού συστήματος και στη δημιουργία νέων πολιτικών δομών (ανατροπή μοναρχίας, κυβέρνηση, διάλυση αυτοκρατορίας, δημιουργία νέου έθνους κλπ.) είτε πρόκειται για αλλαγές στις κοινωνικές, οικονομικές, θρησκευτικές ή και πολιτισμικές δομές και συστήματα (εγκαθίδρυση ενός νέου οικονομικού συστήματος, κοινωνικός μετασχηματισμός κλπ.). Όσο πιο ουσιαστική είναι η αλλαγή, τόσο πιο πιθανό είναι να θεωρηθεί σημείο καμπής.

Για να θεωρείται σημείο καμπής, μια επανάσταση θα πρέπει να έχει διαρκή αντίκτυπο στην πορεία της ιστορίας. Αυτός ο αντίκτυπος μπορεί να εκδηλωθεί σε νέους νόμους, θεσμούς, ιδεολογίες ή κοινωνικούς κανόνες που διαρκούν πέρα από την επαναστατική περίοδο.

Δεν είναι απαραίτητο να συνδυάζεται με πόλεμο αλλά συνήθως έχουμε πολεμική σύγκρουση. Για παράδειγμα η αναγνώριση των δικαιωμάτων των Αφροαμερικανών στην Αμερική ήταν μια εσωτερική επανάσταση αλλά δε διεξήχθη πόλεμος ούτε αγώνας ανεξαρτησίας. Άλλο παρόμοιο παράδειγμα ήταν η βιομηχανική επανάσταση², που συνέβη κατά τη διάρκεια του 18^{ου} και 19^{ου} αιώνα, η οποία ανέδειξε τη μαζική παραγωγή, αλλάζοντας το τοπίο της οικονομίας από τη χειροποίητη στη μηχανοποιημένη, ενισχύοντας τις πόλεις και δημιουργώντας νέα κοινωνικά ιδεώδη όπως ο αστικός φιλελευθερισμός και η ταξική συνείδηση.

Η σημασία της επανάστασης μπορεί επίσης να εξαρτάται από το ιστορικό

² Την περίοδο αυτή, δημιουργήθηκαν και αναπτύχθηκαν εργοστάσια με αποτέλεσμα την μαζική μετακίνηση του πληθυσμού από την ύπαιθρο στις πόλεις, ενισχύοντας την αστική και βιομηχανική ανάπτυξη. Η εξάπλωση του αστικού φιλελευθερισμού και του ιδανικού της οικονομικής επιτυχίας, η παρακμή της παλιάς γαιοκτητικής αριστοκρατίας και η ταξική συνείδηση των εργατών των πόλεων έχουν τις ρίζες τους στη βιομηχανική επανάσταση (Burns, 2006, σ. 394).

πλαίσιο. Ορισμένες επαναστάσεις είναι πιο κομβικές σε ορισμένες περιοχές ή χρονικές περιόδους, ενώ άλλες μπορεί να θεωρηθούν συγκριτικά λιγότερο μετασχηματιστικές. Κάποιες άλλες έχουν αντίκτυπο και επιπτώσεις στο διεθνές επίπεδο. Μπορεί να επηρεάσουν τις σχέσεις με άλλες χώρες, να ενθαρρύνουν επαναστατικές κινήσεις σε άλλες περιοχές ή να διαμορφώσουν νέες διεθνείς πολιτικές συμμαχίες. Για παράδειγμα, η αμερικανική, η γαλλική αλλά και η ελληνική επανάσταση άφησαν εκτεταμένο αποτύπωμα, καθώς οι επιδράσεις τους διέσχισαν τα εθνικά όρια και επηρέασαν την πορεία της παγκόσμιας ιστορίας.

Και οι τρεις αυτές επαναστάσεις αναδύθηκαν κατά την περίοδο του διαφωτισμού, προωθώντας έννοιες όπως η ελευθερία, η ισότητα, η δημοκρατία και η εθνική κυριαρχία. Οι παραπάνω έννοιες είχαν ευρείες επιδράσεις στον κόσμο, ενθαρρύνοντας λαούς σε διάφορες περιοχές να εκδηλώσουν την επιθυμία τους για αυτοδιάθεση και ανεξαρτησία.

Κεφάλαιο δεύτερο

Νεωτερικότητα – Εκκοσμίκευση – Διαφωτισμός

Κατά τη διάρκεια του Μεσαίωνα, η Ευρώπη βίωσε την ανάπτυξη του φεουδαρχικού συστήματος και την εκκλησιαστική εξουσία της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας. Οι ιππότες, οι βασιλιάδες, οι μοναχοί και οι αγρότες αποτελούσαν τα βασικά κοινωνικά στρώματα αυτής της εποχής. Από το 1300 περίπου, έως τα μέσα ή το τέλος του 15^{ου} αιώνα³, η Δυτική Ευρώπη βίωνε ένα συνεχές κύμα πείνας, επιδημιών [με πιο γνωστή την πανώλη, γνωστή ως «μαύρος θάνατος» (Εικόνα 1), με μεγάλο αριθμό θανάτων] και θεομηνιών με τρομακτική ένταση και φοβερή διάρκεια.

Παρόλες τις αντιξοότητες όμως, οι Ευρωπαίοι επέδειξαν θαυμαστή αντοχή και προσαρμόστηκαν στις μεταβαλλόμενες συνθήκες, θέτοντας τις βάσεις από τα μέσα του 15^{ου} αιώνα για την απαρχή του σύγχρονου κόσμου. Ο Μεσαίωνας θα έδινε τη θέση του στην Αναγέννηση.

Η Αναγέννηση ως μια προσπάθεια αναβίωσης ιδεών και αναζωογόνησης του ενδιαφέροντος για τον κλασικό πολιτισμό της Ελλάδας και της Ρώμης, οδήγησε σε

³ Η εικόνα της νεκροκεφαλής έγινε σύμβολο αυτής της εποχής, αντιπροσωπεύοντας τη σκοτεινή και τρομακτική αύρα που επικράτησε στην Ευρώπη κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου (Burns, 2006, σ. Κεφάλαιο Ένα).

σημαντικά επιτεύγματα στο χώρο της επιστήμης, που αποτέλεσαν βασικά θεμέλια της σύγχρονης ευρωπαϊκής σκέψης και του ευρωπαϊκού πολιτισμού. Είχε κυρίαρχο στοιχείο τον ανθρωπισμό – ουμανισμό, με έμφαση στην ανάδειξη της ανθρώπινης φύσης, της δημιουργικότητας και της ανεξαρτησίας του ατόμου και ήταν προάγγελος της Νεωτερικότητας και του Διαφωτισμού.

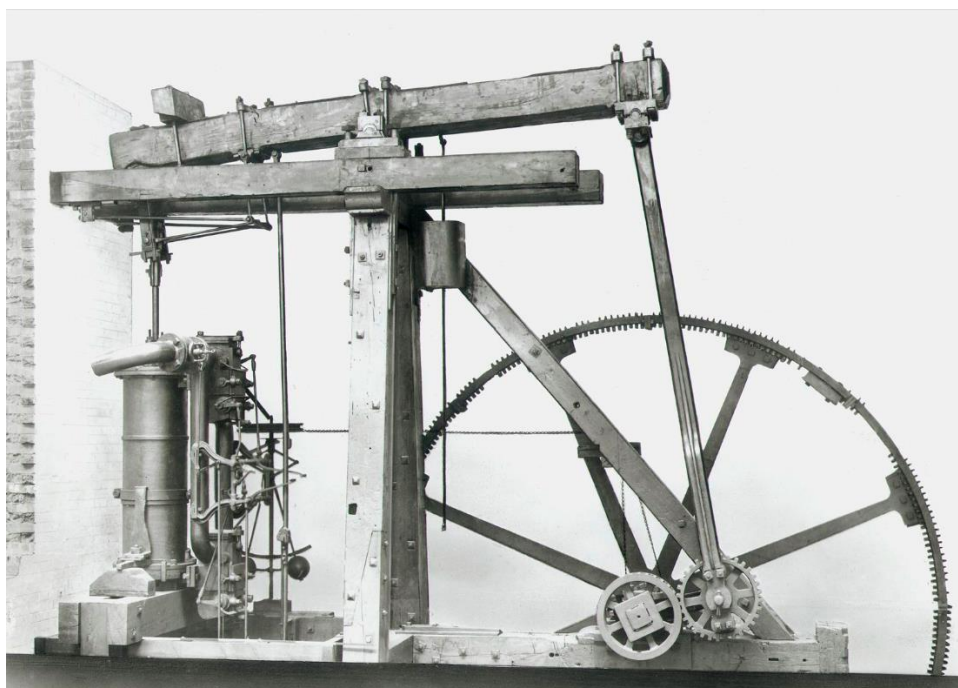

Εικόνα 1. Ο «Θρίαμβος του Θανάτου» (“Triumph of Death”). Πίνακας του Pieter Bruegel the Elder (1562). Museo del Prado, Madrid.

Η Νεωτερικότητα είναι συνδεδεμένη με την ανάγκη ανάδειξης και καθιέρωσης της εθνικής ταυτότητας και κυριαρχίας. Συνδέεται επίσης με την ανάπτυξη των αστικών κοινωνιών και την ανάγκη υιοθέτησης μιας εθνικής κουλτούρας. Κατά τη νεωτερικότητα, η επιστήμη και η τεχνολογία έκαναν σημαντικές προόδους. Η επικράτηση του εμπορίου και η αύξηση της επιχειρηματικής δραστηριότητας συνέβαλαν στη δημιουργία νέων κοινωνικών και οικονομικών δομών. Η σύγκρουση του Luther με την Καθολική Εκκλησία και τον Παπισμό έφερε θρησκευτικές αναταράξεις. Οι άνθρωποι σ’ αυτήν την εποχή επικεντρώθηκαν στην εκμάθηση, την εμπειρία και την πραγματική παρατήρηση.

Την περίοδο αυτή είχαμε αύξηση του πληθυσμού, χάρη στις βελτιωμένες συνθήκες και στη μείωση των επιδημιών, με αποτέλεσμα να αυξηθεί η ζήτηση για

τρόφιμα και να αλλάξει η αγροτική οικονομία. Η βιομηχανική επανάσταση (Εικόνα 2) που ακολούθησε αύξησε την παραγωγικότητα, μαζεύοντας τους αγρότες στις πόλεις, ενώ οι ανακαλύψεις και ο αποικισμός οδήγησαν στην εμπορική επανάσταση και στη δημιουργία ενός δυναμικού καθεστώτος κερδοσκοπικών επιχειρήσεων⁴. Στο τέλος του 17^{ου} και στις αρχές του 18^{ου} αιώνα, ορισμένα δυτικοευρωπαϊκά κράτη ανέπτυξαν ένα σχετικά περίπλοκο τραπεζικό και πιστωτικό σύστημα ώστε να χρηματοδοτούν τους πολέμους τους και να υποστηρίζουν τις αυξημένες στρατιωτικές τους δαπάνες. Το φαινόμενο αυτό οδήγησε στη μεταμόρφωση της σχέσης μεταξύ κράτους, οικονομίας και πολέμου, ενώ με την πάροδο του χρόνου, οι πόλεμοι θα γίνονταν όλο και πιο πολυέξοδοι (Kennedy, 1990, σσ. 125-126).

Εικόνα 2. Ατμομηχανή σχεδιασμένη και κατασκευασμένη από τους James Watt (1736-1819) και Matthew Boulton (1728-1809). Μια από τις βασικές καινοτομίες της Βιομηχανικής Επανάστασης. Χρονολογείται από το 1788. Η παλαιότερη αρχική περιστροφική ατμομηχανή στον κόσμο. Science Museum, London.

⁴ Την περίοδο αυτή υπήρξε θεαματική αύξηση του πληθυσμού, λόγω των βελτιωμένων συνθηκών διαβίωσης όπως η μείωση των επιδημιών. Η αυξημένη ζήτηση για τρόφιμα, λόγω της αύξησης του πληθυσμού, οδήγησε σε μεταβολές στην αγροτική οικονομία, με την εισαγωγή νέων τεχνικών και γεωργικών εργαλείων. Η βιομηχανική επανάσταση αύξησε την παραγωγικότητα και την αποτελεσματικότητα της παραγωγής και οδήγησε στη συγκέντρωση μεγάλου αριθμού αγροτών στις πόλεις. Οι υπερπόντιες ανακαλύψεις (Αμερική – Αφρική) και ο αποικισμός των Ευρωπαίων, που ταξίδευαν σε μακρινές ηπείρους για να εκμεταλλευτούν νέες οικονομικές πηγές και να χρηματοδοτούν τους πολέμους τους, συνέτελεσαν στην εμπορική επανάσταση και στην εγκαθίδρυση ενός δυναμικού καθεστώτος κερδοσκοπικών επιχειρήσεων (Burns, 2006, σ. 93).

Η Προτεσταντική επανάσταση έβαλε τέρμα στην θρησκευτική ομοιομορφία του Μεσαίωνα ενθαρρύνοντας μία άνοδο ατομικισμού και έλλογης συνειδητότητας⁵. Συνέβαλε σημαντικά στην ενίσχυση της βασιλικής παντοδυναμίας, καθώς διέλυσε την ενότητα της δυτικής χριστιανικής Εκκλησίας, καταργώντας την παπική εξουσία επί των κοσμικών ηγετών. Ταυτόχρονα, ενίσχυσε τον εθνικισμό και ενθάρρυνε τους ηγέτες της Βόρειας Ευρώπης να επεκτείνουν την εξουσία τους τόσο στον κοσμικό όσο και στο θρησκευτικό τομέα.

Οι περισσότερες Ευρωπαϊκές χώρες υπήρξαν μάρτυρες μιας συγκέντρωσης της πολιτικής και της στρατιωτικής εξουσίας από τους μονάρχες⁶, που εφάρμοζαν απολυταρχικά καθεστώτα και ταύτιζαν τον εαυτό τους με το κράτος, ισχυριζόμενοι ότι βασίλευαν «ελέω Θεού».

Μαζί με την άνοδο του απολυταρχισμού, άρχισαν να αμφισβητούνται παραδοσιακές ιδέες που αφορούσαν στον Θεό, στην ανθρώπινη ύπαρξη και στο σύμπαν, και σε μεγάλο βαθμό είτε αναθεωρήθηκαν ριζικά, είτε απορρίφθηκαν ολοκληρωτικά. Οικοδομήθηκε μια νέα κοσμοαντίληψη, η εκκοσμίκευση, βασισμένη στην κατανόηση των αδυναμιών αλλά και των πόθων της ανθρωπότητας. Οι κοινωνίες που στηρίζονταν σε μεγάλο βαθμό σε συγκεκριμένες θρησκευτικές αξίες και κανόνες μετατράπηκαν σε κοινωνίες άθρησκες, βασιζόμενες σε κοσμικές αξίες και θεσμούς.

Η εκκοσμίκευση έθεσε τις βάσεις για την εμφάνιση νέων ιδεολογιών και φιλοσοφιών που στηρίζονταν στην αποδοχή της λογικής για την ερμηνεία του κόσμου, δηλαδή στον ορθολογισμό. Το πολιτιστικό ρεύμα που δημιουργήθηκε ονομάστηκε Διαφωτισμός. Σ' αυτήν την περίοδο θα απορριφθεί κάθε αυθεντία και θα μελετηθεί η ανθρώπινη φύση με επιστημονικό τρόπο. Ο Διαφωτισμός επισφράγισε το τέλος μιας εποχής με έντονα σημάδια παρακμής και έθεσε τις βάσεις για τη δημιουργία νέων μορφών πολιτειακής οργάνωσης όπου τα προνόμια των ολίγων θα αμφισβητούνταν και θα καταργούνταν. Ανέδειξε τη σημασία της λογικής, της ελευθερίας, του ανθρωπισμού, της εκπαίδευσης, της πνευματικής διεργασίας και

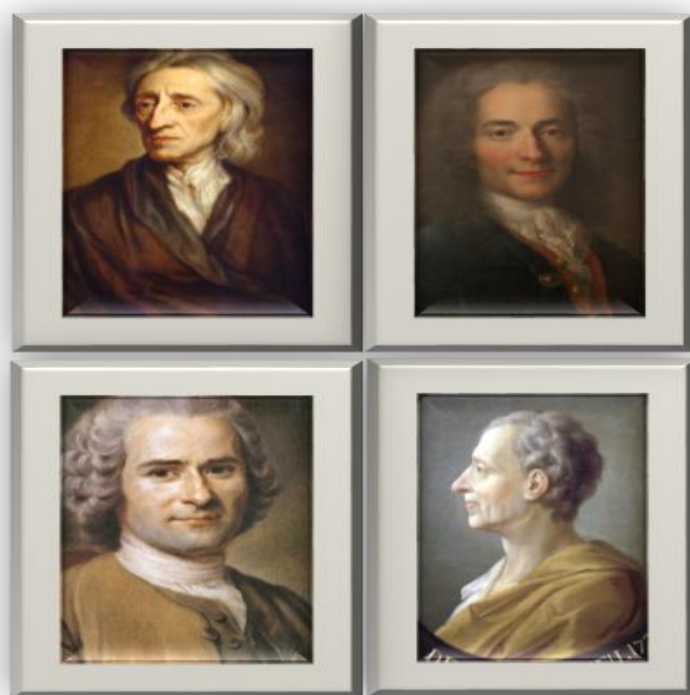
⁵ Τα ευρωπαϊκά κράτη πριν το 1660 είχαν κινηθεί έχοντας κατά νου τα κοσμικά τους συμφέροντα και η θρησκευτική προκατάληψη εξακολουθούσε να τροφοδοτεί πολλές διεθνείς διαμάχες (Kennedy, 1990, σ. 121).

⁶ Η πολιτική και στρατιωτική εξουσία των μοναρχών συνοδεύονταν από αυξημένες δυνάμεις και μεθόδους κρατικής φορολογίας, που διεξαγόταν από έναν πολύ πιο μελετημένο γραφειοκρατικό μηχανισμό, από αυτόν που υπήρχε όταν οι βασιλείς υποτίθεται ότι ζούσαν ιδίοις εξόδοις και οι εθνικοί στρατοί δημιουργούντο από φεουδαρχικές στρατολογίες (Kennedy, 1990, σσ. 115-116).

της πεποίθησης ότι ο άνθρωπος μπορεί να προοδεύει συνεχώς.

Αντιπροσώπευε ένα ιδιαίτερα πολιτικό κίνημα, καθώς επέτρεψε στην αναδυόμενη τότε αστική τάξη να αναπτύξει τα απαραίτητα πολιτικά επιχειρήματα για να αποκτήσει θέση στη λήψη πολιτικών αποφάσεων. Τα θεμελιώδη φυσικά δικαιώματα αποτελούσαν την κεντρική έννοια του Διαφωτισμού⁷.

Η μελέτη αρχαιοελληνικών κειμένων στα οποία κυριαρχούσε η ιδέα της ελευθερίας των ανθρώπων να στοχάζονται, να σκέφτονται αλλά και να πράττουν ελεύθερα αποτέλεσε πρόσφορο έδαφος στους φιλοσοφικούς στοχασμούς την περίοδο του Διαφωτισμού. Φιλόσοφοι όπως ο John Locke, ο De Voltaire, ο Jean – Jacques Rousseau και ο Charles Montesquieu (Εικόνα 3) προωθούσαν τις ιδέες τους για την ανθρώπινη αυτονομία, τα πολιτικά δικαιώματα και την ανάγκη για κριτική σκέψη.

Εικόνα 3. Από επάνω αριστερά και με τη σειρά που αναφέρονται οι Φιλόσοφοι του Διαφωτισμού John Locke (1632 – 1704), François – Marie Arouet “Voltaire” (1694 – 1778), Jean – Jacques Rousseau (1712 – 1778), Charles – Louis de Secondat, Baron de La Brède et de Montesquieu (1689 – 1755).

⁷ Σύμφωνα με τους διαφωτιστές, όλοι οι άνθρωποι είχαν ορισμένα δικαιώματα απλά επειδή ήταν άνθρωποι, τα οποία καμία εξουσία δεν είχε τη δυνατότητα να αναιρέσει (Λούβη & Ξιφαράς, 2021, σσ. 11-12).

Ο John Locke θεωρούσε ότι ο λαός έχει το δικαίωμα της αντίστασης, δηλαδή εάν το κράτος γίνει τυραννικό και χρησιμοποιείται η εξουσία εναντίον του λαού, τότε ο λαός έχει το δικαίωμα να αντισταθεί. Ο De Voltaire υπερασπίστηκε την ανεξιθρησκία και την ελευθερία του λόγου. Ο Jean – Jacques Rousseau, που θεωρείται ο φιλοσοφικός «πατέρας» της γαλλικής επανάστασης και ήταν πιο ριζοσπαστικός, θεωρούσε ότι η «ελέω Θεού» απολυταρχική εξουσία θα έπρεπε να αντικατασταθεί με την λαϊκή κυριαρχία και ότι ο άνθρωπος ήταν από την φύση του καλός⁸. Πίστευε ότι το δημόσιο συμφέρον εκφράζεται από τη «γενική βούληση», η οποία ήταν η σύνθεση των ατομικών βουλήσεων του λαού⁹. Στη θεωρία του περί «κοινωνικού συμβολαίου», τα άτομα έχουν παραχωρήσει κάποιες από τις ελευθερίες τους προκειμένου να συμβιώσουν και το κράτος είναι ο εγγυητής αυτού του συμβολαίου. Ο Charles Montesquieu, με την έμφαση που έδινε στη διάκριση των εξουσιών (νομοθετική, εκτελεστική, δικαστική), ως το καλύτερο πολίτευμα, αμφισβητούσε ουσιαστικά των απολυταρχική και ανεξέλεγκτη εξουσία.

Ξεπερνώντας τα σύνορα της Γαλλίας, το κύριο κέντρο του Διαφωτισμού εξαπλώθηκε σε όλες τις χώρες της Ευρώπης. Από το Παρίσι έως και την Αγία Πετρούπολη¹⁰. Μια μακρά περίοδος σκοταδισμού¹¹ δίνει τη θέση της σε μια εποχή κατά την οποία η ανθρώπινη λογική και το κριτικό πνεύμα, που θριαμβεύουν, διεκδικούν να ανοίξουν στην ανθρωπότητα την προοπτική της απεριόριστης ανάπτυξης (Bernstein & Milza, 1994, σ. 304).

Και οι δύο περίοδοι είχαν επιπτώσεις πέρα από την Ευρώπη. Οι ιδέες της Νεωτερικότητας και του Διαφωτισμού επηρέασαν τα επαναστατικά κινήματα στο τέλος του 18^{ου} αιώνα και διαμόρφωσαν τα θεμέλια των δημοκρατιών που

⁸ Στο βιβλίο του Κοινωνικό Συμβόλαιο, ο Jean – Jacques Rousseau ξεκινά με τη φράση – σλόγκαν «...ο άνθρωπος γεννιέται ελεύθερος αλλά ζει και πεθαίνει με αλυσίδες..» (Τσακαλογιάννης, 2009, σ. 26).

⁹ Ο υπέρτατος νόμος του κράτους πρέπει να είναι η θέληση της πλειοψηφίας του λαού, γιατί «η φωνή του λαού είναι οργή του Θεού» (Burns, 2006, σ. 418).

¹⁰ Ο Γάλλος φιλόσοφος Denis Diderot, επιφανής διαφωτιστής του 18^{ου} αιώνα, μετέδωσε τις ιδέες του Διαφωτισμού στην Ρωσία, φιλοξενούμενος στην Αγία Πετρούπολη από την Αικατερίνη της Ρωσίας (Τσακαλογιάννης, 2009, σ. 22).

¹¹ Ο καθηγητής Ιστορίας κ. Τσακαλογιάννης Πάνος, περιγράφει τον σκοταδισμό: «... ως παλιό καθεστώς... μια κοινοπολιτεία ίδια για θεούς, ανθρώπους, το ζωικό βασίλειο. Το κύριο χαρακτηριστικό της ήταν η υπαγωγή και υποταγή των πάντων σε μια απόλυτη και αδιαμφισβήτητη εξουσία που απέρρεε από υπερβατικές δυνάμεις. Το δόγμα της ήταν ένας θεός, ένας αυτοκράτορας, μια πίστη και μια κουλτούρα...» (Τσακαλογιάννης, 2009, σ. 20).

ακολούθησαν. Ο Διαφωτισμός, ειδικότερα, έδωσε ώθηση στην ανάπτυξη της φιλοσοφίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της θρησκευτικής ελευθερίας, ενισχύοντας τον πολιτιστικό μετασχηματισμό της εποχής. Επέδρασε στις πολιτικές και κοινωνικές συνθήκες, προωθώντας τις έννοιες της λογικής, της επιστήμης και της ατομικής ελευθερίας. Οι ιδέες αυτές ενέπνευσαν τις επαναστατικές κινήσεις, όπως η αμερικανική, η γαλλική αλλά και η ελληνική επανάσταση, που προσπάθησαν να ανατρέψουν τον παλαιό καθεστώς και να θεμελιώσουν νέες πολιτικές αρχές.

Κεφάλαιο τρίτο

Η Αμερικανική επανάσταση

Ο 18^{ος} αιώνας χαρακτηρίστηκε από μια μεγάλη σύγκρουση μεταξύ Βρετανίας και Γαλλίας με αφορμή τις προσπάθειες της πρώτης να στερήσει από τη δεύτερη την ηγεμονική της θέση στην Ευρώπη. Οι δύο αυτές χώρες συγκρούστηκαν για τον έλεγχο της Βόρειας Αμερικής και της Ινδίας, με στόχο την παγκόσμια ηγεμονία¹². Με τον ονομαζόμενο επταετή πόλεμο, η Βρετανία που τελικά επικράτησε εκδίωξε τους Γάλλους από τη Βόρεια Αμερική και την Ινδία.

Ο πόλεμος άλλαξε την ισορροπία των σχέσεων μεταξύ της αγγλικής μητρόπολης με τις αμερικανικές αποικίες. Η βρετανική κυβέρνηση αφού εξασφάλισε τον πλήρη έλεγχο στις αποικίες, αναγκάστηκε να επιβάλει πρόσθετους φόρους στους Αμερικανούς για να καλύψει τα οικονομικά ελλείμματα¹³ που προέκυψαν από τον επταετή πόλεμο. Παρόλα αυτά, οι Αμερικανοί έποικοι ήταν πρόθυμοι να υποστούν τα νέα φορολογικά βάρη μόνο εάν το Λονδίνο τους παραχωρούσε πολιτικές εξουσίες, όπως το δικαίωμα διορισμού κυβερνήτη. Οι ιδέες της αυτοδιάθεσης και της κατάλυσης της απολυταρχίας, που ήταν δημοφιλείς στην Ευρώπη εκείνη την εποχή,

¹² Η ύπαρξη ανεξάρτητων Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής επρόκειτο, με τον καιρό, να προκαλέσει δύο μεγάλες συνέπειες στην υπόθεση αλλαγής σχήματος της παγκόσμιας ηγεμονίας. Η πρώτη ήταν ότι από το 1783 και μετά υπήρχε ένα σημαντικό έξω - ευρωπαϊκό κέντρο παραγωγής πλούτου και τελικά στρατιωτικής ισχύος που μπορούσε να ασκήσει μακροπρόθεσμες επιδράσεις πάνω στην παγκόσμια ισορροπία δυνάμεων. Η δεύτερη συνέπεια ήταν ότι δημιουργήθηκε ένα ενδεχομένως εχθρικό προς την Βρετανία κράτος, στο δικό της Ατλαντικό μέτωπο, που επαπειλούσε τις κτήσεις της στον Καναδά και τις δυτικές Ινδίες (Kennedy, 1990, σ. 146).

¹³ Οι τοπικοί κυβερνήτες στην Αμερική, που διορίζονταν από τον βασιλιά και το κοινοβούλιό του, αντιμετώπιζαν τις αποικίες σαν μια «αγελάδα» με μοναδικό προορισμό να ικανοποιεί τις ανάγκες του ιδιοκτήτη της και οι Βρετανοί ιθύνοντες έβλεπαν τους αποίκους μόνο σαν πηγή φορολόγησης και πόρων για να χρηματοδοτήσουν τα κρατικά τους ελλείμματα (Βερέμης, 2010, σ. 27).

βρήκαν πρόσφορο έδαφος στην Αμερική¹⁴. Αυτές τις ιδέες προώθησε ένας από τους μεγαλύτερους προπαγανδιστές της εποχής, ο Thomas Paine στο φυλλάδιο του «Common Sense». Το σύνθημα που κυριαρχούσε ήταν «όχι φορολόγηση χωρίς εκπροσώπηση» («no taxation without representation») (Τσακαλογιάννης, 2009, σσ. 38-39).

Η αμερικανική επανάσταση οδήγησε στη διάλυση της βρετανικής αυτοκρατορίας στο βορειοανατολικό τμήμα της αμερικανικής ηπείρου. Οι άποικοι του νέου κόσμου εξεγέρθηκαν, διεκδίκησαν την ανεξαρτησία τους και σχημάτισαν τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής (ΗΠΑ). Η επανάσταση δεν αφορούσε απλώς μία αλλαγή καθεστώτος, αλλά μια βαθιά ρήξη¹⁵ με το παρελθόν η οποία επήλθε μέσω ταχύτατων και θεμελιωδών πολιτικών και θεσμικών αλλαγών, με επαναστατικές συνέπειες.

Η βαριά φορολογία οδήγησε σε δυσaráσκεια τον πληθυσμό των αποίκων, ο οποίος επιθυμούσε να ξεφύγει από την οικονομική κηδεμονία της Βρετανίας. Το 1764 – 1765 εκδηλώθηκε η πρώτη αντίδραση δυσaráσκειας μετά την επιβολή δασμών στις πωλήσεις ζάχαρης των αποικιών προς την αυτοκρατορία και την εφαρμογή ενός φόρου για όλες τις δικαιοπραξίες¹⁶, ο οποίος όμως ανακλήθηκε λόγω των οργισμένων διαμαρτυριών των συνελεύσεων. Η δεύτερη αντίδραση ήρθε με την επιβολή εξωτερικών δασμών στο τσάι, το χαρτί και το γυαλί. Και στις δύο περιπτώσεις, οι Αμερικανοί αμφισβήτησαν τη δικαιοδοσία της βρετανικής βουλής να αποφασίζει για την πολιτική των αποικιών, αμφισβήτηση που έλαβε τη μορφή κινήματος υπό την καθοδήγηση των ριζοσπαστών πολιτικών των αποικιών.

Ο βασιλιάς Γεώργιος Γ΄ υπαναχώρησε στις αντιδράσεις για να μην γενικευτούν και κατάργησε τους δασμούς για όλα τα προϊόντα εκτός από το τσάι. Μετά την καταστροφή ενός μεγάλου φορτίου τσαγιού από ριζοσπάστες το 1773 στη Βοστώνη («Κίνημα του Τσαγιού»), ο βασιλιάς αποφάσισε να πατάξει τις αντιδράσεις, με

¹⁴ Όπως το έθεσε ο Carl Becker, ένας από τους κορυφαίους ιστορικούς της εποχής, η Επανάσταση δεν αφορούσε μόνο την αυτοδιοίκηση, αφορούσε επίσης το ποιος θα έπρεπε να κυβερνήσει στην πατρίδα (Wood, 2002, σ. xxiv).

¹⁵ Οι Αμερικανοί είδαν ξαφνικά τους εαυτούς τους ως μια νέα κοινωνία ιδανικά εξοπλισμένη για ένα δημοκρατικό μέλλον. Υπό αυτή την έννοια, όπως είπε αργότερα ο John Adams, «...η Επανάσταση πραγματοποιήθηκε πριν αρχίσει ο πόλεμος. Ήταν μια αλλαγή στα μυαλά και τις καρδιές των ανθρώπων...» (Wood, 2002, σ. 3).

¹⁶ Η επιβολή φόρου για τις δικαιοπραξίες δεν οδήγησε σε μια απλή διαμαρτυρία, αλλά σε μια θύελλα αντιδράσεων που σάρωσε τις αποικίες με εκπληκτική δύναμη (Wood, 2002, σ. 28).

αύξηση της οικονομικής και στρατιωτικής επιτήρησης.

Τον Σεπτέμβριο του 1774 συγκλήθηκε το πρώτο ηπειρωτικό Κογκρέσο εκπροσώπων των αποικιών στη Φιλαδέλφεια, με σκοπό να διατυπωθούν τα παράπονα προς το θρόνο και να οργανωθεί η αντίσταση κατά της αγγλικής εξουσίας.

Η επανάσταση για ανεξαρτησία και νέο κράτος

Η πρώτη προδρομική μάχη της Αμερικανικής Επανάστασης δόθηκε στο Λέξινγκτον της Μασαχουσέτης τον Απρίλιο του 1775, όταν ένα βρετανικό στρατιωτικό απόσπασμα προσπάθησε να κατάσχει τα όπλα που συγκεντρωναν οι επαναστάτες. Μετά από αρκετές παρόμοιες συμπλοκές, συγκαλείται στις 4 Ιουλίου 1776 το δεύτερο ηπειρωτικό συνέδριο των Αμερικανών στη Φιλαδέλφεια και διατυπώνεται η Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας (με πρόταση του John Adams το κείμενο της Διακήρυξης το συνέταξε ο Thomas Jefferson και το συμπλήρωσαν ο Adams και ο Benjamin Franklin), πράξη που οδήγησε σε ανοικτό πόλεμο (Εικόνα 4).

Εικόνα 4. Η «Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας» (“Declaration of Independence”). Πίνακας του John Trumbull (1818). U.S. Capitol Rotunda, Washington, D.C.

Την ηγεσία των αμερικανικών δυνάμεων ανέλαβε ο στρατηγός George Washington ενώ βοήθησε σημαντικά η εμπλοκή των Γάλλων στο πλευρό των αποίκων

και στη συνέχεια των Ισπανών, που αποσκοπούσαν να σταματήσουν την επέκταση της βρετανικής επιρροής προς τα νότια και ανέτρεψαν τις ισορροπίες των ναυτικών δυνάμεων. Οι διπλωματικές προσπάθειες του Benjamin Franklin στη Γαλλία ήταν καθοριστικές για την εξασφάλιση γαλλικής υποστήριξης, συμπεριλαμβανομένων στρατευμάτων, κεφαλαίων και ναυτικής βοήθειας. Η είσοδος της Γαλλίας στον πόλεμο άλλαξε σημαντικά το στρατηγικό τοπίο. Οι Βρετανοί για να διατηρήσουν την επιρροή τους, απέφυγαν να τρομοκρατήσουν τον πληθυσμό των αποικιών, τακτική που μπορεί να τους έδινε στρατηγικό πλεονέκτημα.

Μαχητικά φυλλάδια όπως το «Common Sense» του Thomas Paine συνέβαλαν στη διάδοση των επαναστατικών ιδεών. Επιτροπές αλληλογραφίας ιδρύθηκαν σε αρκετές αποικίες για να διευκολυνθεί η επικοινωνία και ο συντονισμός μεταξύ των αποικιών.

Ο στρατιωτικός αγώνας στηρίχτηκε στον ανταρτοπόλεμο, στην αποκοπή των γραμμών ανεφοδιασμού και στον ναυτικό αποκλεισμό. Οι Αμερικανοί βασίστηκαν σε τοπικές πολιτοφυλακές, οι οποίες επέτρεψαν μια αποκεντρωμένη προσέγγιση στον πόλεμο. Αυτή η στρατηγική εκμεταλλεύτηκε τη γνώση των αποίκων για το έδαφός τους και είχε το πρόσθετο πλεονέκτημα της συμμετοχής μεγάλης μερίδας του πληθυσμού στον αγώνα. Η ηγεσία έπαιξε ζωτικό ρόλο στην αμερικανική επανάσταση. Ηγέτες όπως ο Alexander Hamilton και ο George Washington, ο οποίος δεν ήταν μόνο ένας ικανός στρατηγός αλλά και ένα ενωτικό πρόσωπο, παρείχαν κατεύθυνση και κίνητρο στις αμερικανικές δυνάμεις.

Το 1781 βρετανικά στρατεύματα εγκλωβίστηκαν στο Γιόρκταουν ανάμεσα σε αμερικανικές δυνάμεις ξηράς και μια γαλλική ναυτική μοίρα στη θάλασσα. Η ταπεινωτική παράδοση των 7.000 ανδρών οδήγησε στην έναρξη ειρηνευτικών διαπραγματεύσεων και κατέληξε στην αναγνώριση της αμερικανικής ανεξαρτησίας δύο χρόνια αργότερα, στις 3 Σεπτεμβρίου του 1783, με υπογραφή της σχετικής συνθήκης ειρήνης στο Παρίσι. Η νέα χώρα που δημιουργήθηκε θα εκτεινόταν μέχρι τον Μισισσιπή.

Οι πολιτείες επικεντρώθηκαν στην εσωτερική αναδιοργάνωση και στη διευθέτηση των αντιπαραθέσεων για τον προσδιορισμό της διακυβέρνησης του κράτους. Οι καθεστωτικοί μετανάστευσαν για να αποφύγουν διώξεις, ενώ διαιρετικές τομές ανάμεσα σε διάφορες κοινωνικές ομάδες ήλθαν στην επιφάνεια. Αγρότες,

έμποροι, ιδιοκτήτες φυτειών, νέες και παλιές, βόρειες και νότιες πολιτείες ήρθαν σε διαμάχες μεταξύ τους.

Οι αγγλόφωνοι προτεστάντες των βορειοανατολικών πολιτειών της ομοσπονδίας διαμόρφωσαν την πολιτική οργάνωση, την κρατική ιδεολογία και το σύνταγμα που ακολούθησε. Η αρχική συνομοσπονδία των ΗΠΑ που είχε ιδρυθεί το 1781 επικεντρωνόταν στην κοινή εξωτερική πολιτική, αλλά δεν επαρκούσε για την ανάκαμψη της οικονομίας, την αποτροπή κοινωνικών συγκρούσεων και την δημόσια ασφάλεια. Ηγέτες, όπως ο Alexander Hamilton και ο George Washington σύντομα άρχισαν να προσανατολίζονται στη δημιουργία ενός νέου συντάγματος. Ο Alexander Hamilton προετοίμασε τη Συντακτική Συνέλευση που συνήλθε στη Φιλαδέλφεια το 1787. Η Συντακτική Συνέλευση εφάρμοσε με άκρα μυστικότητα στις συνεδριάσεις της, ώστε οι πολιτείες να είναι ελεύθερες να διατυπώσουν τις απόψεις τους.

Το ομοσπονδιακό σύνταγμα του 1787 δεν περιόρισε μόνο την εξουσία των πολιτειών αλλά δημιούργησε επίσης μια άνευ προηγουμένου συγκέντρωση εξουσίας σε ομοσπονδιακό επίπεδο. Το νέο σύνταγμα αντιπροσώπευε μια τόσο ριζική αλλαγή όσο η ίδια η επανάσταση (Wood, 2002, p. 139). Άρχισε να ισχύει το καλοκαίρι του 1788, αφού επικυρώθηκε από εννέα πολιτείες αρχικά. Η Βόρεια Καρολίνα και το Ροντ Άιλαντ δεν κύρωσαν το σύνταγμα μέχρι να ενσωματωθεί σε αυτό από το κογκρέσο κωδικοποιημένη η διακήρυξη των δικαιωμάτων. Το 1789 ο George Washington ορκίστηκε πρώτος πρόεδρος των ΗΠΑ.

Η επανάσταση είχε εκδημοκρατίσει ριζικά τα νέα κρατικά νομοθετικά σώματα αυξάνοντας τον αριθμό των μελών τους και αλλάζοντας τον κοινωνικό τους χαρακτήρα. Άνδρες ταπεινής και αγροτικής καταγωγής, λιγότερο μορφωμένοι από αυτούς που είχαν συμμετάσχει στις αποικιακές συνελεύσεις, έγιναν τώρα οι ίδιοι εκπρόσωποι.

Παρόλα αυτά όμως η επανάσταση αποδείχτηκε ότι έμεινε ημιτελής. Το θέμα της δουλείας των μαύρων περιθωριοποιήθηκε για να επιλυθεί μισό σχεδόν αιώνα αργότερα, όταν αρκετές εκατοντάδες χιλιάδες Αμερικανών θα χάσουν τις ζωές τους στο βωμό της ισότητας μεταξύ των ανθρώπων, σε έναν άλλο πόλεμο ακόμα μεγαλύτερο, αυτή τη φορά εμφύλιο.

Αρχή των επαναστάσεων

Με τη Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας επήλθε ριζοσπαστική τομή με το παρελθόν. Καταχωρήθηκαν τα θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα, όπως η ζωή, η ελευθερία η ίση αξία και η επιδίωξη της ευτυχίας. Υπογραμμίστηκε η ιδέα ότι η εξουσία προέρχεται από τον λαό και ότι οι κυβερνήσεις δημιουργούνται για να προστατεύουν τα δικαιώματα του λαού. Ένας δίκαιος και ενάρετος πολίτης έπρεπε να συμμετέχει ενεργά στην πολιτική διαδικασία για να διασφαλίσει τα δικαιώματα και τις ελευθερίες του.

Το αμερικανικό σύνταγμα, το αρχαιότερο σήμερα, παρά τις τροπολογίες που έχουν προστεθεί, διαπνεόταν από δημοκρατικές αρχές¹⁷ περί ελευθερίας, λαϊκής κυριαρχίας και ικανοποίησης των πολιτών, διόλου αυτονόητες την εποχή εκείνη και οδήγησε στη δημιουργία ενός νέου έθνους, των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής. Καθιέρωσε έναν ισχυρό κεντρικό κυβερνητικό μηχανισμό και τις βασικές αρχές και δομές που διέπουν ακόμη και σήμερα τη λειτουργία του αμερικανικού πολιτεύματος. Καθόρισε την αυστηρή διάκριση των εξουσιών (νομοθετική, εκτελεστική, δικαστική) το σύστημα δύο νομοθετικών σωμάτων (βουλή – γερουσία) και την ομοσπονδιακή δομή. Εξασφάλιζε τέλος την ελευθερία και τα δικαιώματα των πολιτών. Η μοναρχία καταργήθηκε και στη θέση της τοποθετήθηκε πρόεδρος με ευρείες εξουσίες («βασιλιάς στη θέση του βασιλιά»).

Ο αρχαίος ελληνικός πολιτισμός διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση των αξιών της ελευθερίας, της δικαιοσύνης και της αυτοδιοίκησης που επηρέασαν τους πρωταγωνιστές της αμερικανικής ανεξαρτησίας. Οι πατέρες του αμερικανικού έθνους εμπνεύστηκαν από την αρχαία Ελλάδα και δημιούργησαν μια κυβέρνηση που βασίστηκε στις αρχές της λαϊκής εκπροσώπησης. Αντίστροφα, η υποστήριξη της ελληνικής επανάστασης από τον αμερικανικό φιλελληνισμό αποτέλεσε σημαντικό θέμα της εξωτερικής πολιτικής των ΗΠΑ κατά τη διάρκεια του

¹⁷ Ο αναμφισβήτητος εμπνευστής του αμερικανικού συντάγματος ήταν ο John Locke (Βερέμης, 2010, σ. 18). Θεωρείται ο πατέρας του κλασικού φιλελευθερισμού. Οι θεωρίες του συνέβαλαν στη διαμόρφωση της έννοιας του φυσικού δικαιώματος και της κοινωνικής σύμβασης. Σύμφωνα με τον Locke, ο σκοπός ύπαρξης του κράτους ήταν να προασπίζει την ελευθερία των πολιτών του και να τους διασφαλίσει έτσι τη δυνατότητα να ζήσουν τη ζωή τους και να επιδιώξουν την ευτυχία τους, χωρίς να έχουν να αντιμετωπίσουν αναίτιες παρεμβάσεις από τους συνανθρώπους τους (Jackson & Sorensen, 2006, σ. 167).

αγώνα της ελληνικής ανεξαρτησίας¹⁸.

Η αμερικανική επανάσταση αποτέλεσε ένα σημείο καμπής, καθώς με τη Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας και το αμερικανικό σύνταγμα ενίσχυσε τις ιδέες της δημοκρατίας, της ελευθερίας, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της αυτοδιάθεσης των λαών, που επηρέασαν πολλές άλλες επαναστάσεις στη συνέχεια. Υπήρξε καταλύτης για την έκρηξη της γαλλικής επανάστασης αφενός λόγω της συνάφειας των πολιτικών ιδεών που τις τροφοδότησαν, αφετέρου λόγω της άμεσης στρατιωτικής εμπλοκής της Γαλλίας στην σύγκρουση των Αμερικανών επαναστατών με τη Βρετανία. Αρκετοί ήταν οι Γάλλοι ηγέτες που συμμετείχαν ενεργά, παρέχοντας σημαντική υποστήριξη με προεξέχοντα τον Μαρκήσιο de Lafayette.

Κεφάλαιο τέταρτο

Η Γαλλική επανάσταση

Η γαλλική επανάσταση συγκέντρωσε την προσοχή της Ευρώπης όχι μόνο γιατί η Γαλλία θεωρούνταν το κέντρο του ευρωπαϊκού πολιτισμού (Burns, 2006, σ. 399) λόγω του Διαφωτισμού και των εκπροσώπων του, αλλά κυρίως γιατί οι ιδέες της αφορούσαν τάσεις, ενδιαφέροντα και αντιλήψεις που απασχολούσαν τους Ευρωπαίους για αρκετές δεκαετίες.

Η αντιπαράθεση της αριστοκρατίας, που επιθυμούσε να διατηρήσει τα προνόμιά της, με την αστική τάξη, που ανερχόμενη προσπαθούσε να παίξει τον δικό της ρόλο στις υποθέσεις του κράτους, οδήγησε σε ένα εκρηκτικό κλίμα, αρκετό για να δώσει σπίθα στην έναρξη της επανάστασης.

Η γαλλική κοινωνία στα τέλη του 18^{ου} αιώνα εξακολουθούσε να είναι μια κοινωνία αριστοκρατική και φεουδαρχική, παρ' όλες τις οικονομικές μεταβολές που είχαν συντελεστεί. Ο βασιλιάς κυβερνούσε «Ελέω Θεού» και το κράτος καθώς και ότι

¹⁸ «...Χάρη στους αρχαίους γενναίους Αθηναίους, ο κόσμος γνώρισε και κατανόησε τις θεμελιώδεις αρχές της ανθρώπινης ελευθερίας, της δικαιοσύνης, της αυτοδιοίκησης και του κράτους δικαίου – τις ίδιες αρχές που ώθησαν τους Αμερικανούς να επιδιώξουν την ανεξαρτησία τους. Οι Πατέρες του Έθνους μας μελέτησαν τα ελληνικά κλασικά κείμενα. Το πολιτικό τους λεξιλόγιο βασίστηκε σε ελληνικές λέξεις και η επαναστατική τους φαντασία άντλησε έμπνευση από τα αρχαία αθηναϊκά ιδεώδη. Και ακριβώς όπως η αρχαία Ελλάδα ενέπνευσε τους ιδρυτές του αμερικανικού έθνους να δημιουργήσουν μια κυβέρνηση «του λαού, από τον λαό, για τον λαό», έτσι και ο Πόλεμος Ανεξαρτησίας των ΗΠΑ ενέπνευσε τους μαχητές της ελευθερίας στην Ελληνική Επανάσταση, σαράντα πέντε χρόνια αργότερα. Χάρη στα κοινά ιδεώδη μας, η στήριξη της Ελληνικής Επανάστασης κατέστη μείζον ζήτημα εξωτερικής πολιτικής στις Ηνωμένες Πολιτείες στις αρχές της δεκαετίας του 1820, κατά τη διάρκεια των χρόνων που διαμόρφωσαν το έθνος μας...» (Ryatt, 2021, σσ. 5-8).

υπήρχε μέσα σ' αυτό ήταν κτήμα του, όπως ο στρατός, οι βιβλιοθήκες, τα μουσεία, οι δημόσιοι κήποι κλπ. Στο πλευρό του βασιλιά βρισκόνταν οι αυλικοί, που ζούσαν και πλούτιζαν εγκατεστημένοι στις Βερσαλλίες και οι οποίοι μοιράζονταν τις προσοδοφόρες θέσεις και τις πλούσιες Επισκοπές. Οι δαπάνες της αυλής ήταν μεγάλες με αποτέλεσμα ο βασιλικός οίκος να σπαταλά μεγάλο μέρος των εσόδων του κράτους.

Τα αίτια της γαλλικής επανάστασης πρέπει να αναλυθούν σε δύο κατηγορίες. Στις ευρύτερες διεργασίες που συντελούνταν στην Ευρώπη (φιλοσοφικές, ιδεολογικές, κοινωνικές, πολιτικές, οικονομικές δημογραφικές, επιστημονικές) και στις άμεσες αιτίες που συνδέονταν με τη συγκεκριμένη οικονομική, πολιτική και κοινωνική¹⁹ κατάσταση στη Γαλλία τις παραμονές της επανάστασης (Τσακαλογιάννης, 2009, σσ. 19-20).

Ο Λουδοβίκος ΙΣΤ' αντιμετώπιζε δύο μεγάλα προβλήματα στην διακυβέρνηση του κράτους πριν από την επανάσταση. Το ένα ήταν το κρατικό οικοδόμημα της Γαλλίας που ήταν τόσο παράλογο, όσο και ανοργάνωτο. Σε κάθε υπουργείο επικρατούσε μια σύγχυση, προϊόν μιας μακρόχρονης και κάπως ανώμαλης ανάπτυξης, που είχε τις ρίζες της στον Μεσαίωνα. Η συλλογή φόρων ήταν εξαιρετικά περιστασιακή και αναποτελεσματική. Το δεύτερο πρόβλημα ήταν η δαπάνη της διατήρησης των στόλων και στρατών στην Αμερική που υπήρξε ιδιαίτερα βαριά και απαιτούσε εκτεταμένο δανεισμό. Ο Λουδοβίκος ήταν αναγκασμένος να πληρώσει τον λογαριασμό της αμερικανικής περιπέτειας του Μαρκήσιου De Lafayette²⁰. Το υψηλό δημόσιο χρέος προβλημάτιζε το βασιλιά, ενώ μία ιδανική λύση προέβλεπε την εγκατάλειψη μεσαιωνικών προνομίων από κλήρο και αριστοκρατία, που τους

¹⁹ Γενικά η ποιότητα ζωής για τη συγκριτική πλειοψηφία του λαού ήταν αξιοθρήνητη. Ο μέσος όρος ζωής στη Γαλλία ήταν γύρω στα 25 – 27 χρόνια. Το 25% του πληθυσμού πέθαινε πριν κλείσει τρία χρόνια ζωής, άλλο ένα 25% πριν τα 25 και άλλο ένα πριν συμπληρώσει τα 50 χρόνια. Κύρια αίτια της θνησιμότητας ήταν οι αρρώστιες (ευλογιά, τύφος, φυματίωση, επιδημίες) καθώς και η υπερβολική κατανάλωση αλκοόλ (Τσακαλογιάννης, 2009, σ. 33). Μια από τις αιτίες της γαλλικής επανάστασης ήταν η δυσαρμονία που υπήρχε ανάμεσα στη μεγάλη και διαρκώς αυξανόμενη ισχύ της αστικής τάξης και στην ισχνή πολιτική της παρουσία. Στη δυσαναλογία αυτή θα πρέπει να προστεθεί και η πολυπληθής τάξη των χωρικών και η πενία των περισσοτέρων μελών της, καθώς και η ισχύς των ανώτερων κληρικών και η τεράστια περιουσία της εκκλησίας από το ένα μέρος και η πενία των ιερέων από το άλλο (Κολιόπουλος, 2001, σ. 15).

²⁰ Ο αμερικανικός επαναστατικός πόλεμος στοίχισε στη γαλλική κυβέρνηση τουλάχιστον ένα δισεκατομμύριο λίρες, το σύνολο των οποίων πληρώθηκε ουσιαστικά από κυμαινόμενα δάνεια με επιτόκια τουλάχιστον διπλάσια από το διαθέσιμα στη βρετανική κυβέρνηση (Kennedy, 1990, σ. 134)

απαλλάσσανε από φόρους²¹.

Το φορολογικό σύστημα της Γαλλίας ήταν οργανωμένο με τέτοιο τρόπο, που το βαρύ φορτίο των φόρων έπεφτε στους ώμους των κοινών ανθρώπων, των μελών της «τρίτης τάξης». Δεδομένου ότι λίγοι από τους τεχνίτες και εργαζόμενους είχαν εισοδήματα που μπορούσαν να αποδώσουν αξιόλογο φόρο, η βαρύτητα έπεφτε στους αγρότες και στην αστική τάξη. Η γαλλική επανάσταση εξελίχθηκε χάρη στη συμμετοχή αυτών των δύο μεγάλων κοινωνικών στρωμάτων, που ανέτρεψαν παλιές δομές και διαμόρφωσαν μια νέα τάξη πραγμάτων²².

Οι Γάλλοι κοινωνικά ήταν χωρισμένοι σε τρεις τάξεις:

α. Οι ευγενείς αποτελούσαν το 1,4% του πληθυσμού²³. Τα έσοδά τους προέρχονταν από βασιλικές χορηγίες και από την εκμετάλλευση των αγροτικών εκτάσεων που κατείχαν. Απαλλάσσονταν από την φορολογία και εισέπρατταν φεουδαρχικά δικαιώματα σε χρήμα ή σε είδος από τους χωρικούς που καλλιεργούσαν τα κτήματά τους. Τα δικαιώματα όμως αυτά παρέμεναν σταθερά και η άνοδος των τιμών τα μείωνε συνεχώς. Αυτή η οικονομική δυσπραγία, τους έκανε να ζητούν περισσότερο πιεστικά την καταβολή των δικαιωμάτων και τους έφερνε σε έντονη αντίθεση με τους αγρότες. Κάθε μέτρο που θα έθιγε το προνόμιό τους θα τους έβρισκε αντίθετους. Μόνο αυτοί μπορούσαν να καταλάβουν τα ανώτατα στρατιωτικά, εκκλησιαστικά και διοικητικά αξιώματα.

β. Ο κλήρος αποτελούσε το 0,5% του πληθυσμού. Η οικονομική του ισχύς ήταν τεράστια και στηριζόταν στον φόρο της δεκάτης και στην αστική και αγροτική του ιδιοκτησία. Χωρίζονταν σε δύο κατηγορίες: τον ανώτερο και τον κατώτερο. Ο ανώτερος κλήρος ήταν οι αρχιεπίσκοποι, οι επίσκοποι, οι ηγούμενοι και προερχόταν

²¹ Το δημόσιο χρέος ήταν μεγάλο και το ανίκανο γαλλικό κράτος δεν μπορούσε να το σηκώσει. Η σκέψη για τη λύση του προβλήματος ήταν να πείθονταν ο κλήρος και η αριστοκρατία να εγκαταλείψουν τα μεσαιωνικά προνόμια τους, που τους επέτρεπαν να διαφεύγουν από τη φορολογία που λογικά τους αντιστοιχούσε (Burns, 2006, σσ. 400-402).

²² Η γαλλική επανάσταση ουσιαστικά δεν θα είχε ξεκινήσει τη στιγμή που εκδηλώθηκε και δε θα εξελισσόταν με τον τρόπο που γνωρίσαμε, χωρίς το συνδυασμό αυτών των δύο μεγάλων κοινωνικών στρωμάτων, τα οποία για διαφορετικούς λόγους προκάλεσαν την ανατροπή όχι μόνο ενός καθεστώτος αλλά και μιας τάξης πραγμάτων που μέχρι εκείνη τη στιγμή θεωρούνταν ιερή και αμετάβλητη στο χρόνο (Τσακαλογιάννης, 2009, σ. 40).

²³ Κάποιοι, οι επονομαζόμενοι «ευγενείς του ξίφους», κρατούσαν τους τίτλους κληρονομικά, ως απόγονοι των φεουδαρχών αρχόντων του Μεσαίωνα. Άλλοι, «οι ευγενείς του μανδύα», ήταν πλούσιοι μεγαλοαστοί που μπόρεσαν να αποκτήσουν παρόμοιους τίτλους καταβάλλοντας ένα αρκετά μεγάλο χρηματικό ποσό. Οι τελευταίοι είχαν αποκτήσει και δικαστικές θέσεις (Burns, 2006, σσ. 403-404).

από την τάξη των ευγενών. Η ζωή τους ήταν περισσότερο κοσμική παρά εκκλησιαστική. Ο κατώτερος κλήρος, που προερχόταν από τον λαό, ζούσε μια μίζερη ζωή και συχνά ένωνε την φωνή του με την φωνή των μη προνομιούχων για την βελτίωση των όρων διαβίωσής του.

γ. Η τρίτη τάξη (bourgeois) αποτελούσε το υπόλοιπο 98% περίπου του γαλλικού πληθυσμού και χωρίζονταν στην αστική τάξη και τους αγρότες. Οι διαφορές αυτών των κοινωνικών ομάδων που είχαν ποικίλες ασχολίες και διαφορετική οικονομική επιφάνεια ενίσχυαν την ανομοιογένεια του πληθυσμού. Το μόνο συνεκτικό στοιχείο αποτελούσε το γεγονός ότι αυτή η τάξη επωμίζονταν το σύνολο των φόρων. Στην αστική τάξη περιλαμβάνονταν οι μεγαλοαστοί, οι μεσαίοι οι μικροαστοί και ο λαός. Οι μεγαλοαστοί ήταν κυρίως τραπεζίτες, βιομήχανοι, εφοπλιστές, μεγαλοκτηματίες και επιχειρηματίες, άνθρωποι δηλαδή που πλούτιζαν από το εμπόριο και τη βιομηχανία. Αρκετοί από αυτούς περνούσαν στην τάξη των ευγενών εξαγοράζοντας τους τίτλους ευγένειας. Οι μικροαστοί ήταν τεχνίτες, μικροβιοτέχνες και μικροκαταστηματάρχες που προσπαθούσαν με δυσκολία να επιβιώσουν εξαιτίας του ανταγωνισμού που τους επέβαλαν οι μεγαλοαστοί. Οι μεσαίοι ήταν κυρίως ελεύθεροι επαγγελματίες, όπως γιατροί, δικηγόροι, μηχανικοί, καθηγητές, συμβολαιογράφοι, καλλιτέχνες, άνθρωποι των γραμμάτων, μικροί εισοδηματίες, βιοτέχνες, εκμισθωτές ακινήτων, καταστηματάρχες. Διακρίνονταν για την μόρφωσή τους και θα ήταν αυτοί που θα τροφοδοτούσαν και θα καθοδηγούσαν την επανάσταση. Στο λαό περιλαμβάνονταν οι μισθοδίαιτοι δηλαδή εργάτες, υπάλληλοι, υπηρέτες, αχθοφόροι με κοινό χαρακτηριστικό τους, τον αγώνα για την επιβίωση. Η ανεργία, τα εργατικά ατυχήματα, οι ασθένειες και η έλλειψη οποιασδήποτε κοινωνικής περίθαλψης ήταν τα καθημερινά τους προβλήματα. Τέλος, οι αγρότες, που αποτελούσαν το 80% περίπου του Γαλλικού πληθυσμού, ήταν αυτοί που γέμιζαν με τους φόρους το βασιλικό ταμείο και τα ταμεία των ευγενών. Ιδιοκτήτες γης ήταν πολλοί λίγοι, ενώ οι περισσότεροι δούλευαν στα κτήματα των ευγενών και της εκκλησίας. Οι αγρότες από τη μια ήταν υποταγμένοι σε ένα καταπιεστικό ξεπερασμένο φεουδαλικό σύστημα, ενώ από την άλλη έπρεπε να συμμορφωθούν στο σύγχρονο αγροτικό καπιταλιστικό σύστημα, πληρώνοντας πάντα φόρους. Είχαν φτάσει στο σημείο να απεχθάνονται την αβάσταχτη οικονομική τους κατάσταση και αυτό οφείλονταν στους δασμούς και τα διόδια που κρατούσαν από

τον μεσαιωνικό φεουδαλισμό²⁴.

Η Γαλλία στις παραμονές της επανάστασης ήταν μία χώρα διχασμένη. Η Μοναρχία αντιμετώπιζε δυσκολίες στην εξασφάλιση κεφαλαίων από μια αριστοκρατία που αντιδρούσε στη φορολόγηση, ενώ η αστική τάξη εξαγριωμένη για τα χρέη της χώρας, διαμαρτύρονταν ενάντια στη βασιλεία, που φαινόταν αναχρονιστική ή ακόμα και τυραννική²⁵.

Οι ιδέες του Διαφωτισμού έδωσαν μορφή και περιεχόμενο στη δυσaréσκεια της αστικής τάξης. Δύο ήταν οι κύριες θεωρίες του Διαφωτισμού που εξέφραζαν τους σκοπούς και τα οράματα των μελλοντικών επαναστατών, η φιλελεύθερη θεωρία των John Locke, De Voltaire, Charles Montesquieu και η δημοκρατική του Jean – Jacques Rousseau. Όσο κι αν αυτές οι ιδέες δεν προκάλεσαν την επανάσταση, έπαιξαν ωστόσο σημαντικότατο ρόλο στον χώρο της αστικής τάξης. Αν και οι δυο θεωρίες ήταν βαθύτατα αντίθετες, είχαν ωστόσο κοινά σημεία. Και οι δυο ήταν στηριγμένες στην προϋπόθεση ότι το κράτος είναι ένα αναγκαίο κακό και ότι η ύπαρξή του εξαρτάται από ένα είδος «συμβολαίου».

Η επίδραση του Jean – Jacques Rousseau ήταν άκρως σημαντική. Στο αρχικό στάδιο της επανάστασης, οι ιδέες του δεν είχαν τη μεγάλη απήχηση που είχαν στη συνέχεια, όταν μια πιο δημοκρατική και ριζοσπαστική ομάδα ανέλαβε την εξουσία και επηρέασε την κατάσταση, πρώτα προς την κατεύθυνση της δημοκρατίας και κατόπιν προς έναν απολυταρχισμό, που εν πάση περιπτώσει, ήταν εναρμονισμένος με τις αντιλήψεις του για το κυρίαρχο κράτος (Burns, 2006, σ. 420).

²⁴ Τα εξωφρενικότερα ίσως κατάλοιπα του φεουδαλισμού ήταν η «αγγαρεία» και τα κυνηγετικά προνόμια της αριστοκρατίας. Οι αγγαρείες, αρχικά υποχρέωση εργασίας στα κτήματα του άρχοντα και συμμετοχή στην κατασκευή δρόμων και γεφυρών στο φέουδο, είχαν μετατραπεί σε υποχρεωτική εργασία προς όφελος του κράτους. Για μερικές εβδομάδες κάθε χρόνο, ο αγρότης ήταν υποχρεωμένος να εγκαταλείπει την εργασία του και να εργάζεται για τη συντήρηση των δημόσιων δρόμων. Καμία άλλη τάξη του πληθυσμού δεν είχε αυτή την υποχρέωση. Μεγαλύτερη ακόμα ανωμαλία προκαλούσε η άσκηση των κυνηγετικών προνομίων των αριστοκρατών. Σε μερικές περιοχές της Γαλλίας απαγόρευαν στους αγρότες να ξεχορταριάζουν τα χωράφια τους ή να θερίζουν την εποχή που γεννούσαν οι πέρδικες για να μην χαλάσουν τις φωλιές τους. Απαγορεύονταν επίσης να σκοτώνουν λαγούς, κοράκια και αλεπούδες, ανεξάρτητα από τη ζημιά που προκαλούσαν στα σπαρτά και στα πουλικά. Επιπλέον, ο αγρότης έπρεπε να ανέχεται κάθε φορά το ποδοπάτημα των χωραφιών του από τα άλογα των αμέριμνων ευγενών κυνηγών (Burns, 2006, σσ. 406-407).

²⁵ Η Μοναρχία προσπαθούσε να εξασφαλίσει κεφάλαια από μια αριστοκρατία που, ολοένα και περισσότερο δεν ήταν πρόθυμη να τα πληρώσει και αγωνιζόταν όλο και περισσότερο να πάρει όσα μπορούσε από μία όλο και πιο εχθρική αγροτιά. Η αστική τάξη δυσανασχετούσε σε μία κυβέρνηση που στην καλύτερη περίπτωση φαινόταν αναχρονιστική και στη χειρότερη τυραννία, απελπισμένη και αγανακτισμένη που μια πλούσια χώρα όπως η Γαλλία δεν μπορούσε να πληρώσει τα χρέη της (Burns, 2006, σ. 411).

Η επανάσταση του διαφωτισμού

Η σκέψη του βασιλιά για την κάλυψη του αυξανόμενου οικονομικού ελλείμματος ήταν να επιβληθεί ένας φόρος χαρτοσήμου και ένας άμεσος φόρος στην ετήσια παραγωγή της γης. Γι' αυτό το λόγο συγκάλεσε μια συνέλευση αξιωματούχων εκπροσώπων της αριστοκρατίας, ελπίζοντας ότι θα έπειθε τους ευγενείς να συμφωνήσουν με τις απόψεις του²⁶. Οι ευγενείς θεωρώντας ότι το θέμα αφορούσε όλη τη γαλλική κοινωνία, αξίωσαν τη σύγκληση της Γενικής Συνέλευσης των Τριών Τάξεων του βασιλείου. Οι αντιπρόσωποι της τρίτης τάξης από τη μεριά τους απαίτησαν ν' αποτελέσει ένα σώμα η συνέλευση και τα μέλη της να ψηφίσουν ως φορείς μιας ψήφου. Επιπλέον ζητούσαν οι ίδιοι κατά την ψηφοφορία να είναι διπλάσιοι σε αριθμό από την πρώτη και τη δεύτερη τάξη. Ο Λουδοβίκος ΙΣΤ' υποχωρώντας στη λαϊκή απαίτηση αποφάσισε τη σύγκληση της Γενικής Συνέλευσης τον Μάιο του 1789.

Στο χρονικό διάστημα που ακολούθησε μέχρι τη σύγκληση του σώματος, συζητήθηκε έντονα το ζήτημα του διπλασιασμού των εκπροσώπων της τρίτης τάξης²⁷, με τον βασιλιά να τοποθετείται εναντίον αυτής της ιδέας, προκαθορίζοντας ουσιαστικά και το αποτέλεσμα της ψηφοφορίας. Γι' αυτό το λόγο, όταν ξεκίνησε η συνέλευση στις 5 Μαΐου 1789, οι αντιπρόσωποι της τρίτης τάξης αγανακτισμένοι εγκατέλειψαν το σώμα και αυτοανακηρύχθηκαν Εθνική Συνέλευση.

Στις 20 Ιουνίου του ίδιου έτους οι αντιπρόσωποι της τρίτης τάξης δεσμεύτηκαν μέσω ενός κοινού όρκου, του *jeu de paume*, να μην αποχωρήσουν από την Εθνοσυνέλευση εάν δεν συντάξουν πρώτα ένα σύνταγμα για τη Γαλλία. Αυτή ήταν ουσιαστικά και η πρώτη επαναστατική πράξη, η οποία ανέτρεπε την μέχρι τότε κατάσταση στην Γαλλία. Ο Λουδοβίκος ΙΣΤ' ενώ αρχικά διαφώνησε, αναγκάστηκε να αποδεχτεί το αίτημα κατόπιν έντονων αντιδράσεων και διέταξε τους υπόλοιπους αντιπροσώπους να συνεδριάσουν μαζί με την τρίτη τάξη ως μέλη της Εθνοσυνέλευσης. Στην Εθνοσυνέλευση είχαν διαμορφωθεί τρία πολιτικά ρεύματα

²⁶ Σύμφωνα με τον Alexis de Tocqueville: «...η πιο επικίνδυνη στιγμή για μια κακή κυβέρνηση, είναι όταν ξεκινάει τη μεταρρύθμιση...» (Jenkins, 2019, σ. 216).

²⁷ Η τρίτη τάξη ήλπιζε ότι πλέον θα είχε τη δυνατότητα να επέμβει στα πολιτικά δρώμενα της χώρας και να ανατρέψει τις παλιές δομές. Όπως έλεγε και ο Μαρξ αποκτούσε πολιτική συνείδηση (Τσακαλογιάννης, 2009, σ. 41).

που πήραν τα ονόματά τους από τις θέσεις στις οποίες κάθονταν οι υποστηρικτές τους στην αίθουσα συνεδριάσεων: η δεξιά δεν επιθυμούσε περαιτέρω μεταβολές του παλαιού καθεστώτος, το κέντρο αποδεχόταν τη διατήρηση της μοναρχίας αλλά με την παράλληλη συμμετοχή ευγενών και μεγαλοαστών στη λήψη των αποφάσεων και η αριστερά οραματιζόταν ένα πολίτευμα σαν το αμερικανικό (Λούβη & Ξιφαράς, σ. 17).

Στο πρώτο στάδιο της επανάστασης (1789 – 1792), οι αποφάσεις λαμβάνονταν από την Εθνική Συνέλευση με εμφανή επιρροή της φιλελεύθερης θεωρίας.

Ο συνεχόμενα αυξανόμενος πληθωρισμός²⁸, η έλλειψη αγαθών και η αντίληψη ότι η αριστοκρατία συνωμοτούσε με τον βασιλιά για την τιμωρία της εξεγερμένης τρίτης τάξης, οδήγησαν στην κατάληψη της Βαστίλης²⁹ στις 14 Ιουλίου 1789 (Εικόνα 5), από εκπροσώπους της καταπιεσμένης τάξης. Η πτώση της Βαστίλης, η οποία συμβόλιζε την βασιλική εξουσία, πιστοποίησε την ανυπαρξία αυτής και συνετέλεσε ώστε να πειστούν βασιλιάς και ευγενείς ότι έπρεπε να αναγνωρίσουν την Εθνοσυνέλευση ως το νομοθετικό σώμα του έθνους.

Η κατάληψη της Βαστίλης συνοδεύτηκε και από επεισόδια στην ύπαιθρο. Οι αγρότες, οικονομικά εξαθλιωμένοι και φοβισμένοι από την αβεβαιότητα, πυρπόλησαν αρχοντικά, κατέστρεψαν μοναστήρια και κατοικίες επισκόπων και δολοφόνησαν ευγενείς που προσπάθησαν να αντισταθούν στην εξέγερση. Τα επεισόδια αυτά σήμαιναν την εξάλειψη των καταλοίπων του φεουδαλισμού.

Τα παραπάνω γεγονότα σηματοδοτούν μια νέα φάση στην επανάσταση, αυτή της ανεξέλεγκτης βίας που οδηγεί στην πλήρη κατάρρευση της έννοιας της έννομης τάξης και της πόλωσης ανάμεσα στους υπερασπιστές της επανάστασης και σ' αυτούς

²⁸ Οι τιμές είχαν φτάσει σε τέτοια ύψη, ώστε το κόστος του ψωμιού που κατανάλωνε μία φτωχή οικογένεια απορροφούσε περισσότερο από το 50% του εισοδήματός της τον Αύγουστο του 1788 και το 80% των Φεβρουάριο και τον Ιούλιο του 1789 (Burns, 2006, σ. 425).

²⁹ Η πτώση της Βαστίλης στις 14 Ιουλίου 1789, που αποτελεί και την εθνική επέτειο της Γαλλίας, είχε περισσότερο συμβολική απ' ότι στρατιωτική σημασία. Ουσιαστικά σήμαινε την κατάρρευση των αυλικών δυνάμεων και την εδραίωση της εξέγερσης (Τσακαλογιάννης, 2009, σ. 43). Σήμανε την πτώση του δεσποτισμού και χαιρετίστηκε απ' όλο τον κόσμο ως η αρχή της απελευθέρωσης (Hobsbawm, 2015, σ. 95). Η μοναρχία δεν μπορούσε να υπερασπιστεί ούτε τα κάστρα της απέναντι στον όχλο (Jenkins, 2019, σ. 217).

που αντιδρούσαν στην αλλαγή των κατεστημένων.

Εικόνα 5. Η «Κατάληψη της Βαστίλλης» (“La prise de la Bastille”). Πίνακας του Jean – Baptiste Lallemand, (1789). Musées de la ville de Paris.

Οι μεταρρυθμίσεις που ακολούθησαν τα εκτεταμένα επεισόδια εστίασαν στην εξάλειψη των ταξικών διακρίσεων και την νομική εξίσωση όλων των Γάλλων πολιτών. Καταργήθηκαν οι φοροαπαλλαγές, οι τίτλοι ευγενείας, τα προνόμια και η πατρωνία. Η Εκκλησία έγινε υποτελής στο κράτος³⁰ και οι κληρικοί έγιναν δημόσιοι υπάλληλοι. Ελαφρύνθηκε το εθνικό χρέος μέσω κατάσχεσης και πώλησης της εκκλησιαστικής περιουσίας (Jenkins, 2019, σσ. 216-217). Η Εθνοσυνέλευση συνέταξε έναν χάρτη ελευθεριών εκδίδοντας τη Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη τον Αύγουστο του 1789.

Η διακήρυξη, στην οποία ήταν εμφανή τα στοιχεία της οικουμενικότητας και της διαχρονικότητας³¹, στηρίχθηκε στο «Κοινωνικό Συμβόλαιο» του Rousseau και στη

³⁰ Η Εθνοσυνέλευση είχε στόχο να αποχωριστεί η Καθολική Εκκλησία της Γαλλίας από την αντίστοιχη της Ρώμης και να καταστεί εθνικός θεσμός, με μόνο τυπική εξάρτηση από τον Πάπα (Burns, 2006, σ. 428).

³¹ Στη Διακήρυξη ήταν εμφανή τα στοιχεία της οικουμενικότητας και της διαχρονικότητας: «...για

Διακήρυξη της Αμερικανικής Ανεξαρτησίας. Υποδήλωνε ουσιαστικά τον καθοριστικό ρόλο που διαδραμάτιζε η αστική τάξη σ' αυτή τη φάση της επανάστασης και τη σημασία που απέδιδε ο Jean – Jacques Rousseau στον υπεύθυνο πολίτη και στη συμμετοχή του στη λήψη των πολιτικών αποφάσεων³².

Η ιδιοκτησία ανακηρύχθηκε ως φυσικό δικαίωμα, όπως και η ασφάλεια, η ελευθερία, η ισότητα, η αδελφoσύνη³³ και η αντίσταση κατά της καταπίεσης. Η ελευθερία του λόγου, η ανεξιθρησκία και η ελευθεροτυπία κρίθηκαν ως αδιαπραγμάτευτες. Επιπλέον, διακηρύχθηκε το δικαίωμα των πολιτών για ισότιμη μεταχείριση στα δικαστήρια. Κανείς δεν επρόκειτο να φυλακιστεί ή να υποστεί ποινή παρά μόνον υπό την αυστηρή εφαρμογή του νόμου. Επιβεβαιώθηκε η αρχή της λαϊκής κυριαρχίας, ενώ οι δημόσιοι υπάλληλοι αντιμετώπιζαν απόλυση σε περίπτωση κατάχρησης των αρμοδιοτήτων τους³⁴.

Στις αρχές του Οκτωβρίου 1789 και υπό τις έντονες φήμες για φιλοβασιλικό πραξικόπημα στο Παρίσι, εξελίχθηκε ένα επεισόδιο λαϊκής διαμαρτυρίας στις Βερσαλλίες. Γυναίκες του Παρισιού, αγανακτισμένες από την τεράστια αύξηση του ψωμιού και αναστατωμένες από τις φήμες ότι ο βασιλιάς δεν θα συνεργάζονταν με την Εθνοσυνέλευση, πραγματοποίησαν πορεία ζητώντας ακρόαση από το σώμα. Όταν αυτό δεν έγινε δεκτό, παραβίασαν τις πύλες των ανακτόρων και απαίτησαν από τον βασιλιά να επιστρέψει στο Παρίσι, με τον Λουδοβίκο ΙΣΤ΄ τελικά να υποχωρεί αποδεχόμενος τη Διακήρυξη. Κατά τη διάρκεια της πορείας, τις γυναίκες συνόδευε τμήμα της Εθνοφρουράς το οποίο, αντιδρούσε συγκαταβατικά³⁵ με τα αιτήματα των

όλους τους ανθρώπους, για όλους τους αιώνες, για όλες τις χώρες...». Η Διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου και του πολίτη απευθύνονταν όχι μόνο στους Γάλλους αλλά σε όλους τους λαούς του κόσμου. Χωρίς αναφορές σε συγκεκριμένα έθνη ή μορφές διακυβερνήσεως, απευθύνονταν σε ολόκληρη την ανθρωπότητα, χαρακτηριστικό που την κατέστησε σημείο αναφοράς όλων των λαών (Κολιόπουλος, 2001, σ. 20).

³² Στο κείμενο αναγράφονταν ότι: «...οι άνθρωποι γεννιούνται και παραμένουν ελεύθεροι και απολαμβάνουν ίσα δικαιώματα...». Τα δικαιώματα αυτά απέρρεαν από τις δύο αρχές που διατύπωνε η Διακήρυξη: «...η αρχή κάθε κυριαρχίας πηγάζει από το έθνος» και ότι «ο νόμος είναι η έκφραση της γενικής θέλησης...» (Τσακαλογιάννης, 2009, σ. 45).

³³ Το χειρόγραφο της Διακήρυξης το συνέταξε ο ήρωας της αμερικανικής επανάστασης, Μαρκήσιος de Lafayette μαζί με τον κόμη de Mirabeau και τον Thomas Jefferson, που ήταν την περίοδο εκείνη ο Αμερικανός Πρεσβευτής στο Παρίσι. Στηρίχτηκαν στην τριάδα ελευθερία, ισότητα, αδελφoσύνη (Liberté, égalité, fraternité) (Jenkins, 2019, p. 217).

³⁴ «... Η αρχή οποιασδήποτε εξουσίας έγκειται ουσιαστικά στο Έθνος. Κανένα σώμα, κανένα άτομο δεν μπορεί να ασκεί εξουσία η οποία δεν πηγάζει ρητά από αυτό...» (Jenkins, 2019, σ. 217).

³⁵ Κατά την επιστροφή των διαδηλωτών, επικεφαλής ήταν ένας στρατιώτης που κρατούσε ψηλά ένα καρβέλι καρφωμένο στην ξιφολόγχη του (Burns, 2006, σ. 427). Ένας αυτόπτης μάρτυρας, ο Γάλλος

διαδηλωτών.

Στις 28 Σεπτεμβρίου 1791, ο Λουδοβίκος ΙΣΤ΄ ανήγγειλε στο γαλλικό έθνος το νέο Σύνταγμα τελειώνοντας με τις λέξεις «*η επανάσταση έκλεισε*» (Τσακαλογιάννης, 2009, σ. 49). Ως πολίτευμα ορίζονταν η Βασιλευόμενη Δημοκρατία. Ο «*βασιλιάς των Γάλλων*» πλέον, όπως ορίζονταν στο Σύνταγμα και όχι ο «*βασιλιάς της Γαλλίας*» όπως αποκαλούνταν πριν, διατηρούσε την κληρονομική του ιδιότητα και είχε το δικαίωμα να διορίζει τους υπουργούς, τους πρέσβεις και τους στρατιωτικούς διοικητές. Ωστόσο είχε απωλέσει τον έλεγχο του στρατού και των επαρχιακών διοικήσεων, καθώς πολλοί έμπιστοί του είχαν εκκαθαριστεί από τους επαναστάτες.

Βασική φιλοσοφία του Συντάγματος ήταν να προστατευτεί η Γαλλία από τους κινδύνους του μοναρχικού δεσποτισμού, των αριστοκρατικών προνομίων και των λαϊκών υπερβολών ή καταχρήσεων. Η εξουσία απέρρεε από μια εκλεγμένη Νομοθετική Συνέλευση, διετούς θητείας, η οποία είχε ως βάση της, το αγγλικό και το αμερικανικό πρότυπο σύμφωνα και με τις απόψεις του Charles Montesquieu για το διαχωρισμό των εξουσιών. Αν και όλοι οι πολίτες είχαν τα ίδια αστικά δικαιώματα, μπορούσαν να ψηφίζουν μόνο εκείνοι που πλήρωναν ένα καθορισμένο ποσό φόρου. Έγινε διαχωρισμός σε «*ενεργούς*» και «*παθητικούς*» πολίτες³⁶. Τον έλεγχο της Συνέλευσης είχε το μετριοπαθές κόμμα των Γιρονδίνων.

Το σύνταγμα ήταν μετριοπαθές και επεδίωκε τη διαμόρφωση μιας ισορροπίας μεταξύ της παλιάς και της νέας τάξης πραγμάτων. Εκχωρούσε κάποιες γενναιόδωρες αρμοδιότητες στο βασιλιά, έθετε περιορισμούς στην πολιτική συμμετοχή του λαού, αλλά σηματοδοτούσε γενικά την ενεργή πλέον συμμετοχή της τρίτης τάξης στα πολιτικά δρώμενα του κράτους. Η λήξη της πρώτης φάσης της γαλλικής επανάστασης βρήκε τους αστούς νικητές.

Εν τω μεταξύ οι Ευρωπαίοι μονάρχες με τη διάχυση του πνεύματος της γαλλικής επανάστασης και στις δικές τους χώρες³⁷, θεώρησαν ότι η Γαλλία ήταν

συγγραφέας Antoine de Rivarol έγραψε: «...*η αυτομόληση του στρατού δεν είναι μία από τις αιτίες της επανάστασης, είναι η επανάσταση...*» (Jenkins, 2019, σ. 217).

³⁶ Είχε υπολογισθεί ότι περίπου ένας στους δύο πολίτες είχε το δικαίωμα του εκλέγειν και ο ένας στους εκατό του εκλέγεσθαι στην εθνική αντιπροσωπεία (Τσακαλογιάννης, 2009, σ. 50).

³⁷ Υπήρξαν εξεγέρσεις σε όλη την Ευρώπη, στην ολλανδική δημοκρατία, στην αυστριακή Ολλανδία, στη Γενεύη, στο Δουβλίνο, στην Πολωνολιθουανία (Jenkins, 2019, σ. 219).

απειλή για τη διεθνή σταθερότητα και τις επιδιώξεις τους, επιχείρημα που θα τους οδηγούσε σε κήρυξη πολέμου εναντίον της Γαλλίας το 1792³⁸.

Η δεύτερη φάση της επανάστασης ξεκίνησε το καλοκαίρι του 1792, όταν οργανωμένα πλήθη στις πόλεις απαιτούσαν ψωμί σε προεπαναστατικές τιμές, ενώ οι ομιλητές στις συγκεντρώσεις ζητούσαν κρατικό έλεγχο του καλπάζοντος πληθωρισμού. Στο τέλος τους καλοκαιριού, οι στρατοί της Αυστρίας και της Πρωσίας περνώντας με νίκες τα γαλλικά σύνορα, απειλούσαν να καταλάβουν το Παρίσι. Στην πρωτεύουσα επικρατούσε η πεποίθηση ότι οι στρατιωτικές ήττες οφείλονταν σε προδοσία του βασιλιά και των οπαδών του. Στις 20 Σεπτεμβρίου, οι επαναστατικές δυνάμεις ανέκοψαν την πρωσική προέλαση στο Βαλμί και επέφεραν την πρώτη ήττα στους ξένους εισβολείς.

Η κατάσταση αυτή έφερε στο προσκήνιο τους Ιακωβίνους ριζοσπάστες με ηγέτη τον Maximilien de Robespierre. Οι Ιακωβίνοι πήραν τον έλεγχο της Εθνοσυνέλευσης και έβαλαν τέλος στην Μοναρχία. Μία από τις πρώτες ενέργειες τους ήταν να ζητήσουν από το γαλλικό λαό να ψηφίσει αντιπροσώπους για μια νέα Εθνοσυνέλευση, που θα συνέτασσε ένα νέο και πιο δημοκρατικό σύνταγμα. Η Εθνοσυνέλευση³⁹ αυτή, που συνήλθε τον Σεπτέμβριο του 1792 έγινε η ουσιαστική κυβέρνηση της χώρας για τα επόμενα τρία χρόνια. Στις 21 Σεπτεμβρίου η Εθνοσυνέλευση κατήργησε τη μοναρχία και ανακήρυξε τη Γαλλία Αβασίλευτη Δημοκρατία (Burns, 2006, σ. 435).

Μετά την καταδίκη του Λουδοβίκου ΙΣΤ' και τον αποκεφαλισμό⁴⁰ του, η Εθνοσυνέλευση προχώρησε σε μεταρρυθμίσεις που στόχευαν στην κατάργηση των υπολειμμάτων του φεουδαλισμού και στην παροχή μεγαλύτερης οικονομικής ελευθερίας στους απλούς ανθρώπους⁴¹. Σημαντικές μεταρρυθμίσεις έγιναν και σε

³⁸ Ένα χρόνο νωρίτερα είχε προηγηθεί η διακήρυξη του Πίλνιτς, με την οποία δήλωναν ότι η αποκατάσταση της τάξης και των δικαιωμάτων του μονάρχη της Γαλλίας ήταν ζήτημα συμφέροντος για όλους τους βασιλείς της Ευρώπης (Burns, 2006, σ. 434). Η γαλλική Εθνοσυνέλευση κήρυξε τον πόλεμο εναντίον της Αυστρίας και της Πρωσίας στις 20 Απριλίου 1792.

³⁹ Η Εθνοσυνέλευση αποτελούνταν αποκλειστικά από δημοκράτες. Από τα 749 μέλη της, τα 486 δεν συμμετείχαν στην προηγούμενη Εθνοσυνέλευση (Burns, 2006, σ. 435).

⁴⁰ Ο Robespierre στο παρελθόν είχε ταχθεί ενάντια στην θανατική ποινή. Μετά την καταδίκη του βασιλιά και όταν του θύμισαν τις παλιές δηλώσεις του, εκείνος απάντησε: «Ο Λουδοβίκος πρέπει να πεθάνει προκειμένου να ζήσει η Γαλλία». Ο βασιλιάς οδηγήθηκε στη λαιμητόμο, με τα τελευταία του λόγια προς το πλήθος να πνίγονται από τις ρυθμικές τυμπανοκρουσίες (Jenkins, 2019, σ. 221).

⁴¹ Η Εθνοσυνέλευση κατήργησε τη δουλεία στις γαλλικές αποικίες, απαγόρευσε την

άλλους τομείς της κοινωνίας. Αποφασίστηκε ότι, η θρησκεία ήταν ιδιωτική υπόθεση κάθε ατόμου, θα έπρεπε να διαχωριστεί από τις λειτουργίες του κράτους και γενικά θα γίνονταν δεκτή κάθε πίστη που δεν ήταν εχθρική προς το κράτος. Στον στρατιωτικό τομέα επιβλήθηκε υποχρεωτική στρατολόγηση σε ολόκληρο τον ανδρικό πληθυσμό που ήταν ικανός να φέρει όπλα. Δημιουργήθηκε έτσι ένας εθνικός στρατός⁴² ο οποίος απαρτιζόταν από πολίτες που πολεμούσαν για την πατρίδα τους και όχι από μισθοφόρους υπηκόους⁴³.

Η Συνέλευση μετέθεσε σταδιακά τις εξουσίες της σε μια ομάδα δώδεκα ανθρώπων, γνωστή ως Επιτροπή Δημόσιας Ασφάλειας. Η Επιτροπή ακολούθησε μια συγκεκριμένη πολιτική «Τρομοκρατίας»⁴⁴, που θα οδηγούσε στη λαιμητόμο αρκετούς Γάλλους. Το 1793, μια μεγάλη ομάδα χωρικών, αντιτιθέμενη στην υποχρεωτική στρατιωτική θητεία, εξεγέρθηκε στη δυτική περιοχή της Βανδέας⁴⁵. Αποφασισμένη η Επιτροπή να σταθεροποιήσει τη Γαλλία έστειλε αντιπροσώπους στην ύπαιθρο για να εξουδετερώσουν τους εχθρούς του κράτους. Η επανάσταση είχε ξεκινήσει να καταβροχθίζει τα ίδια της τα τέκνα⁴⁶ (Τσακαλογιάννης, 2009, σ. 56).

προσωποκράτηση για χρέη. Δήμεισε τα περιουσιακά στοιχεία των εχθρών της επανάστασης προς όφελος του κράτους και τον κατώτερων τάξεων. Τα μεγάλα κτήματα τεμαχίστηκαν και προσφέρθηκαν για πώληση στους φτωχότερους πολίτες με ευνοϊκούς όρους. Οι αποζημιώσεις που προηγουμένως είχαν υποσχεθεί στους ευγενείς για την απώλεια των προνομίων τους, καταργήθηκαν εντελώς. Για την περιστολή της αύξησης του κόστους ζωής, καθορίστηκαν με νόμο ανώτατα όρια τιμών για το σιτάρι και άλλα αγαθά πρώτης ανάγκης οι δε έμποροι που κερδοσκοπούσαν σε βάρος των φτωχών απειλήθηκαν με λαιμητόμο (Burns, 2006, σ. 436).

⁴² Ο στρατός ήταν το τρομερότερο παιδί της Δημοκρατίας των Ιακωβίνων. Από μια μαζική εξέγερση επαναστατημένων πολιτών έγινε γρήγορα μια δύναμη επαγγελματιών πολεμιστών (Hobsbawm, 2015, σ. 111).

⁴³ Ο στρατός αυτός κερδίζοντας τη μια μάχη μετά την άλλη εκείνα τα χρόνια, κατέλαβε τις Κάτω Χώρες, τη Ρηνανία, τμήματα της Ισπανίας, της Ελβετίας και της Σαβοΐας και διέλυσε έτσι τον συνασπισμό που είχε συγκροτηθεί εναντίον της Γαλλίας (Burns, 2006, σ. 438).

⁴⁴ Για την πρόληψη των εξεγέρσεων και την εξουδετέρωση των αντιφρονούντων οργανώθηκε συστηματική τρομοκρατία. Ειδικό διάταγμα που εκδόθηκε το Σεπτέμβριο του 1793 καθόριζε όλες τις κατηγορίες των υπόπτων που έπρεπε να συλληφθούν για την υπεράσπιση της επαναστάσεως. Μεταξύ 300.000 και 500.000 αντιφρονούντων συνελήφθησαν και φυλακίστηκαν κατά τη διάρκεια της τρομοκρατίας (Κολιόπουλος, 2001, σ. 37).

⁴⁵ Οι Γιρονδίνιοι φυγάδες συνετέλεσαν στην πρόκληση εξεγέρσεων στις μεγάλες επαρχιακές πόλεις του Μπορντό, της Λυών και της Μασσαλίας. Οι εξελίξεις αυτές ήταν ισχυρό χτύπημα κατά της Επιτροπής, η οποία ταυτόχρονα δεχόταν την ειρωνική κριτική επαναστατών περισσότερο ριζοσπαστικών από τα μέλη της. Μιας ομάδας γνωστής ως «οι οργισμένοι», που απειλούσε όχι μόνο την κυβέρνηση αλλά και την ίδια τη Γαλλία (Burns, 2006, σ. 442).

⁴⁶ Σύμφωνα με τον Simon Jenkins: «Η επανάσταση είχε αρχίσει να τρώει τα σωθικά της» (Jenkins, 2019, σ. 222). Οι Ιακωβίνοι ήταν πρόθυμοι να παραμείνουν επαναστάτες μέχρι τα όρια της αντιαστικής επανάστασης, ενώ το όνομά τους έφτασε να ταυτίζεται παντού με τη «ριζοσπαστική επανάσταση» (Hobsbawm, 2015, σ. 96).

Η Επιτροπή δημοσίευσε ένα Δελτίο Νόμων με σκοπό να ενημερώσει τους πολίτες για τους νέους νόμους που θα εφαρμοστούν. Αντικατέστησε τους τοπικούς αξιωματούχους, ορισμένοι από τους οποίους ήταν φιλικά διακείμενοι προς τη μοναρχία, με τους νέους «εθνικούς πράκτορες». Επιπλέον, υποστηρίζοντας τα συμφέροντα της μικροαστικής τάξης, καθυστέρησε τον ρυθμό του βιομηχανικού μετασχηματισμού της Γαλλίας⁴⁷.

Η Επιτροπή αν και μπόρεσε να σώσει τη Γαλλία από την εχθρική συμμαχία, δεν μπόρεσε τελικά να σώσει τον εαυτό της⁴⁸. Αποτυγχάνοντας να συγκρατήσει τον πληθωρισμό που αυξάνονταν λόγω και των πολέμων, έχασε τελικά την υποστήριξη της λαϊκής μάζας⁴⁹. Ο Maximilien de Robespierre εκτελέστηκε και η Επιτροπή έχασε τις απόλυτες εξουσίες της. Οι αντιπρόσωποι που απέμειναν στην Συνέλευση ακολούθησαν συντηρητική πολιτική κι έτσι η επανάσταση έφτασε πάλι στο σημείο να εκφράζει τα συμφέροντα των μεγαλοαστών.

Το 1795 υιοθετήθηκε ένα νέο σύνταγμα που νομιμοποιούσε τη νίκη των εύπορων τάξεων, αφού εξασφαλίστηκε το μονοπώλιο της εξουσίας σε άτομα με σημαντική οικονομική βάση. Η εκτελεστική εξουσία περιήλθε σε ένα συμβούλιο πέντε ανδρών που θα εκλέγονταν από το νομοθετικό σώμα, γνωστό ως «Διευθυντήριο». Στο νέο σύνταγμα, εκτός από το χάρτη των δικαιωμάτων του πολίτη, θα αναγράφονταν πλέον και τα καθήκοντα αυτού.

Το Διευθυντήριο δεν κατάφερε να αντιμετωπίσει τον πληθωρισμό και το συνεχές αυξανόμενο κόστος ζωής. Οι εκλογές τον Μάρτιο του 1997 – οι πρώτες ελεύθερες εκλογές στη Γαλλία – επανέφεραν μεγάλο αριθμό φιλειρηνιστών που απαιτούσαν τον τερματισμό του πολέμου και την εγκατάλειψη των πρόσφατων γαλλικών κατακτήσεων.

Τον Σεπτέμβριο του 1997, το Διευθυντήριο έχοντας εξασφαλίσει την υποστήριξη του στρατού, ακύρωσε τα περισσότερα από τα εκλογικά αποτελέσματα

⁴⁷ Μέσω της ενίσχυσης των αγροτών, των μικροεπιχειρηματιών και των καταστηματαρχών στην προσπάθειά τους να αποκτήσουν περιουσία, ενθάρρυνε τη συγκέντρωση πλούτου σε μια τάξη που υποστήριζε τις αρχές της δημοκρατίας, ενώ ήταν αντίθετη προς τις μεγάλης κλίμακας καπιταλιστικές αλλαγές στην οικονομία (Burns, 2006, σ. 443).

⁴⁸ Μόνο η κρίση του πολέμου διατηρούσε την Επιτροπή στην εξουσία (Hobsbawm, 2015, σ. 109).

⁴⁹ Αυτοί που ένιωσαν πρώτοι την ακρίβεια και την έλλειψη αγαθών ήταν οι φτωχοί των πόλεων, οι μάζες των «αβράκωτων» (sans culottes) του Παρισιού και των άλλων αστικών κέντρων. Οι αβράκωτοι δεν αποτελούσαν ιδιαίτερη τάξη. Ήταν ανεξάρτητοι εργάτες και τεχνίτες, μικροκαταστηματάρχες και πλανόδιοι πωλητές (Κολιόπουλος, 2001, σ. 39).

των εκλογών. Το πραξικόπημα ωστόσο δεν κατάφερε να φέρει λύση στην πολιτική αστάθεια της χώρας. Δύο χρόνια αργότερα και ύστερα από μια σειρά αποτυχημένων εξεγέρσεων και εκκαθαρίσεων, με τη χώρα βυθισμένη στον πληθωρισμό, ο Ναπολέον Bonaparte άρπαξε την ευκαιρία για να καλύψει το κενό της γαλλικής πολιτικής ηγεσίας. Η επιστροφή του στο Παρίσι, τον Οκτώβριο του 1799, χαιρετίστηκε από το Διευθυντήριο⁵⁰ και την αστική τάξη ως ο από μηχανής θεός που ήρθε για να σώσει τη Γαλλία. Με πρόφαση ότι μέλη της Συνέλευσης συνωμοτούσαν κατά του Bonaparte, δυνάμεις πιστές στον Ναπολέον κατέλυσαν το Σύνταγμα. Το πραξικόπημα χαιρετίστηκε από τους πραξικοπηματίες ως το χάραμα μιας νέας εποχής. Ωστόσο, στην ουσία αποτέλεσε το κύκνειο άσμα της γαλλικής επανάστασης (Τσακαλογιάννης, 2009, σ. 63).

Η επανάσταση επέτρεψε στη γαλλική αστική τάξη να ανέλθει στην εξουσία, γκρεμίζοντας τον απολυταρχισμό, και να δείξει το δρόμο στην υπόλοιπη ευρωπαϊκή αστική τάξη. Μέσω μιας σειράς μεταρρυθμίσεων, προώθησε τα συμφέροντα της και προέκυψε με αυτό τον τρόπο μια φιλελεύθερη οικονομία της αγοράς.

Αναπτύχθηκε η ιδέα ότι τα εθνικά και τα κρατικά σύνορα πρέπει να συμπίπτουν. Οι πολίτες και το κράτος συνδέονταν μεταξύ τους με ένα πλέγμα δικαιωμάτων και υποχρεώσεων (ιθαγένεια – υποχρέωση στρατιωτικής θητείας κλπ.). Έτσι, η σύγχρονη έννοια της πατρίδας γεννήθηκε στο πλαίσιο ενός έθνους – κράτους, το οποίο προσέδιδε στους πολίτες του την αίσθηση της αφοσίωσης στο κράτος.

Η εκκλησία διαχωρίστηκε από το κράτος πρώτη φορά στη σύγχρονη εποχή, ενώ τα προνόμια του κλήρου καθώς και των ευγενών καταργήθηκαν. Επικράτησε η ιδέα ότι, όλοι οι άνθρωποι, τουλάχιστον θεωρητικά, γεννιούνται με τα ίδια δικαιώματα.

Οι αρχές του Διαφωτισμού έγιναν πολιτική επιταγή και δικαιώθηκαν σε μεγάλο βαθμό. Τα φυσικά δικαιώματα έγιναν πολιτικά δικαιώματα. Με την εισαγωγή των συνταγμάτων και τη διάδοση της αρχής της λαϊκής κυριαρχίας, ο λαός έγινε η κινητήρια δύναμη της ιστορίας και η μοναδική πηγή εξουσίας. Οι υπήκοοι έγιναν πολίτες. Δημιουργήθηκαν και εξελίχθηκαν ιδέες και κινήματα που στιγμάτισαν την

⁵⁰ Ο Ναπολέον έγινε Πρώτος Ύπατος, έπειτα ισόβιος Ύπατος, έπειτα Αυτοκράτορας. Και με την άφιξή του, ως εκ θαύματος, τα άλυτα προβλήματα του Διευθυντηρίου άρχισαν να επιδέχονται λύσεις (Hobsbawm, 2015, σ. 113).

παγκόσμια ιστορία, όπως ο φιλελευθερισμός, ο εθνικισμός, ο κοινωνικός ριζοσπαστισμός και ο σοσιαλισμός.

Ο Ναπολέον αφού κέρδισε την λαϊκή αποδοχή, συγκέντρωσε όλη την εξουσία επάνω του και κυβέρνησε ουσιαστικά με αυταρχικότητα θεωρώντας ότι υπεράσπιζε τα λαϊκά συμφέροντα, ενώ στην πραγματικότητα εξυπηρετούσε τους στόχους μιας ολιγαρχίας. Έτσι προέκυψε και η έννοια του «Βοναπαρτισμού» που αφορά σε αυταρχική κυβερνητική πρακτική, όπου οι αποφάσεις λαμβάνονται από έναν ισχυρό ηγέτη χωρίς πολιτικό έλεγχο ή συμμετοχή του λαού. Στα χρόνια που ακολούθησαν, εφαρμόστηκαν μεταρρυθμίσεις σε διάφορους τομείς, όπως στη διοίκηση, στην εκπαίδευση και στην οικονομία, με στόχο την ενίσχυση της κρατικής μηχανής και τη βελτίωση της αποτελεσματικότητάς της. Το 1804, ο Bonaparte ανακηρύχθηκε Αυτοκράτορας της Γαλλίας και θεσπίστηκε ο Ναπολεόντειος Κώδικας, ο οποίος επέφερε μεγάλες αλλαγές στο νομικό σύστημα της χώρας, βασιζόμενος στις αρχές της γαλλικής επανάστασης.

Κατά τη διάρκεια της ηγεμονίας του, η Γαλλία κατόρθωσε μέσω πολέμων να δημιουργήσει βασιλεία – δορυφόρους σε πολλές περιοχές της Ευρώπης. Ενώ ο Maximilien de Robespierre ήθελε να κρατήσει την γαλλική επανάσταση ως εσωτερικό θέμα προκειμένου αυτή να σταθεροποιηθεί, ο Ναπολέον πίστευε ότι για να κρατηθεί η επανάσταση ζωντανή, έπρεπε να εξαχθεί, ώστε να διατηρηθεί η φλόγα ζωντανή και να ενισχυθεί ο γαλλικός εθνικισμός. Η προσέγγιση του Bonaparte οδήγησε στη δημιουργία μικρών Γαλλιών, δηλαδή νέων γαλλικών συμμαχιών και αύξησε την επιρροή της Γαλλίας σε άλλα μέρη της Ευρώπης. Δεδομένου ότι η Αγγλία ήταν ο κύριος αντίπαλός του, επέβαλε έναν ηπειρωτικό αποκλεισμό, εμποδίζοντας τη διακίνηση των αγγλικών εμπορευμάτων σε όλα τα ευρωπαϊκά λιμάνια. Σε αντίποινα, η Αγγλία επέβαλε ναυτικό αποκλεισμό κατά της Γαλλίας, εμποδίζοντας τα πλοία τρίτων χωρών να προσεγγίζουν τις γαλλικές ακτές. Οι συνεχείς πόλεμοι, οι οικονομικές επιβαρύνσεις και η αντίδραση των ευγενών, του ανώτερου κλήρου αλλά και σημαντικού μέρους των λαϊκών στρωμάτων οδήγησαν στην ολοένα και μεγαλύτερη αναταραχή εντός της Γαλλίας.

Η απόφαση του Ναπολέον να επιτεθεί στη Ρωσία το 1812 αποδείχθηκε καταστροφική, καθώς ο στρατός του υπέστη μεγάλες απώλειες λόγω του χειμώνα, των ασθενειών και των επιθέσεων. Η ήττα στη μάχη του Βατερλό (Εικόνα 6) το 1815

σήμανε το τέλος της κυριαρχίας του Ναπολέον και την επιστροφή της μοναρχίας στη Γαλλία.

Εικόνα 6. Η «Μάχη του Βατερλό» (“Battle of Waterloo”). Πίνακας του William Sandler (1815). Pym's Gallery, London

Εξάπλωση των επαναστάσεων – ανάδυση του φιλελευθερισμού και του εθνικισμού

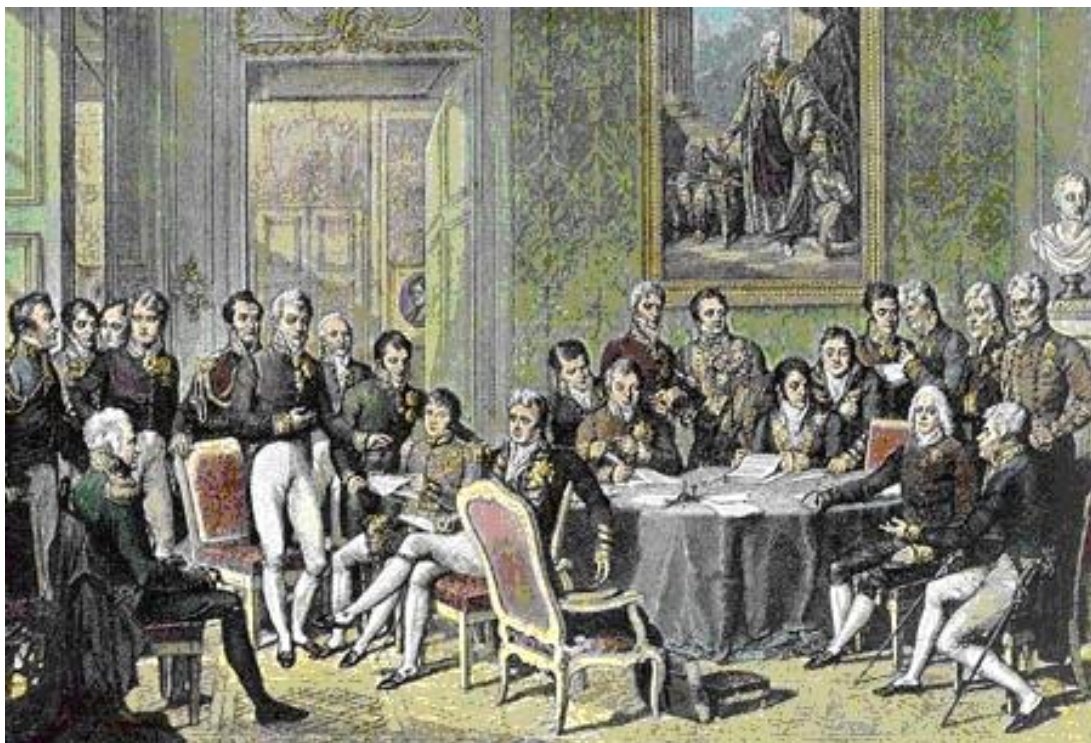
Μετά το Βατερλό, ξεκίνησε μια προσπάθεια επαναφοράς της ισορροπίας δυνάμεων μέσω επαναδιαμόρφωσης της Ευρώπης. Με το συνέδριο της Βιέννης (Εικόνα 7) που πραγματοποιήθηκε από τον Σεπτέμβριο του 1814 έως τον Ιούνιο του 1815, αποφασίστηκε η επαναχάραξη των συνόρων με σκοπό τη διασφάλιση της ειρήνης και της σταθερότητας, καθώς και η επαναφορά της απολυταρχίας και η καταστολή των επαναστατικών ιδεών. Οι νικητές θεώρησαν εφικτή⁵¹ την επιστροφή στην προεπαναστατική κατάσταση και τις σταθερές της Ευρώπης του 18^{ου} αιώνα.

Τον Νοέμβριο του 1815 ιδρύθηκε η Ιερή Συμμαχία από τη Ρωσία, την Αυστρία και την Πρωσία, οι οποίες ήταν προπύργια της απολυταρχίας και της αντεπανάστασης, μετά από πρωτοβουλία του τσάρου Αλέξανδρου Α΄ και στόχο την καταπολέμηση οποιασδήποτε μελλοντικής επαναστατικής εστίας που θα μπορούσε να επηρεάσει αρνητικά τις πολυεθνικές αυτοκρατορίες των Αψβούργων και του Τσάρου⁵². Οι περισσότεροι εκθρονισμένοι ηγεμόνες επανήλθαν στις θέσεις τους, και τα χρόνια που ακολούθησαν ονομάστηκαν εποχή της Παλινόρθωσης. Στην Ιερή

⁵¹ Οι συντάκτες της Συνθήκης της Βιέννης είχαν παραβλέψει τους εθνικούς πόθους των ευρωπαϊκών λαών – των Ιταλών, των Τσέχων, των Βέλγων, των Πολωνών, των Σέρβων και των Ελλήνων – οι οποίοι βρίσκονταν κάτω από το ζυγό ξένου δυνάστη (Χριστοδουλίδης, 2004, σ. 29)

⁵² Η Ιερή Συμμαχία στόχο είχε την ένωση των Ευρωπαίων ηγεμόνων για την καταστολή του φιλελευθερισμού και των επαναστατικών κινημάτων (Woodhouse, 2008, p. 169).

Συμμαχία δεν συμμετείχε η Μεγάλη Βρετανία, καθώς η βρετανική πολιτική στον πόλεμο εναντίον του Ναπολέον βασιζόταν στην επιθυμία διατήρησης της «ισορροπίας δυνάμεων» («balance of power») στην ηπειρωτική Ευρώπη, προκειμένου να αποφευχθεί η κυριαρχία μιας μόνης δύναμης που θα απειλούσε τη σταθερότητα και τα βρετανικά συμφέροντα. Αυτή η στρατηγική θα χαρακτήριζε και τις μετέπειτα επεμβάσεις της Μεγάλης Βρετανίας.

Εικόνα 7. Το «Συνέδριο της Βιέννης» (“Congress of Vienna”). Πίνακας του Jean – Baptiste Isabey (1819). Musée du Louvre.

Οι προσδοκίες όμως της Συμμαχίας θα διαψεύδονταν, καθώς στα είκοσι πέντε χρόνια που είχαν περάσει από τη γαλλική επανάσταση έως το συνέδριο της Βιέννης, είχαν ήδη αναδυθεί στους λαούς της Ευρώπης αφενός οι φιλελεύθερες ιδέες της επανάστασης, και αφετέρου ο εθνικισμός.

Οι ευρωπαϊκοί λαοί προέβαλαν πλέον πολιτικές και εθνικές απαιτήσεις. Σε πολιτικό επίπεδο, ζητήματα όπως η παραχώρηση συντάγματος, η θέσπιση κοινοβουλευτικών θεσμών, και η αναγνώριση ατομικών ελευθεριών και πολιτικών δικαιωμάτων ήταν στο επίκεντρο. Από αυτήν την αντίδραση, διαμορφώθηκαν τρία κύρια πολιτικά ρεύματα, το καθένα με διαφορετική προσέγγιση και στόχους. Οι μετριοπαθείς φιλελεύθεροι επιζητούσαν την εγκαθίδρυση συνταγματικών μοναρχιών όπου το εκλογικό δικαίωμα θα ανήκε σε αυτούς που είχαν ιδιοκτησία,

όπως στην Αγγλία. Οι ριζοσπάστες δημοκρατικοί, από την άλλη, προσδοκούσαν στην ανάδειξη αβασίλευτων δημοκρατιών που θα παραχωρούσαν πολιτικά δικαιώματα σε όλους τους ενήλικους άνδρες και θα προστάτευαν τις αδύναμες κοινωνικές ομάδες. Τέλος, οι σοσιαλιστές, που εμφανίστηκαν μετά το 1850, πίστευαν σε ένα καθεστώς οικονομικής και κοινωνικής ισότητας ως την πιο κατάλληλη μορφή πολιτικής οργάνωσης.

Οι ιδέες της γαλλικής επανάστασης έθεσαν τα θεμέλια για την ανάπτυξη του φιλελευθερισμού και του εθνικισμού στο εσωτερικό των πολυεθνικών αυτοκρατοριών της εποχής⁵³. Ο φιλελευθερισμός προέκρινε την ατομικότητα και την εξέλιξη, κοιτώντας στο μέλλον και επιδιώκοντας την ελευθερία και τα πολιτικά δικαιώματα. Ο εθνικισμός πρότασε την ανάγκη «υποταγής» του ατόμου στο έθνος, με στόχο την προαγωγή της εθνικής ευημερίας, ενώ συσχετίστηκε και με την επιδίωξη δημιουργίας εθνικών κρατών. Στα τέλη του 18^{ου} και στις αρχές του 19^{ου} αιώνα στην Ευρώπη, πολλοί λαοί που αναγνώριζαν τον εαυτό τους ως έθνη δεν είχαν δικά τους κράτη, είτε διότι ζούσαν υπό την κυριαρχία αυτοκρατοριών (Αυστριακή – Οθωμανική), είτε διότι βρίσκονταν διάσπαρτοι σε άλλα κράτη (Γερμανοί, Ιταλοί, Πολωνοί). Τα κοινά στοιχεία που χαρακτήριζαν ένα έθνος ήταν κυρίως η ιστορία, η γλώσσα και η θρησκεία και ήταν αυτά που οδήγησαν στη διαμόρφωση της αρχής των εθνοτήτων. Σύμφωνα μ' αυτήν, οι πληθυσμοί που ανήκαν στο ίδιο έθνος είχαν το δικαίωμα να σχηματίσουν ένα ενιαίο κράτος, ενώ οι πληθυσμοί διαφορετικής εθνότητας από την κυρίαρχη ενός κράτους είχαν το δικαίωμα να αποσχιστούν. Έτσι, τα σύνορα του κράτους έπρεπε να αντικατοπτρίζουν και τα σύνορα του έθνους.

Οι πρώτες τρεις δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα ήταν μια περίοδος έντονων κοινωνικών αναταραχών και επαναστάσεων σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες. Εθνικές

⁵³ Ήταν πλέον σίγουρο ότι η γαλλική επανάσταση θα ήταν ο καταλύτης, ο σπινθήρας που σε σύντομο χρονικό διάστημα θα ανέτρεπε έναν τρόπο ζωής που επικρατούσε στην Ευρώπη επί αιώνες (Τσακαλογιάννης, 2009, σ. 20). Η γαλλική επανάσταση εξαπόλυσε με ηφαιστειακή βιαιότητα τις δύο εκείνες τιτανικές δυνάμεις, τον εθνικισμό και το φιλελευθερισμό, οι οποίες επρόκειτο να διαμορφώσουν τη μελλοντική πορεία της ευρωπαϊκής ιστορίας. Οι νέες ιδέες είχαν διεισδύσει μαζί με τις νικηφόρες στρατιές της επανάστασης και της αυτοκρατορίας στις ευρωπαϊκές χώρες. Η ανάπτυξη των δυνάμεων αυτών, που αποτέλεσε το σημαντικότερο γεγονός του 19^{ου} αιώνα, θα υπονόμει τις πολυεθνικές αυτοκρατορίες και θα κλόνιζε την πολιτικοκοινωνική δομή των ευρωπαϊκών κρατών (Χριστοδουλίδης, 2004, σσ. 28-29). «... η Γαλλική επανάσταση και ο Ναπολέων έκαμε, κατά τη γνώμη μου να ανοίξει τα μάτια του ο κόσμος ...», έγραφε ο Κολοκοτρώνης και συνέχιζε «...πρωτύτερα τα έθνη δεν γνωρίζονταν, τους βασιλιάδες τους νόμιζαν για θεούς της γης, και ότι και αν έκαναν, έλεγαν ότι καλώς το έκαναν ...» (Hobsbawm, 2015, σ. 137).

επαναστάσεις και επαναστατικά κινήματα εναντίον των απολυταρχικών καθεστώτων αντιπροσώπευαν την προσπάθεια των λαών της Ευρώπης στα Βαλκάνια και στη Μεσόγειο να αγωνιστούν για την ελευθερία, την ισότητα, τη δημοκρατία, το δίκαιο και την αυτοδιάθεση⁵⁴, θέτοντας ουσιαστικά ζήτημα κυριαρχίας⁵⁵.

Κεφάλαιο πέμπτο

Άλλα επαναστατικά κινήματα του 19^{ου} αιώνα

Η πρώτη εξέγερση⁵⁶ στα Βαλκάνια έγινε στη Σερβία το 1804, όπου οι αρχηγοί – πρώτα ο Καραγεώργης Πέτροβιτς και μετά ο αντίζηλος και δολοφόνος του, Μίλος Ομπρένοβιτς – δεν επεδίωκαν να απαλλαγούν από την τουρκική κυριαρχία, αλλά να καταργήσουν την τυραννία και αυθαιρεσία των γενίτσαρων⁵⁷, τους οποίους ακόμα και ο σουλτάνος θεωρούσε απαράδεκτους και ανεξέλεγκτους (Woodhouse, 2008, σσ. 167-168). Αργότερα η εξέγερση θα οδηγούσε στην σερβική αυτονομία και μετέπειτα στην επίσημη αναγνώριση του Σερβικού κράτους. Αρκετοί Έλληνες διπλωμάτες και αγωνιστές υποστήριξαν τους Σέρβους σε κάθε στάδιο του αγώνα τους, ενώ πολλοί Σέρβοι στη συνέχεια συμμετείχαν στην ελληνική επανάσταση. Στα Βαλκάνια, η συνεργασία μεταξύ της Ελλάδας και της Σερβίας κατά τη διάρκεια των αντίστοιχων αγώνων ανεξαρτησίας τους αποτέλεσε διαχρονική κληρονομιά, αναγνωρίζοντας τη φυσική τους συμμαχία στις προσπάθειές τους να νικήσουν την Οθωμανική Αυτοκρατορία.

⁵⁴ Οι επαναστάσεις αυτές οφείλονταν στην ανησυχία και την αντίδραση των πολιτών έναντι των απολυταρχικών καθεστώτων, της κοινωνικής ανισότητας που επικρατούσε και της ανάγκης για ανεξαρτησία. Ότι ήταν το 1789 η εξέγερση ενός μόνο έθνους, τώρα έμοιαζε να είναι η «άνοιξη των λαών» μιας ολόκληρης ηπείρου (Hobsbawm, 2015, σσ. 162-165).

⁵⁵ Οι αρχές της γαλλικής επανάστασης είχαν σοβαρές επιπτώσεις στο διεθνές δίκαιο και τις διακρατικές σχέσεις της εποχής, κατά την οποία τα σύνορα των διαφόρων χωρών δεν ακολουθούσαν εθνικά όρια αλλά δυναστικές κτήσεις. Η αρχή της αυτοδιάθεσης των λαών έθετε σε αμφιβολία τις κτήσεις αυτές και τα όριά τους. Έθεταν ζήτημα κυριαρχίας από την αρχή (Κολιόπουλος, 2001, σ. 30).

⁵⁶ Σύμφωνα με τον Γάλλο ιστορικό Georges Castellán, οι Σέρβοι χρησιμοποιούν τη λέξη *ustanak* που σημαίνει εξέγερση, ξεσηκωμός, για να περιγράψουν τα γεγονότα που συνέβησαν στην Σερβία από το 1804 μέχρι το 1835 και οδήγησαν στη δημιουργία του σύγχρονου σερβικού κράτους (Castellán, 1991, σ. 327).

⁵⁷ Ο πρώτος βαλκανικός λαός που ξεσηκώθηκε τον 19^ο αιώνα ήταν οι Σέρβοι, με ηγέτη τον ηρωικό ζωέμπορο και ληστή Καραγεώργη, αλλά η αρχική φάση του ξεσηκωμού τους δεν προβλήθηκε ως αγώνας κατά της τουρκικής κυριαρχίας αλλά, αντίθετα, υπέρ του Σουλτάνου και κατά των καταχρήσεων των τοπικών ηγεμόνων (Hobsbawm, 2015, σ. 203). Οι γενίτσαροι συνδύαζαν την καταπιεστική τους δράση με κάθε τρόπο. Ήταν μισητοί σε όλες τις περιοχές που δρούσαν. Όταν το 1804 εξεγέρθηκαν οι Σέρβοι, με την ηγεσία του πλούσιου χοιρέμπορου και πολέμαρχου Καραγεώργη, δεν στρέφονταν τόσο εναντίον της κληρονομικής διοίκησης όσο εναντίον της τυραννικής πολιτείας αυτής της κληρονομικής κάστας (Dakin, 1989, σ. 51).

Η επανάσταση στην Ισπανία και η επανάσταση των Ιταλών το 1820 και 1821 είχαν ως στόχο την ανατροπή των απολυταρχικών καθεστώτων και την επίτευξη πολιτικών αλλαγών προς μια πιο δημοκρατική κατεύθυνση. Στην Ισπανία, η επανάσταση είχε ως στόχο την ανατροπή του βασιλιά Φερδινάνδου Ζ', ο οποίος κυβέρνησε με αυταρχικό τρόπο. Στην Ιταλία, η επανάσταση στρέφονταν κατά της αυστριακής κυριαρχίας και της απολυταρχίας των τοπικών αριστοκρατικών κυβερνήσεων και αποσκοπούσε στην εθνική ελευθερία και σε συνταγματικές μεταρρυθμίσεις. Και στις δύο περιπτώσεις, οι επαναστάσεις αντιπροσώπευαν την προσπάθεια των λαών να αγωνιστούν για την ελευθερία, την ισότητα και τη δημοκρατία, επηρεασμένοι από τις ιδέες της γαλλικής επανάστασης.

Η Ελληνική Επανάσταση του 1821 οδήγησε στη δημιουργία του πρώτου ανεξάρτητου κράτους στα εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και ανέδειξε τις διαφορές στα συμφέροντα των Μεγάλων Δυνάμεων, προκαλώντας συγκρούσεις στο πλαίσιο της Ιεράς Συμμαχίας⁵⁸.

Εκτός όμως από τη γαλλική επανάσταση που επηρέασε αποφασιστικά στη δημιουργία επαναστατικού κλίματος στα Βαλκάνια, σημαντικό ρόλο έπαιξαν και οι ρωσοτουρκικοί πόλεμοι, που επέτειναν τη φθορά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, διαφοροποίησαν γοργά το κοινωνικό έδαφος, ενισχύοντας τις ελπίδες των υπόδουλων και δίνοντας φτερά στα ένοπλα αντιστασιακά κινήματα της Βαλκανικής (Βουρνάς, 2011, σ. 10).

Η εποχή των επαναστάσεων οδήγησε στην διάλυση των αυτοκρατοριών και στην ανάδυση του έθνους – κράτους ως κυρίαρχης μορφής πολιτικής οργάνωσης. Ιδιαίτερα στα Βαλκάνια, η άνοδος του εθνικισμού θα εκμεταλλευτεί την παρακμή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας⁵⁹, με αποτέλεσμα τη σταδιακή απόσυρση της Αυτοκρατορίας από τη βαλκανική χερσόνησο, μέχρι τις αρχές του 20^{ου} αιώνα

⁵⁸ Μόνο μια από τις επαναστάσεις του 1820 -1822 κατόρθωσε να επιβληθεί. Και αυτό αποδίδεται εν μέρει στην επιτυχία της να πάρει μορφή γνήσιας λαϊκής επανάστασης και εν μέρει στην ευνοϊκή διπλωματική κατάσταση: ο ελληνικός ξεσηκωμός του 1821. Η Ελλάδα συνεπώς, έγινε η πηγή έμπνευσης του διεθνούς φιλελευθερισμού (Hobsbawm, 2015, σ. 171). Η Ελληνική Επανάσταση αποσκοπούσε να διαταράξει την ακινησία που επεδίωκε η Ιερή Συμμαχία (Μπότσιου Κ. Ε., Εξισορροπώντας την ισορροπία δυνάμεων: Ο αγγλο-ρωσικός ανταγωνισμός απέναντι στην Επανάσταση του 1821, 2020).

⁵⁹ Η ελληνική επανάσταση διευκολύνθηκε από την ηθική και φυσική παρακμή της οθωμανικής φυλής (Finlay, 2009, p. 252).

Κεφάλαιο Έκτο

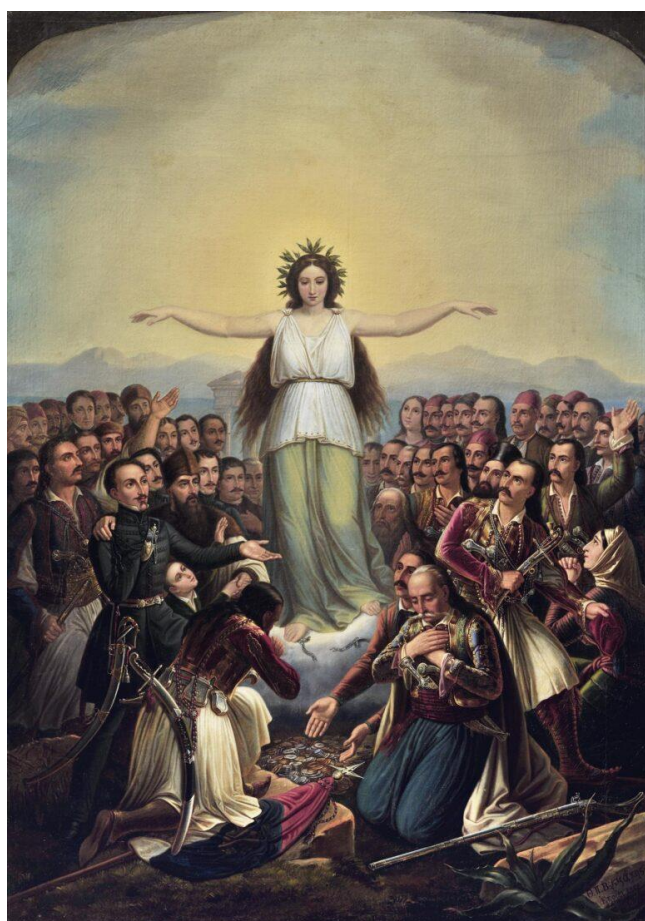
Η επανάσταση του Ελληνισμού για την ανεξαρτησία και την ίδρυση νέου εθνικού κράτους

Το ελληνικό έθνος, παρά τα 400 χρόνια υποταγής στον οθωμανικό ζυγό, διατήρησε την ταυτότητά του και την πίστη στην ελευθερία. Ο υπόδουλος Έλληνας δεν είχε την εξουσία να ορίσει τη ζωή του, την επιβίωση της οικογένειάς του και γενικά τον τρόπο που αυτός ήθελε να ζήσει. Όλα εξαρτιόταν από τη βούληση του Οθωμανού δυνάστη. Η απάνθρωπη καταπίεση του δυνάστη συμπίεσε έως το τελευταίο σημείο το ελατήριο της ανθεκτικότητας των Ελλήνων, το οποίο τελικά εκτινάχθηκε, προκαλώντας την έκρηξη της συσσωρευμένης αγανάκτησης μετά από τέσσερις αιώνες σκλαβιάς (Αντγος ε.α Κρασσάς, 2024). Παρά την έλλειψη τακτικού στρατού, κατάφερε να αντιμετωπίσει την Οθωμανική Αυτοκρατορία και να επιτύχει την ανεξαρτησία του, αντιμετωπίζοντας και τη διεθνή πίεση από την Ιερά Συμμαχία, που επιδίωκε τη διατήρηση του status quo⁶⁰ μετά τους Ναπολεόντειους πολέμους. Η επανάσταση του ελληνισμού (Εικόνα 8) εναντίον των Οθωμανών, που ξεπερνούσε τα όρια της ανθρώπινης λογικής, διαφοροποιείται από μια σύγκρουση μεταξύ δύο ανεξάρτητων κρατών. Ενώ η Οθωμανική Αυτοκρατορία είχε κυβέρνηση και ένοπλες δυνάμεις, οι επαναστάτες έπρεπε να δημιουργήσουν τέτοιες δομές κατά τη διάρκεια του αγώνα, για να μπορέσουν να διεκδικήσουν την ελευθερία τους. Οι στρατιωτικές νίκες των επαναστατημένων Ελλήνων δεν ήταν ποτέ αποτέλεσμα αριθμητικής υπεροχής αλλά πρωτίστως της ψυχικής θέλησης για ελευθερία, της αποφασιστικότητας και της ανδρείας που επέδειξαν.

Η Οθωμανική Αυτοκρατορία στα τέλη του 18^{ου} και στις αρχές του 19^{ου} αιώνα εισέρχονταν σε μια περίοδο έντονης παρακμής χωρίς γυρισμό. Αντιμετώπιζε έναν τόσο επικίνδυνο συνδυασμό εξωτερικών και εσωτερικών απειλών, ώστε χρειαζόταν βαθιές μεταρρυθμίσεις για να εξασφαλίσει την επιβίωση της (Παπασωτηρίου, 1996, σ. 26). Έπρεπε να αντιμετωπίσει την ανατροπή των ισορροπιών στα Βαλκάνια και στην ανατολική Μεσόγειο καθώς και την πολιτική, οικονομική, επιστημονική, βιομηχανική και στρατιωτική υστέρηση έναντι των Ρώσων, και των δυτικών της

⁶⁰ Οι Μεγάλες Δυνάμεις την επηρέασαν, καθώς εύλογα ενδιαφέρονταν για τις επιπτώσεις της στις ευρωπαϊκές ισορροπίες (Μπότσου, Η εργαλειοποίηση της ξένης επιρροής, 2020).

ανταγωνιστών. Η ανάπτυξή της με την εντυπωσιακή ισχύ και την εδαφική επέκταση της την περίοδο 1421 – 1683, έδωσε τη σειρά της, ιδίως μετά την ήττα στη δεύτερη πολιορκία της Βιέννης (1683), στους συνεχείς και ατυχείς μακροχρόνιους πολέμους με τους Βενετούς, τους Ρώσους, τους Αυστριακούς και τους Πέρσες, οδηγώντας την στη φθορά, τα τεράστια οικονομικά προβλήματα, τις αναταραχές και την εσωστρέφεια με αποκορύφωμα τα χρόνια του σουλτάνου Σελίμ Γ' (1789 – 1807). Η Υψηλή Πύλη έπρεπε να αντιμετωπίσει τις συνέπειες ανάσχεσης της επεκτατικής της ορμής, όπως αυτές εκδηλώθηκαν με αποσχιστικά κινήματα, εξεγέρσεις, τάσεις αυτονομίας φιλόδοξων πασάδων⁶¹ αλλά και με μεγάλες τοπικές επαναστάσεις.

Εικόνα 8. «Υπέρ Πατρίδος το Παν». Πίνακας του Θεόδωρου Βρυζάκη (1858). Εθνική Πινακοθήκη.

Η σημασία της περιοχής της Ανατολικής Μεσογείου, μιας περιοχής που

⁶¹ Στα πρόθυρα του 1821, οι τοπικοί τούρκοι φεουδάρχες αποκτάνε δύναμη σε βάρος της κεντρικής εξουσίας και τείνουν να αποσχιστούν για να δημιουργήσουν τοπικά φεουδαρχικά κρατίδια όπως ο Αλή πασάς, ο Πασβάνογλου, ο Καμίλ Κορίνθου σπάζοντας έτσι την πολιτική και οικονομική ενότητα της αυτοκρατορίας (Βουρνάς, 2011, σ. 23).

συναντιούνται και αλληλοεπιδρούν άνθρωποι από διαφορετικές κοινωνικές – πολιτισμικές – θρησκευτικές ομάδες, είναι σημαντική για τη βαθύτερη κατανόηση της ελληνικής επανάστασης. Η προσπάθεια των Μεγάλων Δυνάμεων να αναθεωρήσουν τη θέση τους και την εξουσία τους σ’ αυτή την περιοχή έφερε στο επίκεντρο διεργασίες, διπλωματικές δραστηριότητες, οι οποίες εντάθηκαν κατά τη διάρκεια του ελληνικού αγώνα για την ανεξαρτησία. Και δεν είναι τυχαίο ότι αυτά συνέβησαν σε μια εποχή όπου η κυκλοφορία ιδεών, αγαθών και ανθρώπων είχε εντατικοποιηθεί (Σωτηρόπουλος, 2021, σ. 19). Μέσω του φιλελληνισμού ακόμη και οι Αμερικανοί⁶² κατάφεραν να ασκήσουν αργότερα επιρροή στην σημαντική αυτή περιοχή.

Στις αρχές του 1821, η Οθωμανική Αυτοκρατορία αντιμετώπιζε τρεις μακροπρόθεσμες απειλές. Η πρώτη εστιάζονταν στη διεθνή αδυναμία της έναντι των Μεγάλων Δυνάμεων της Ευρώπης. Η δεύτερη σχετιζόταν με την εμφάνιση τοπικών ηγεμόνων που μπορούσαν να αμφισβητήσουν την αυτοκρατορική εξουσία. Η τρίτη αφορούσε τις εθνικές αφυπνίσεις των υπόδουλων λαών, όπως οι ομόθρησκοι Έλληνες και Σέρβοι, κατά ενός απολυταρχικού και αλλόθρησκου ηγεμόνα. Η πολιτική θέση δύο εθνών που κατοικούν στον ίδιο τόπο, είναι αδύνατον να διατηρηθεί αμετάβλητη, όταν το κυρίαρχο μένει στάσιμο ενώ το κατακτημένο προοδεύει. Αυτή η πολιτική μεταβολή είναι αναπόφευκτη⁶³, αν τα δύο έθνη έχουν διαφορετική καταγωγή, πιστεύουν σε διαφορετική θρησκεία, μιλούν διαφορετική γλώσσα, αλληλοθεωρούνται βέβηλοι και μισούνται. Η επανάσταση ήταν και ένας αγώνας για τη διατήρηση της Ορθοδόξου Χριστιανικής πίστης και των πολιτιστικών στοιχείων που συνδέονταν με αυτήν. Δεν επρόκειτο για μια δημοκρατική επανάσταση που απέβλεπε στον εξαναγκασμό ενός απολυταρχικού ηγεμόνα να παραχωρήσει συνταγματικές ελευθερίες στους υπηκόους του, αλλά για μια εθνική εξέγερση που αποσκοπούσε στην ανατροπή ενός αλλόθρησκου, μισητού δυνάστη (Χριστοδουλίδης, 2004, σ. 49). Κατά την έναρξη της ελληνικής επανάστασης, η δυνατότητα αντεπίθεσης του Σουλτάνου εξαρτιόταν από την ικανότητά του να αντιμετωπίσει αυτές τις απειλές.

⁶² Ο αμερικανικός φιλελληνισμός έγινε μια πνευματική και πολιτική λεωφόρος μέσω της οποίας οι Αμερικανοί της εποχής κατάφεραν να επεκτείνουν την επιρροή τους στην ανατολική Μεσόγειο (Santelli, 2021, σ. 15).

⁶³ Όταν ένα έθνος ζητά την ανεξαρτησία, τότε είναι πιθανή η επανάσταση, αλλά όταν η ενέργεια συνοδεύεται από αίσθηση εκδίκησης όσο και από πάθος για ελευθερία, τότε η επανάσταση είναι αναπόφευκτη (Finlay, 2009, σ. 145).

Το ιδεολογικό υπόβαθρο και η έναρξη της επανάστασης

Για τον υπόδουλο ελληνισμό, η περίοδος προ της επανάστασης χαρακτηρίστηκε από τη σταδιακή άνθιση των γραμμάτων, την ανάπτυξη του εμπορίου και του παροικιακού ρεύματος και το κίνημα του Νεοελληνικού Διαφωτισμού, υπό την επίδραση του αντίστοιχου Ευρωπαϊκού και της γαλλικής επανάστασης.

Με αφετηρία τις παροικίες, οι έμποροι και γενικότερα οι Έλληνες που ταξίδευαν στην Ευρώπη, ήρθαν σε επαφή με τις ιδέες του Διαφωτισμού κι έγιναν οι φορείς διάδοσης του στον ελλαδικό χώρο. Ο Ευρωπαϊκός Διαφωτισμός συνέπεσε με την οικονομική ανάπτυξη των Ελλήνων που έφερε τους Έλληνες νησιώτες, εμπόρους και караβοκύρηδες σε επαφή με την Ευρώπη και τους απέκοψε από το απόκοσμο πνεύμα της παραδοσιακής ελληνικής κοινωνίας. Οι Έλληνες ναυτικοί διασπώντας τον αποκλεισμό των γαλλικών λιμανιών από τον αγγλικό στόλο κατά τους Ναπολεόντειους πολέμους, για να μεταφέρουν τρόφιμα στις γαλλικές φρουρές, μυούνται στις «νέες ιδέες» και γυρνώντας πίσω στην πατρίδα τους τις προπαγανδίζουν με ενθουσιασμό στους δικούς τους. Τα σύμβολα της Γαλλικής επανάστασης *liberté, égalité, fraternité* έγιναν και τα ιδανικά των σκλάβων Ελλήνων (Καρύμπαλη - Κυριαζή, 2016, σ. 6). Οι διάφοροι διανοούμενοι, συγγραφείς και φιλόσοφοι της εποχής, προσπάθησαν να αναδείξουν την αξία και την υψηλή κουλτούρα του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού. Αυτό έγινε μέσω της προώθησης της μελέτης της αρχαίας ελληνικής γλώσσας και λογοτεχνίας, καθώς και μέσω της αναβίωσης των αρχαίων ελληνικών ιδεών περί δημοκρατίας, ελευθερίας και παιδείας (Διαμαντούρος, 2022, σσ. 32-48). Διέδωσαν τις ιδέες του ένδοξου ελληνικού παρελθόντος, που περιλάμβανε την αναδιατύπωση της ελληνικής ταυτότητας και ιστορίας, με έμφαση στη δόξα της Βυζαντινής αυτοκρατορίας και την αρχαιότητα του ελληνικού πολιτισμού⁶⁴ και τις ιδέες που πρόσβευε η γαλλική επανάσταση. Καλλιεργήθηκε η ιδέα ότι η λογική όχι μόνο εξηγεί τον κόσμο αλλά μπορεί και να τον αλλάξει. Γι' αυτό το λόγο, η εκπαίδευση⁶⁵ συνδέθηκε με τον αγώνα για ελευθερία, διαμορφώνοντας στα μέσα του 18^{ου} αιώνα, το κίνημα του Νεοελληνικού

⁶⁴ Η συμβολή του Αδαμάντιου Κοραή, του Ρήγα Φεραίου και άλλων πρωτοπόρων του νεοελληνικού διαφωτισμού υπήρξε καθοριστική στην εμπέδωση της αντίληψης του νέου ελληνισμού ως συνέχειας του Βυζαντινού και του Αρχαιοελληνικού πολιτισμού (Μακρυδημήτρης, 2022, σ. 25).

⁶⁵ Η εκπαίδευση των Ελλήνων υπήρξε ο κήρυκας της ελευθερίας (Finlay, 2009, σ. 146).

Διαφωτισμού, που αποσκοπούσε στην ιδεολογική προετοιμασία των Ελλήνων για ανεξαρτησία. Η παιδεία λειτούργησε ως ένα όργανο πνευματικής αφύπνισης που αποτέλεσε το αναγκαίο μεταβατικό στάδιο για την επίτευξη της πολιτικής και εθνικής ελευθερίας. Μεταξύ των πολλών Ελλήνων λογίων που ασπάστηκαν και διέδωσαν τις ιδέες του Διαφωτισμού ξεχώρισαν ο Ρήγας Βελεστινλής και ο Αδαμάντιος Κοραής (Εικόνα 9).

Εικόνα 9. Από αριστερά Ρήγας Βελεστινλής ή Φεραίος (1757 – 1798), Αδαμάντιος Κοραής (1748 – 1833).

Ο Ρήγας Βελεστινλής πρότεινε τη δημιουργία μιας «Ελληνικής Δημοκρατίας» που θα απλωνόταν σε όλη τη Βαλκανική χερσόνησο, ανατρέποντας την οθωμανική αυτοκρατορία και εξασφαλίζοντας ισονομία και ισοπολιτεία στους κατοίκους της, όντας επηρεασμένος από τις ριζοσπαστικές ιδέες των Γάλλων Ιακωβίνων. Πίστευε στη δημιουργία μιας βαλκανικής ομοσπονδίας αυτόνομων κρατών, όχι αναγκαστικά αποκομμένων από την τουρκική επικυριαρχία, όπου τα ελληνικά θα αποτελούσαν γλώσσα της διοίκησης και της εκκλησίας, πιστό αντίγραφο της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας (Woodhouse, 2008, σ. 167). Ο Αδαμάντιος Κοραής, υποστηρικτής των φιλελεύθερων ιδεών της γαλλικής επανάστασης, πίστευε στη σημασία της εκπαίδευσης και της πνευματικής προόδου των Ελλήνων ως προϋπόθεση για την εθνική αναγέννηση και την επανάσταση. Συνέβαλε στη δημιουργία ενός κλίματος εθνικής συνειδητοποίησης και εθνικής ταυτότητας που ενισχύθηκε σταδιακά και οδήγησε στην έναρξη της επανάστασης του 1821 (Διαμαντούρος, 2022, σσ. 32-48).

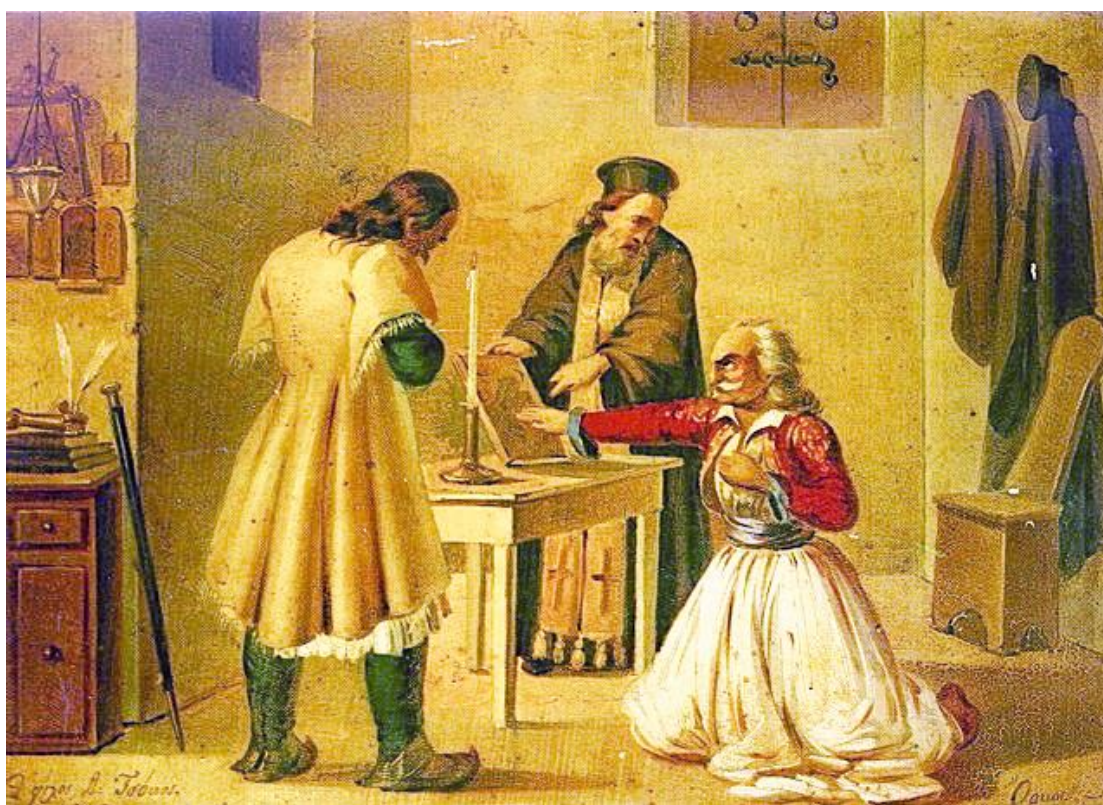
Δύο φιλολογικές εταιρείες με το όνομα «Φιλόμουσος Εταιρεία» ιδρύθηκαν στο πνεύμα του φιλελληνισμού και εργάστηκαν για την πνευματική ανάπτυξη των

Ελλήνων και την προετοιμασία τους για την εθνική αφύπνιση και την επανάσταση. Προσέλκυσαν την υποστήριξη Ελλήνων και φιλελλήνων από την Ευρώπη, όπως επιστήμονες, λόγιοι και ευγενείς που ενδιαφέρονταν για την αρχαία ελληνική κληρονομιά. Προωθούσαν την εκπαίδευση, τη λογοτεχνία, την ιστορία και την πολιτική ενημέρωση με σκοπό τη διάδοση του φιλελληνισμού και την προετοιμασία των Ελλήνων για την εθνική απελευθέρωση. Η Φιλόμουσος Εταιρεία της Αθήνας ιδρύθηκε το 1813 με ελληνοβρετανική πρωτοβουλία, ενώ η αντίστοιχη που ιδρύθηκε στη Βιέννη το 1814 από τον Ιωάννη Καποδίστρια, ήταν ένα αντιστάθμισμα στην βρετανική επιρροή (Παπασωτηρίου, 1996, σσ. 60-61). Σημαντικό ρόλο στην επανάσταση έπαιξαν και άλλα κινήματα που προωθούσαν το φιλελληνικό πνεύμα και βοηθούσαν τους αγωνιστές με παροχή πόρων και υλικών, όπως η «Ελληνική Φωτιά» στην Αμερική (Santelli, 2021). Την περίοδο προ της επαναστάσεως εκδόθηκαν και οι πρώτες ελληνικές εφημερίδες στη Βιέννη, οι οποίες διαβάστηκαν συστηματικά από τους Έλληνες του εξωτερικού και από τους υπόδουλους αδελφούς. Στα ελληνικά τυπογραφεία της Βιέννης εξάλλου τυπώθηκαν τα έργα του Ρήγα και το περιοδικό «Λόγιος Ερμής» (Καρύμπαλη - Κυριαζή, 2016, σ. 12).

Το αντιστασιακό πνεύμα των Ελλήνων παρέμεινε ανυπότακτο και εκδηλώθηκε έντονα καθ' όλη τη διάρκεια της τουρκοκρατίας. Τα 50 χρόνια που προηγήθηκαν της Επανάστασης, ξέσπασε πλήθος αποτυχημένων εξεγέρσεων περιορισμένης έκτασης, έντασης και χρονικής διάρκειας. Κοινό στοιχείο όλων ήταν η προσμονή και η ελπίδα για απελευθέρωση από τη ξένη δύναμη. Τα πολεμικά γεγονότα αυτής της περιόδου διαμόρφωσαν στρατιωτικά και ηθικά τα αξιόμαχα σώματα και τα πληρώματα του στόλου, που αποτέλεσαν τον πυρήνα των δυνάμεων της απελευθερωτικής προσπάθειας. Σε αυτές τις συνθήκες πνευματικής και οικονομικής ανάταξης του σκλαβωμένου έθνους, παράλληλα με την απόκτηση πολεμικής εμπειρίας, αυτοπεποίθησης αλλά και απογοήτευσης και απόλυτης διάψευσης των ελπίδων για βοήθεια από τις ξένες δυνάμεις, δημιουργήθηκε την 14^η Σεπτεμβρίου 1814, η Φιλική Εταιρεία στην Οδησό της Ρωσίας, με σκοπό τον συντονισμό του υπόδουλου Ελληνισμού και την απελευθέρωση του γένους⁶⁶. Η Φιλική Εταιρεία αποτέλεσε την

⁶⁶ Η επανάσταση του 1821 σήμαινε την απόφαση των Ελλήνων να κατακτήσουν την ελευθερία τους με κάθε τρόπο ακόμα και με τη ζωή τους δίχως κανένα πισωγύρισμα (Παυλόπουλος, 2022, σ. 8).

πρώτη καθολική προσπάθεια για την απελευθέρωση του Έθνους. Από τα τέλη του 18^{ου} πολλές παρόμοιες κινήσεις είχαν εκδηλωθεί. Από όλες αυτές όμως έλειψε ο αρχηγός, που θα μπορούσε να τις αξιοποιήσει και να τις μετατρέψει σε μαχητική δύναμη ικανή να αντιμετωπίσει τον εχθρό. Έτσι έσβησαν η μία μετά την άλλη, χωρίς να επιτύχουν σημαντικά αποτελέσματα. Τα μέλη της Φιλικής Εταιρείας (Εικόνα 10) εμπνεόμενα από τον πατριωτικό ρομαντισμό της εποχής του Ρομαντισμού και ακολουθώντας οργανωτικές μεθόδους άλλων ευρωπαϊκών μυστικών οργανώσεων κατάφεραν μέσα σε λίγα χρόνια να διευρύνουν και να προετοιμάσουν με δυσκολίες την επανάσταση.

Εικόνα 10. Ο «Όρκος». Φανταστική σύνθεση του Διονυσίου Τσόκου (1849) με σκηνή ορκωμοσίας Φιλικού στη Ζάκυνθο, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο.

Η εξέγερση του Αλή Πασά, η οποία προκάλεσε αρκετά δεινά στον Σουλτάνο, θεωρήθηκε ως η κατάλληλη ευκαιρία για τον αποφασιστικό ξεσηκωμό⁶⁷. Ο Αλέξανδρος Υψηλάντης ξεκινάει πρώτος την Επανάσταση στη Μολδοβλαχία, ξεσηκώνοντας το μεγάλο πλήθος Ελλήνων που υπήρχε εκεί και ζητώντας τη ρωσική συνδρομή, χωρίς όμως αντίκρισμα αφού το Τσαρικό Διάταγμα αποκήρυξε το κίνημά

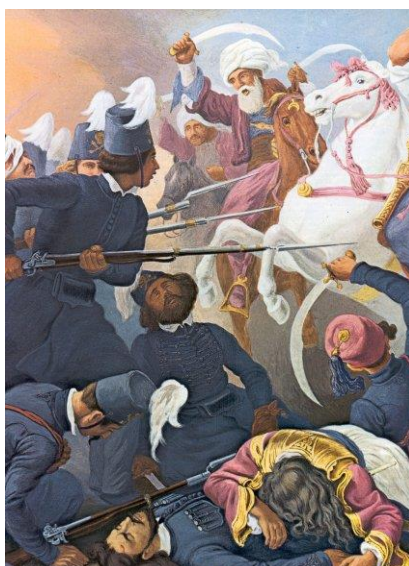
⁶⁷

Για τους Οθωμανούς ο βασικός κίνδυνος ήταν ο Αλή πασάς (Dakin, 1989, σ. 74).

του.

Η στρατιωτική στρατηγική του επαναστατικού αγώνα

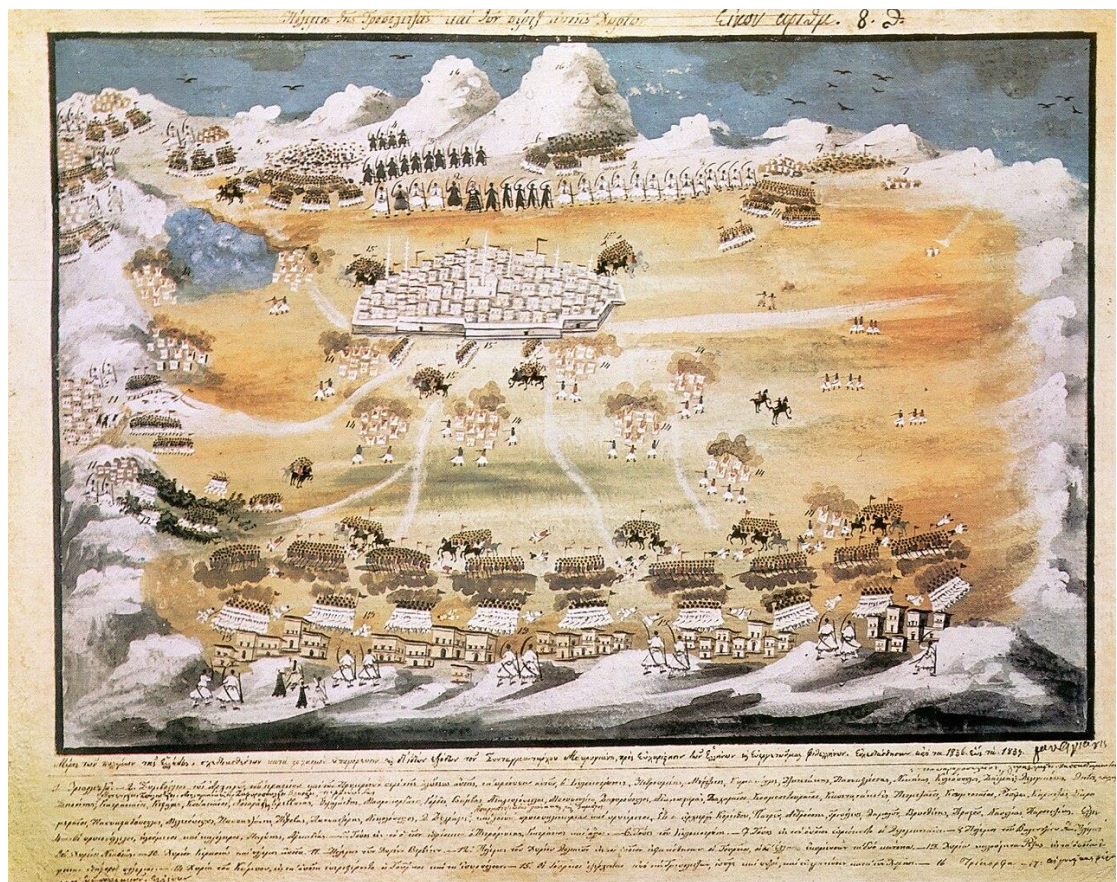
Στις 22 Φεβρουαρίου 1821, ο Υψηλάντης με τον Ιερό Λόχο εισβάλλει στη Μολδοβλαχία αιφνιδιαστικά, ελπίζοντας σε ένα γενικότερο ξεσηκωμό των Σέρβων και Βουλγάρων αλλά και τη στήριξη της Ρωσίας. Για να μεγιστοποιήσει το στοιχείο του αιφνιδιασμού⁶⁸ και του αντιπερισπασμού, ο Υψηλάντης προσπάθησε να προκαλέσει όσο το δυνατόν περισσότερες τοπικές εξεγέρσεις ταυτόχρονα. Με αυτόν τον τρόπο θα πετύχαινε και την αποκέντρωση των οθωμανικών στρατευμάτων σε μεγάλο εύρος. Το σχέδιο όμως του Υψηλάντη απέτυχε (Εικόνα 11), αφού οι Σέρβοι και Βούλγαροι δεν εξεγέρθηκαν και ο τσάρος Αλέξανδρος τον αποκήρυξε πλήρως.

Εικόνα 11. «Οι Ιερολοχίτες μάχονται στο Δραγατσάνι». Πίνακας του Peter von Hess (19^{ος} αιώνας). Μουσείο Μπενάκη.

Τελικά, το αρχικό σχέδιο της εξέγερσης υλοποιήθηκε στην Πελοπόννησο και στη συνέχεια στην Ήπειρο, στη Μακεδονία, στη Θεσσαλία, στη Ρούμελη αλλά και στα μεγαλύτερα νησιά. Αρχικά εξουδετερώθηκαν οι τούρκοι πληθυσμοί στα χωριά. Στη συνέχεια, πολιορκήθηκαν οχυρωμένες πόλεις, ενώ η πτώση της Τρίπολης (Εικόνα 12) κατέστησε τους Έλληνες ουσιαστικά κυρίαρχους της Πελοποννήσου (Βακαλόπουλος,

⁶⁸ Ένα από τα πλεονεκτήματα της επανάστασης ήταν ο αιφνιδιασμός, ο οποίος έδωσε τη δυνατότητα να καταλυθούν τα περισσότερα τουρκικά φρούρια της Πελοποννήσου, αφού οι Έλληνες εκμεταλλεύτηκαν την απουσία του Χουρσίτ Πασά και του στρατού του στην Ήπειρο. Άλλο πλεονέκτημα ήταν ο θαλάσσιος έλεγχος που είχαν εξασφαλίσει οι Έλληνες καπεταναίοι με τα πυρπολικά τους, έναντι των δυσκίνητων πολεμικών πλοίων των Τούρκων (Woodhouse, 2008, σ. 173). Ο Υψηλάντης επιθυμούσε να αρχίσει την εξέγερση όσο το δυνατόν γρηγορότερα προτού οι Τούρκοι συντρίψουν τον Αλή πασά (Dakin, 1989, σ. 66).

Εικόνα 12. . Ο «Πόλεμος της Τριπολιτζάς και των πέριξ αυτής χωρίων». Πίνακας του Παναγιώτη Ζωγράφου με την καθοδήγηση του Μακρυγιάννη (ανάμεσα στο 1836 και 1839).

Κατά την έναρξη της επανάστασης, το μεγαλύτερο βάρος της διεξαγωγής του χερσαίου αγώνα το επωμίστηκαν κυρίως οι ένοπλοι εθελοντές, οι γνωστοί και ως «άτακτοι». Αυτοί, ξεκινώντας από τα διάφορα σημεία του Ελλαδικού χώρου, άλλοι άοπλοι και άλλοι κρατώντας κάποιο παλιό όπλο ή οτιδήποτε άλλο έβρισκαν πρόχειρο, σχημάτισαν τα λεγόμενα «άτακτα» εθελοντικά σώματα των αρματολών και των κλεφτών⁶⁹, που αγωνίστηκαν στην πρώτη γραμμή, σε τακτικές μάχης ανταρτοπόλεμου. Αρκετοί ήταν αυτοί που συμμετείχαν στα εκστρατευτικά σώματα

⁶⁹ Η Επανάσταση βασίστηκε ως προς τον ένοπλο αγώνα σε υπάρχουσες διαθέσιμες ετοιμοπόλεμες ομάδες (Μανιάτες, οπλαρχηγούς με τους άντρες τους, Σουλιώτες, ενόπλους στην υπηρεσία των προκρίτων κ.ά.) που γνώριζαν τον πόλεμο εξίσου καλά με τους Τούρκους και τους Αλβανούς. Σε αυτές προστέθηκαν γεωργοί και κτηνοτρόφοι που μετατράπηκαν σε ένοπλους επαναστάτες και συνέβαλαν στη δημιουργία στρατιωτικών σωμάτων. Η σκληρή καθημερινή ζωή τους είχε καταστήσει και αυτούς ανθεκτικούς στις κακουχίες του πολέμου. Άντεξαν στις καιρικές συνθήκες, στις πορείες, στη διατροφική λιτότητα, στην πείνα, στις πολύωρες μάχες. Το ψυχικό σθένος συνδυάστηκε με σωματική ρωμαλεότητα (Λούκος, 2023, σ. 22).

των Ναπολεόντειων πολέμων, αποκτώντας πολύτιμη πολεμική εμπειρία⁷⁰.

Παράλληλα όμως με τα άτακτα αυτά εθελοντικά σώματα, στον αγώνα συμμετείχε ο τακτικός στρατός, ή αλλιώς οι λεγόμενοι «τακτικοί». Τα τακτικά σώματα που συγκροτήθηκαν κατά την διάρκεια της επανάστασης, παρόλο που δεν πέτυχαν σπουδαίες νίκες, αποτέλεσαν τα πρώτα φυτώρια του μετέπειτα Ελληνικού Στρατού και χρησιμοποιήθηκαν σαν υποδείγματα στους άλλους εθελοντές για μια πειθαρχημένη και κανονική στρατιωτική ζωή⁷¹.

Στη θάλασσα, το ελληνικό ναυτικό είχε τεράστια υπεροχή έναντι του αντίστοιχου τουρκικού. Ο λόγος ήταν η εκ φύσεως ροπή του Έλληνα προς την θάλασσα, γεγονός που αποτελεί το κύριο χαρακτηριστικό της ελληνικής φυλής από αρχαιότατων χρόνων. Η πραγματική θαλάσσια δύναμη στην οποία βασίστηκε ο επαναστατικός αγώνας, ήταν το εμπορικό ναυτικό των νησιών του Αιγαίου και κυρίως της Ύδρας, των Σπετσών και των Ψαρών⁷². Το ελληνικό εμπορικό ναυτικό την περίοδο προ της επανάστασης είχε αναπτύξει ιδιαίτερη επιχειρηματική δραστηριότητα με αποτέλεσμα την οικονομική ευμάρεια. Αποτέλεσμα της οικονομικής άνεσης του εμπορικού ναυτικού ήταν η δυνατότητα των πλοίων να εξοπλιστούν με όπλα και πυροβόλα, ιδίως για την παροχή αυτοπροστασίας από την πειρατεία που άκμαζε την περίοδο εκείνη στο Αιγαίο. Με την εξέλιξη αυτή τα εμπορικά πλοία έφτασαν στο σημείο να διαφέρουν ελάχιστα από τα πολεμικά πλοία στον τομέα του οπλισμού και της στεγανότητας ναυπηγήσεως του σκάφους (Παπασωτηρίου, 1996, σσ. 95-103).

Τα κατ' ανάγκη αυτά πολεμικά πλοία, που ήταν μικρά και ελλιπώς εξοπλισμένα, φάνηκε από την αρχή της επανάστασης ότι, δεν θα ήταν ικανά να αντιμετωπίσουν σε ανοιχτή σύγκρουση με επιτυχία, τα αντίστοιχα οθωμανικά. Γι'

⁷⁰ Η προσωρινή κατάληψη των Επτανήσων από τον Ναπολέοντα επέτρεψε την εθελοντική συμμετοχή αρκετών Ελλήνων στο πλευρό των γαλλικών δυνάμεων, με αποτέλεσμα να αποκτήσουν πολύτιμη πολεμική εμπειρία (Κλαψής, 2021).

⁷¹ Το μεγαλύτερο βάρος των επιχειρήσεων το επωμίστηκαν οι «άτακτοι», οι οποίοι διατήρησαν αμείωτο το ζήλο τους μέχρι τέλους, με τους «τακτικούς» να συνδράμουν, καταβάλλοντας και αυτοί το μερίδιό τους στον αγώνα για την ανεξαρτησία. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι, ο τακτικός στρατός θα είχε μεγαλύτερες επιτυχίες, εάν οι διάφορες κυβερνήσεις την εποχή του αγώνα, ήταν σε θέση πάντα να τον μισθοδοτούν και να τον εφοδιάζουν (ΔΙΣ, 2005, σσ. 1,2).

⁷² Παρότι η κυβέρνηση της επαναστατημένης Ελλάδας είχε συσταθεί το 1822 και το Υπουργείο Ναυτικών προΐστατο των ναυτικών δυνάμεων, η πραγματική διοίκηση ασκούσαν απευθείας από τις κοινότητες των νησιών της Ύδρας, των Σπετσών και των Ψαρών. Αποτέλεσμα των παραπάνω ήταν ότι, δεν υπήρχε κεντρική διοίκηση στις ελληνικές ναυτικές δυνάμεις.

αυτό το λόγο χρησιμοποιήθηκαν άλλες μορφές δράσης (Εικόνα 13), που αποσκοπούσαν στη φθορά και την παρεμπόδιση της κίνησης του οθωμανικού στόλου. Κατεξοχήν στόχοι υπήρξαν οι τουρκικές νηοπομπές που μετέφεραν ενισχύσεις και εφόδια στα πολιορκούμενα φρούρια της Πελοποννήσου και της Ρούμελης. Αντίστοιχα όμως, αρκετές ήταν και οι προσπάθειες του ελληνικού στόλου για άρση του αποκλεισμού φρουρίων και ενίσχυσης πολιορκημένων Ελλήνων, με εφόδια και ένοπλο προσωπικό.

Εικόνα 13. Η «Πυρπόληση της τουρκικής ναυαρχίδας από τον Κανάρη». Πίνακας του Νικηφόρου Λύτρα (1873). Πινακοθήκη Αβέρωφ.

Το ελληνικό ναυτικό για να αντισταθμίσει την αριθμητική υπεροπλία του Οθωμανικού στόλου υιοθέτησε ως πολεμική ναυτική τακτική, τις νυχτερινές επιθέσεις με πυρπολικά (Εικόνα 13). Οι παράτολμες αυτές επιθέσεις, που απαιτούσαν επιδέξιους χειρισμούς ώστε να προσκολληθεί το πυρπολικό στο εχθρικό πλοίο, αλλά και τύχη ώστε να μην γίνει αντιληπτή η επιχείρηση, απέδωσαν εντυπωσιακά αποτελέσματα. Η επιτυχία τους βασιζόταν στην έκπληξη, στην ευελιξία, και στην

ψυχραιμία των πληρωμάτων. Η πυρπόληση της τουρκικής ναυαρχίδας στη Χίο (1822) από τον Κωνσταντίνο Κανάρη είναι μία από τις πιο γνωστές επιχειρήσεις, όπου η στρατηγική αυτή ανέδειξε την αποφασιστικότητα και την επιδεξιότητα των Ελλήνων ναυτικών (Εικόνα 13. Η «Πυρπόληση της τουρκικής ναυαρχίδας από τον Κανάρη». Πίνακας του Νικηφόρου Λύτρα (1873). Πινακοθήκη Αβέρωφ.. Η αποτελεσματικότητα των νυχτερινών επιθέσεων με πυρπολικά ενίσχυε το ηθικό των Ελλήνων και προκαλούσε φόβο και σύγχυση στους Οθωμανούς. Προκαλούνταν τόσο τρόμος στα πληρώματα των οθωμανικών πλοίων, που συχνά, υπό το φόβο της δράσης τους, οι κινήσεις του τουρκικού στόλου ήταν διστακτικές.

Οι επιτυχίες των ελληνικών χερσαίων επιχειρήσεων οφειλόταν κυρίως σε ένα συνδυασμό τακτικών αποκεντρωμένου ανταρτοπολέμου, ενεδρών μεγάλης εμβέλειας μαζί με την συγκέντρωση στρατευμάτων για την πολιορκία διάφορων οχυρών. Αντίστοιχα στη θάλασσα, οι στόχοι των Ελλήνων, επικεντρώθηκαν στην θαλάσσια κυριαρχία, στον εκτοπισμό του αντιπάλου, στην παρεμπόδιση του θαλάσσιου ανεφοδιασμού των εχθρικών στρατευμάτων και των οχυρών στη νότια Ελλάδα και στην υπεράσπιση των νησιών του Αιγαίου (Παπασωτηρίου, 1996, σσ. 95-103).

Για την επικράτηση της επανάστασης στην πρώτη φάση⁷³ της, τρεις ήταν οι παράγοντες που συνέβαλαν περισσότερο. Πρώτον, ο τοπικός πληθυσμός που υποστήριζε ηθικά και υλικά την Επανάσταση, δεύτερον ότι πολλές μονάδες των Ελλήνων ήταν στο ίδιο επίπεδο με τα Οθωμανικά στρατεύματα, τα οποία σύμφωνα με τα πρότυπα της εποχής δεν θεωρούνταν τακτικός στρατός, και τρίτον στις κρίσιμες μάχες οι Έλληνες ηγέτες αποδείχτηκαν πιο ικανοί και ανώτεροι από τους αντιπάλους τους (Παπασωτηρίου, 1996, σσ. 83-103).

Τα έσοδα από τα δύο εξωτερικά δάνεια θα μπορούσαν να είχαν βοηθήσει στη δημιουργία τακτικού στρατού και ισχυρότερων θέσεων άμυνας καθώς επίσης και στον καλύτερο έλεγχο του ελληνικού στόλου. Ωστόσο όμως, η κακοδιαχείριση και η

⁷³ Οι επιτυχίες της αρχικής φάσης δεν είχαν μακροχρόνιο αντίκτυπο διότι οι ανοργάνωτοι, ανάσκητοι και πολλές φορές απειθάρχητοι και αριθμητικά όχι ιδιαίτερα ισχυροί άτακτοι δεν διατηρούσαν τις θέσεις που κέρδιζαν στις μάχες και δεν μπορούσαν να αξιοποιήσουν τα πλεονεκτήματα, καθώς υπολείπονταν σε σύγχρονα όπλα, πυρομαχικά και σε τρόφιμα (Herring, 2021, σσ. 17-18).

διασπάθιση⁷⁴ των χρημάτων οδήγησαν στην περιορισμένη αξιοποίηση και τη διάθεση τους για προσωπικό πλουτισμό καθώς και για την εξασφάλιση υποστήριξης της κυβέρνησης κατά τους εμφυλίου πολέμους.

Οι αρχικές στρατιωτικές επιτυχίες, οι ελληνικές διπλωματικές προσπάθειες των επιφανών Ελλήνων του εξωτερικού⁷⁵ σε συνδυασμό με την απουσία και την αδράνεια της Πύλης στον ευρωπαϊκό χώρο, οδήγησαν δραματικά στην αρχική αναγνώριση του αγώνα και στην τελική αποδοχή του με αποτέλεσμα την απελευθέρωση⁷⁶ και την ίδρυση του νέου ελληνικού κράτους.

Οι προσπάθειες οργάνωσης νέου κράτους

Ο ελληνικός κόσμος⁷⁷ στις αρχές του 19^{ου} αιώνα, από την στιγμή που δεν υφίστατο Ελληνικό κράτος, χαρακτηριζόταν από μια ετερογένεια και πολυμορφία των δομών εξουσίας, ισχύος και επιρροής μέσα στους κόλπους του. Με βάση το διοικητικό σύστημα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, κορυφή του Ελληνισμού – αλλά μόνον ως τμήματος της ευρύτερης Ορθοδοξίας – ήταν ο Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, ο επικεφαλής του ορθόδοξου μιλετίου (Παπασωτηρίου, 1996, σ. 55).

Επιπλέον, οι Έλληνες Φαναριώτες είχαν ηγετικό ρόλο στις ημιαυτόνομες Παραδουνάβιες Ηγεμονίες, ενώ ορισμένοι Έλληνες κατείχαν υψηλές θέσεις στην οθωμανική κυβέρνηση, χωρίς όμως ειδικές αρμοδιότητες για τα ελληνικά ζητήματα. Οι πιο άτυπες μορφές ισχύος και επιρροής εκφραζόταν από τους τοπικούς

⁷⁴ Την στρατιωτική δύναμη υποσκέλιζε η οικονομική, που παρεχόταν για εξαγορά πελατειών από ιδιωτικές περιουσίες και από τη διασπάθιση των δύο κουτσουρεμένων αγγλικών δανείων (Μπότσιου., Η εργαλειοποίηση της ξένης επιρροής, 2020).

⁷⁵ Το «μυστικό» της Επανάστασης ήταν οι επιτυχίες στους πρώτους μήνες και στα δύο πρώτα κρίσιμα χρόνια (1821-23). Την στερέωσαν στη μεσημβρινή Ελλάδα, διαμόρφωσαν μια πρωτόλεια πολιτική συγκρότηση, κινητοποίησαν το φιλελληνισμό. Οι μετέπειτα προστάτες των Ελλήνων πείστηκαν για το αναπόφευκτο της κρατικής συγκρότησης βλέποντάς τους να πολεμούν μόνοι και αποφασισμένοι (Μπότσιου., Ελληνική Επανάσταση του 1821: Γεωπολιτική και Ιδεολογία, 2020).

⁷⁶ Η πεισματική επιβίωση του «Ελευθερία ή Θάνατος» γέννησε τη Ναυμαχία του Ναβαρίνου (1827), η οποία διέσωσε την Επανάσταση, αλλά δεν τη δημιούργησε. Η γεωπολιτική των Μεγάλων Δυνάμεων διέσωσε την επαναστατική ιδεολογία, αλλά δεν την δημιούργησε (Μπότσιου., Ελληνική Επανάσταση του 1821: Γεωπολιτική και Ιδεολογία, 2020).

⁷⁷ Είναι παραπλανητικό να μιλάμε για «Ελλάδα» στις αρχές του 19^{ου} αιώνα. Προτιμότερο είναι να αναφερόμαστε σε έναν «ελληνικό κόσμο» διαρθρωμένο σε δύο επίπεδα, την περιφέρεια και το κέντρο, εάν αναλογιστούμε πόσο κατακερματισμένος ήταν αυτός ο κόσμος. Ο διαχωρισμός σε αυτά τα δύο επίπεδα γίνεται επειδή το καθένα από αυτά συνέβαλε με διαφορετικό τρόπο στην πνευματική αφύπνιση και στις προσπάθειες εκσυγχρονισμού της Ελλάδας. Πρόκειται για τις κοινωνίες της κυρίως χώρας (Πελοπόννησος, Ρούμελη και νησιά) που αποτελούσαν το κέντρο και τις παραδουνάβιες ηγεμονίες (Κωνσταντινούπολη και δυτική Ευρώπη) που συνιστούσαν την περιφέρεια (Διαμαντούρος, 2022, σ. 31).

πρόκριτους, τους μητροπολίτες, τους κληρικούς, τους κλέφτες, τους αρματολούς και τους έμπορους. Ταυτόχρονα, πολλοί Έλληνες ανέβαιναν σε υψηλά αξιώματα στις μεγάλες ευρωπαϊκές δυνάμεις, όπως ο Ιωάννης Καποδίστριας. Για την έναρξη της επανάστασης απαιτούνταν η συνολική κινητοποίηση, ή έστω μεγάλο μέρος αυτής, όλων αυτών των παραγόντων και των συμφερόντων που αυτοί αντιπροσώπευαν.

Πρώτα έπρεπε να πειστεί⁷⁸ ένα μεγάλο μέρος του Ελληνισμού, ότι ο επαναστατικός αγώνας θα είχε μεγάλες πιθανότητες επιτυχίας. Με αυτόν τον τρόπο θα πείθονταν και το μέρος του ελληνικού λαού που δεν επιθυμούσε τον αγώνα, είτε γιατί θα διακινδύνευε οικονομικά ή κοινωνικά οφέλη, είτε λόγω της φυσιολογικής αντίδρασης στον πόλεμο. Αυτός που συνέβαλε στην ιδεολογική προετοιμασία των Ελλήνων για τον αγώνα της ανεξαρτησίας ήταν ο Νεοελληνικός Διαφωτισμός. Στη συνέχεια θα έπρεπε να συντονιστούν όλες αυτές οι δυνάμεις που απαιτούνταν για την προετοιμασία και την έναρξη της επανάστασης, αποστολή που ανέλαβε η Φιλική Εταιρεία. Τέλος, θα έπρεπε να συσταθεί μια κεντρική εξουσία στις απελευθερωμένες περιοχές, προκειμένου να φέρει εις πέρας τον επαναστατικό αγώνα και να ιδρύσει ένα νέο εθνικό κράτος. Θα δίνονταν έτσι η δυνατότητα φορολόγησης του απελευθερωμένου πληθυσμού, για να μπορέσουν να χρηματοδοτηθούν οι ένοπλες δυνάμεις και να υπερασπιστούν την κυριαρχία του νέου κράτους.

Με την Α' Εθνοσυνέλευση⁷⁹, που συγκλήθηκε στις 21 Δεκεμβρίου του 1821 στη Νέα Επίδαυρο (Εικόνα 14), ψηφίστηκε το πρώτο συνταγματικό κείμενο της χώρας, το Προσωρινό Πολίτευμα της Ελλάδας (Οργανικός Νόμος) και εξεδόθη Διακήρυξη, με την οποία κηρύσσονταν η συγκρότηση Εθνικής Διοίκησης. Η

⁷⁸ Αμφιβολίες για την εθνική επανάσταση είχαν αυτοί που φοβούνταν ότι οι επανάσταση θα μεταβάλλονταν σε κοινωνική και με αυτόν τον τρόπο θα έχαναν όλα αυτά τα προνόμια που είχαν λάβει από τους Τούρκους. Φυσικά, ο κλήρος και οι γαιοκτήμονες, οι πρόκριτοι (κοτζαμπάσηδες ή προεστοί όπως αποκαλούνταν) ήταν αυτοί που θα έχαναν τα πιο πολλά. Ανάμεσα τους ήταν και οι προύχοντες της Πελοποννήσου και των νησιών. Αυτοί ήθελαν να νιώθουν αφέντες του δικού τους σπιτιού παρά εξαρτήματα σε μία εθνική μηχανή. Αυτοί που επιθυμούσαν άμεσα την εθνική ανεξαρτησία με τη βία ήταν οι έμποροι και οι κλέφτες που για αυτούς η βία ήταν τρόπος ζωής (Woodhouse, 2008, σσ. 64-66).

⁷⁹ Η Α' Εθνική συνέλευση πραγματοποιήθηκε τον Δεκέμβριο του 1821 στο χωριό Πιάδα, κοντά στην αρχαία Επίδαυρο. Η σημασία της ήταν τεράστια, γιατί οι αντιπρόσωποι θα αποφάσιζαν για το πρώτο πολίτευμα της Ελλάδας, το οποίο θα δημιουργούσε τις βάσεις για ενιαία διοίκηση και θα περιόριζε τις αντιθέσεις και τις φιλοδοξίες προσώπων και περιοχών. Οι αντιπρόσωποι ήταν κυρίως πρόκριτοι, λόγιοι και κληρικοί. Λίγοι ήταν οι στρατιωτικοί. Επικρατούσε ενθουσιασμός γιατί η εθνοσυνέλευση συμβόλιζε την ενότητα του αγωνιζόμενου Ελληνισμού (Παπαρρηγόπουλος, 2010, σ. 198).

κυβέρνηση που δημιουργήθηκε από την Α' Εθνοσυνέλευση είχε δύο βασικά όργανα: το Βουλευτικό και το Εκτελεστικό που αργότερα αποτέλεσαν και τα θέρετρα του δράματος των εμφυλίων (Μπότσιου Κ. Ε., Οι εμφύλιοι της επανάστασης του 1821, 2021, σ. 245).

Εικόνα 14. Η «Α' Εθνική Συνέλευση στη Νέα Επίδαυρο». Η στιγμή της ορκωμοσίας των πληρεξουσίων μπροστά στο «Προσωρινόν πολίτευμα της Ελλάδος». Τοιχογραφία του Ludwig Michael von Schwanthaler στο Μέγαρο της Βουλής.

Με τη διακήρυξη της Εθνοσυνέλευσης, εκφράστηκε ο ιδεολογικός σκοπός του πολέμου της ανεξαρτησίας από την οθωμανική τυραννία, ο οποίος δεν ήταν άλλος από το να αποκτήσει ο ελληνικός λαός τα δικαιώματά⁸⁰ που ήδη χαίρονταν όλοι οι ευνοούμενοι και γειτονικοί λαοί της Ευρώπης, ενώ μεταφέρθηκε και το μήνυμα της ανάγκης της ομόνοιας και της υποταγής στην Εθνική Διοίκηση⁸¹. Όπως το πρώτο Σύνταγμα, έτσι και τα υπόλοιπα Συντάγματα⁸² της επανάστασης διακήρυτταν τον

⁸⁰ Σύμφωνα με το πρώτο σύνταγμα της Ελλάδας, για τους Έλληνες η ισότητα συνυπήρχε θεσμικά και πολιτικά με την ελευθερία ως βοηθός εκπληρώσεως της τελευταίας αναφορικά με τη διασφάλιση των εγγυήσεων της ακώλυτης άσκησης των θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου τα οποία απέρρεαν από αυτή (Παυλόπουλος, 2022, σ. 7).

⁸¹ «...Ο πόλεμος κατά των Τούρκων είναι πόλεμος εθνικός, πόλεμος ιερός, πόλεμος του οποίου η μόνη αιτία είναι η ανάκτηση των δικαίων της προσωπικής μας ελευθερίας, της ιδιοκτησίας και της τιμής, τα οποία ενώ σήμερα όλοι οι ευνοούμενοι και γειτονικοί λαοί της Ευρώπης τα χαίρονται, σε μας η σκληρή οθωμανική τυραννία προσπάθησε με βία να τα αφαιρέσει και εντός του στήθους μας να τα πνίξει... Έλληνες είπατε πριν λίγο ότι δεν θέλετε δουλειά και ο τύραννος χάνεται κάθε μέρα από το μέσο σας αλλά μόνο η μεταξύ σας ομόνοια και η ακριβής υποταγή στην διοίκηση μπορεί να στερεώσει την ανεξαρτησία σας...» (Συνέλευση, 2022, σσ. 12-15).

⁸² Αυτά τα συντάγματα, επηρεασμένα από το Σύνταγμα της Γαλλικής πρώτης δημοκρατίας και

δημοκρατικό (αβασίλευτο) χαρακτήρα του πολιτεύματος και περιείχαν έναν εκτενή κατάλογο θεμελιωδών πολιτικών και ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όπως τα αντίστοιχα γαλλικά και αμερικανικά.

Τα κέντρα εξουσίας στην Ελλάδα δεν λειτουργούσαν ως ενιαίες πολιτικές ομάδες αλλά ήταν διαιρεμένα σε αντίπαλα πολιτικά στρατόπεδα με διαφορετικά συμφέροντα. Αυτή η κατάσταση οδήγησε σε έλλειψη συνοχής και ενιαίας πολιτικής και στρατιωτικής ηγεσίας. Μετά το 1823, όταν ο Μαυροκορδάτος συμμάχησε με ένα μέρος των προκρίτων της Πελοποννήσου και με τους νησιώτες αναλαμβάνοντας τα τυπικά αξιώματα του επαναστατικού κράτους, το πολιτικό σκηνικό άρχισε να αλλάζει και να κινείται προς μια εσωτερική σύγκρουση.

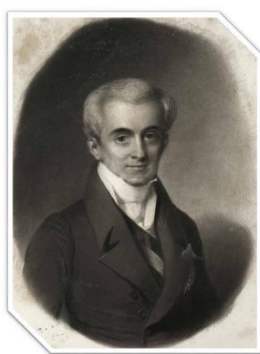
Τον Μάρτιο και τον Οκτώβριο του 1824, με την προοπτική της σύναψης των εξωτερικών δανείων, ξέσπασαν δύο εμφύλιοι πόλεμοι. Στην πρώτη φάση συγκρούστηκαν οι λεγόμενοι στρατιωτικοί ή δημοκρατικοί με τους πολιτικούς ή αριστοκρατικούς, όπως τους αποκαλούσαν. Η δεύτερη φάση είχε τοπικιστικό χαρακτήρα. Οι πελοποννήσιοι πολιτικοί και στρατιωτικοί μαζί συγκρούστηκαν με τους μη πελοποννήσιους, κυρίως με τους Υδραίους και τους Ρουμελιώτες⁸³ (Μπότσιου Κ. Ε., Οι εμφύλιοι της επανάστασης του 1821, 2021, σ. 246). Και οι δύο εμφύλιοι αντανακλούσαν φιλορωσικά και φιλοαγγλικά συμφέροντα, αντίστοιχα, που ενώθηκαν με τις τοπικιστικές αντιθέσεις (Μπότσιου Κ. Ε., Η Ελληνική Επανάσταση ανάμεσα στις Μεγάλες Δυνάμεις της εποχής: Εξωτερικές στρατηγικές και εσωτερικές συγκρούσεις, 2022, σ. 58). Με τη βοήθεια της περιουσίας της οικογένειας του Κουντουριώτη αλλά και με τα έσοδα από τα δάνεια, οι κυβερνητικές δυνάμεις κατάφεραν να επιβληθούν στους υπόλοιπους Έλληνες και έθεσαν τις βάσεις για τη δημιουργία ενός ενιαίου κράτους. Παρόλα αυτά η κυβέρνηση παρέμενε μια συμμαχία τοπικιστικών κέντρων και το 1826 όταν η Γ' Εθνοσυνέλευση εξέλεξε νέα κυβέρνηση υπό τον Πελοποννήσιο πρόκριτο Ανδρέα Ζαΐμη, οι Μαυροκορδάτος, Κουντουριώτης και Κωλέττης έμειναν εκτός κυβερνήσεως και επανεμφανίστηκε η αδυναμία της κρατικής συνοχής. Οι ομαδοποιήσεις που είχαν δημιουργηθεί, με το

το Σύνταγμα των ΗΠΑ, φαίνονταν ότι ήταν μια έμμεση εκδίκηση της στρατιωτικά ηττημένης δημοκρατικής ιδεολογίας στην Ευρώπη, μετά το Βατερλό (Λυμπεράκη – Besson, 2021).

⁸³ Στον πρώτο εμφύλιο αντιπαρατέθηκαν άτακτοι και πολιτική ηγεσία, ενώ στον δεύτερο εμφύλιο, οι μεγάλες γεωγραφικές περιφέρειες (Herring, 2021, σ. 19).

αγγλικό κόμμα (Μαυροκορδάτος Μιαούλης), το ρωσικό (Κολοκοτρώνης, Κουντουριώτης) και το γαλλικό (Κωλέττης), αντικατόπτριζαν τις ελπίδες για σωτηρία της Επανάστασης από μια ξένη προστάτιδα δύναμη⁸⁴.

Η πιο σημαντική απόφαση της Γ' Εθνοσυνέλευσης, η οποία καταδεικνύει ότι οι Έλληνες είχαν αντιληφθεί την ανάγκη δημιουργίας μιας κεντρικής κυβέρνησης και της εμπλοκής των Μεγάλων Δυνάμεων, ήταν να κληθεί ο Ιωάννης Καποδίστριας (Εικόνα 15) ως κυβερνήτης της Ελλάδας και παράλληλα να ανατεθεί η αρχηγία των ενόπλων δυνάμεων στους Richard Church και Thomas Cochrane⁸⁵. Ο Καποδίστριας στα τέσσερα χρόνια διακυβέρνησής του έθεσε τα θεμέλια του νέου ελληνικού κράτους. Προσπάθησε να δημιουργήσει ένα πατερναλιστικό κράτος με στόχο να ανεβάσει το επίπεδο του απλού Έλληνα πολίτη μέσα από την παιδεία και την οικονομική βελτίωση της θέσης του, μετατρέποντας τον σε ένα νομιμόφρονα πολίτη απαλλαγμένο από τις τοπικές ολιγαρχίες⁸⁶. Δημιούργησε τις βασικές δομές της ελληνικής δημόσιας διοίκησης δίνοντας στο νεοσύστατο ελληνικό κράτος τα βασικότερα διοικητικά συστατικά ενός ενιαίου κράτους.

Εικόνα 15. Ιωάννης Καποδίστριας (1776 – 1831).

⁸⁴ Οι Μεγάλες Δυνάμεις πολλές φορές έχουν τονισθεί υπέρμετρα στην ανάλυση της επανάστασης, σαν να ήταν η αιτία των διχασμών. Συνήθως όμως, ήταν η αφορμή. Πολλές φορές οι αντιμαχόμενες πλευρές προσπαθούσαν να κερδίσουν την υποστήριξη των Μεγάλων Δυνάμεων για να επικρατήσουν έναντι των ομοεθνών τους. Όσο περισσότερο μπορούσαν να επικρατήσουν τόσο περισσότερη βοήθεια θα έπαιρναν από τις Μεγάλες Δυνάμεις ως οι αρχηγοί της επαναστάσεως (Μπότσιου Κ. Ε., Οι εμφύλιοι της επανάστασης του 1821, 2021, σ. 244).

⁸⁵ Η εκλογή του Καποδίστρια ως πρώτου κυβερνήτη του ελληνικού κράτους από την Γ' Εθνοσυνέλευση της Τροιζήνας υπήρξε κομβική συμβιβαστική λύση μεταξύ Αγγλίας και Ρωσίας. Ο Canning επεδίωξε επιπλέον μακροπρόθεσμη στρατιωτική επιρροή με την τοποθέτηση δίπλα από τον Καποδίστρια δύο Άγγλων αξιωματικών, του στρατηγού Richard Church, ως αρχηγού του στρατού και του ναυάρχου Thomas Cochrane, ως αρχηγού του στόλου.

⁸⁶ Το ιδανικό του Καποδίστρια ήταν ένα έθνος από αγρότες και χωρικούς υπό πατερναλιστική εξουσία και γαλλικό αστικό κώδικα, με άλλα λόγια μια δημοκρατική κοινωνία αλλά όχι δημοκρατικό κράτος (Dakin, 1989, σ. 97).

Οι προσπάθειες του όμως υπονομεύτηκαν από τις πολιτικές αντιπαραθέσεις, την πολιτική ισχύ και τα συμφέροντα των τοπικιστικών ηγεσιών, με αποτέλεσμα το 1831 να έρθει αντιμέτωπος με μια σειρά ανταρσιών και να χάσει τη ζωή του (Εικόνα 16). Αν και στο σύνολο τους οι ηγέτες της επανάστασης και τα διαφορετικά κέντρα εξουσίας που αυτοί εκπροσωπούσαν, υποστήριζαν τον απελευθερωτικό αγώνα, εντούτοις, υπερίσχυσαν οι προσωπικές επιδιώξεις, οι φιλοδοξίες και η προσπάθεια για τη διατήρηση των κεκτημένων συμφερόντων και παροχών. Έτσι, ενώ ακόμα η ανεξαρτησία και η επιτυχία της επανάστασης δεν ήταν δεδομένη, ξέσπασαν εμφύλιοι πόλεμοι και διαμάχες που οδήγησαν στη δολοφονία του πρώτου Κυβερνήτη της Ελλάδας.

Εικόνα 16. Η «δολοφονία του Καποδίστρια». Πίνακας του Διονυσίου Τσόκου (χρονολογείται στο 1850). Μουσείο Μπενάκη.

Μετά το θάνατο του Καποδίστρια, η πολιτική σκηνή της Ελλάδας βυθίστηκε ξανά στην πολυαρχία των τοπικών κέντρων ισχύος και των ένοπλων συγκρούσεων έως την άφιξη του Βασιλιά Όθωνα στις αρχές του 1833. Το ευτυχές για τον απελευθερωτικό αγώνα είναι ότι ο Μαχμούτ Β΄ αντιμετωπίζοντας οξύτατα εσωτερικά προβλήματα, με κατηγορίες ότι είχε διαλύσει το στρατό και το ναυτικό του, δεν

μπόρεσε να απειλήσει την ίδια την ανεξαρτησία ή την εδαφική ακεραιότητα του Ελληνικού κράτους.

Οι μεγάλες δυνάμεις και η Ευρωπαϊκή επέμβαση

Με την υποχώρηση και την ήττα του Ναπολέον κατά την περίοδο 1813 – 1815, οι νικήτριες δυνάμεις βρέθηκαν αντιμέτωπες με την ανάγκη να δημιουργήσουν ένα νέο διεθνές σύστημα. Παρά την κοινή επιθυμία να αποφύγουν μια νέα αποσταθεροποίηση της Ευρώπης μετά τις τρομακτικές θυσίες του πολέμου⁸⁷, είχαν διαφορετικά συμφέροντα στην περιοχή των Βαλκανίων και της Ανατολικής Μεσογείου.

Η Ρωσία επεδίωκε την εξασθένιση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, τη δημιουργία μικρών ορθόδοξων κρατιδίων στα Βαλκάνια, με σκοπό να βρει διέξοδο στο Αιγαίο και να αναπτύξει ναυτική δραστηριότητα στα Στενά και τον Εύξεινο Πόντο. Η Βρετανία, που ενδιαφερόταν για τον μεσογειακό δρόμο προς τις αποικίες, προσπαθούσε να αποκτήσει ερείσματα στη Μεσόγειο και την Ανατολή, αλλά χωρίς να δυσαρεστήσει τον Σουλτάνο. Ο κύριος στόχος της πολιτικής της ήταν η διατήρηση της ακεραιότητας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ως μέσο αποτροπής μιας Ρωσικής καθόδου στη Μεσόγειο. Η Γαλλία είχε οικονομικά συμφέροντα στην τουρκική Ανατολή και ανταγωνιζόταν την Βρετανία. Οι τρεις Μεγάλες Δυνάμεις, κατέβαλαν μεγάλες προσπάθειες για να προσεταιρισθούν την Οθωμανική Αυτοκρατορία⁸⁸.

Στο συνέδριο της Βιέννης αποφασίστηκε η επιστροφή στην, προ της γαλλικής επανάστασης, κατάσταση και στις σταθερές της Ευρώπης του 18^{ου} αιώνα. Η Ιερή Συμμαχία θα είχε αποστολή την καταστολή οποιασδήποτε επαναστατικής εστίας που θα μπορούσε να επηρεάσει τις πολυεθνικές αυτοκρατορίες των Αψβούργων και του Τσάρου.

Το Συνέδριο της Βιέννης επέφερε όχι μόνο μια άμεση ευρωπαϊκή ισορροπία, αλλά και τη δημιουργία ενός νέου διεθνούς συστήματος με το όνομα «Κονσέρτο της Ευρώπης». Το σύστημα αυτό βασιζόταν στην αρχή της επίλυσης διαφορών μεταξύ

⁸⁷ Οι Μεγάλες Δυνάμεις ήταν εξουθενωμένες από τους Ναπολεόντειους πολέμους (Μπότσιου Κ. Ε., Η Ελληνική Επανάσταση ανάμεσα στις Μεγάλες Δυνάμεις της εποχής: Εξωτερικές στρατηγικές και εσωτερικές συγκρούσεις, 2022, σ. 50).

⁸⁸ Ελάχιστες φορές η εξωτερική πολιτική τους υπήρξε ευνοϊκή απέναντι στο ελληνικό ζήτημα, παρά μόνο όταν κάτι τέτοιο το υπαγόρευαν τα συμφέροντά τους (Καρύμπαλη - Κυριαζή, 2016, σ. 18).

των Μεγάλων Δυνάμεων μέσω συναίνεσης. Παρόλο που οι συγκρούσεις συμφερόντων δεν εξαφανίστηκαν, η αρχή της συναίνεσης προσπάθησε να διασφαλίσει τη διατήρηση της ισορροπίας των δυνάμεων (Παπασωτηρίου, 1996, σσ. 50-51). Η αρχική μορφή του Κονσέρτου ήταν άκρως συντηρητική όχι μόνο σε ότι αφορούσε τη διατήρηση του status quo αλλά και σε οποιαδήποτε κοινωνικοπολιτική εξέλιξη. Έτσι οι ηγεσίες των κρατών συμπεριφέρθηκαν σαν να μην είχε πραγματοποιηθεί η Γαλλική Επανάσταση και δυσκολεύτηκαν να αντιληφθούν τις κοινωνικές αλλαγές και την ένταση που άρχισε να αυξάνεται με την εμφάνιση του εθνικισμού.

Η αλλαγή στο πνεύμα της εποχής ήρθε μέσα από τους διανοούμενους και τον ρομαντισμό ενώ η επανάσταση των Ελλήνων του 1821, αν και δεν διατάραξε την ισορροπία δυνάμεων, αμφισβήτησε το status quo και αποτέλεσε κρίσιμο σημείο καμπής για την εξέλιξη της ευρωπαϊκής ιστορίας. Ο αγώνας για την ανεξαρτησία αντιμετωπίστηκε ως ένα από τα κύρια ζητήματα της ευρωπαϊκής διπλωματίας.

Η ελληνική πλευρά είχε άριστες διασυνδέσεις με όλες τις ευρωπαϊκές πόλεις εξαιτίας της ελληνικής εμπορικής δραστηριότητας⁸⁹. Οι Έλληνες έμποροι έχοντας αναπτύξει γραμμές επικοινωνίας, δραστηριοποιήθηκαν έντονα κατά τη διάρκεια της επανάστασης, χρησιμοποίησαν το θαυμασμό για τον αρχαιοελληνικό πολιτισμό⁹⁰, τη θρησκευτική πάλη του χριστιανισμού απέναντι στο Ισλάμ και τη γενικότερη αρνητική εικόνα των Οθωμανών και επηρέασαν την ευρωπαϊκή κοινή γνώμη προς τη φιλελληνική κατεύθυνση. Ιδιαίτερα μετά την καταστροφή της Χίου το 1822 και τις σφαγές των Τούρκων στο νησί, η ελληνική υπόθεση είχε γίνει διεθνές ζήτημα. Ωστόσο, οι συντηρητικές κυβερνήσεις των Ευρωπαϊκών κρατών δεν έβλεπαν θετικά την επανάσταση⁹¹, κι έτσι το φιλελληνικό ρεύμα δεν είχε αντίκτυπο στις εξωτερικές πολιτικές τους. Ως εκ τούτου, τα πρώτα αποτελέσματα ήταν κυρίως ιδιωτικές πρωτοβουλίες για αποστολή πυρομαχικών, χρημάτων και εθελοντών στον

⁸⁹ Οι Έλληνες έμποροι είχαν επαφές με τη Δύση και τον αναγεννησιακό πολιτισμό, και μέσω αυτών διαδίδονταν ιδέες περί ελευθερίας, δημοκρατίας και εθνικής ανεξαρτησίας (Διαμαντούρος, 2022, σσ. 32-48).

⁹⁰ Η ανάδειξη του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού συνέβαλαν στη διαμόρφωση μιας εθνικής συνείδησης και ενός εθνικού κινήματος που οδήγησε στην Ελληνική Επανάσταση του 1821 (Διαμαντούρος, 2022, σσ. 32-48).

⁹¹ Οι επιλογές των ευρωπαϊκών δυνάμεων στην εξωτερική πολιτική, απέκλειαν αρχικά την υποστήριξη των Ελλήνων (Herring, 2021, σ. 21).

απελευθερωτικό αγώνα.

Η άφιξη του Λόρδου Βύρωνα στο Μεσολόγγι (Εικόνα 17) έδωσε μια σημαντική ώθηση⁹² στον ελληνικό αγώνα, θέτοντας την επανάσταση στο προσκήνιο της Ευρώπης αλλά και παγκόσμια⁹³. Η τελική πτώση του Μεσολογγίου και η αποφασιστική αντίσταση των πολιορκημένων αγωνιστών, ενέπνευσαν τόσο τους Έλληνες όσο και τους Ευρωπαίους και τους Αμερικανούς⁹⁴ να στηρίξουν ακόμη περισσότερο την ελληνική επανάσταση.

Εικόνα 17. Η «υποδοχή του Λόρδου Βύρωνα στο Μεσολόγγι». Πίνακας του Θεόδωρου Βρυζάκη (1861). Εθνική Πινακοθήκη.

⁹² Η άφιξη του λόρδου George Gordon Byron ήταν που μεταμόρφωσε τη φιλελληνική κίνηση στη μεγάλη ρομαντική σταυροφορία των αρχών του 19^{ου} αιώνα. Η σύντομη παρέμβαση του (λόγω του πρόωρου θανάτου του) εξασφάλισε το ότι η Ευρώπη δεν ήταν δυνατόν να ξεχάσει ή να εγκαταλείψει την Ελλάδα (Woodhouse, 2008, σ. 179).

⁹³ Στις αρχές του Δεκεμβρίου του 1823, ο πρόεδρος James Monroe εκφώνησε το μήνυμά του προς το Κογκρέσο, όπου διακήρυξε δημοσίως πως οι ΗΠΑ δε θα παρείχαν επίσημη βοήθεια στους Έλληνες, παρόλο που η κοινή γνώμη την υποστήριζε. Η δημόσια αντίδραση στο μήνυμα του Monroe υπήρξε άμεση και σαρωτική. Από τα μέσα του Δεκεμβρίου του 1823 έως τον εορτασμό των γενεθλίων του George Washington το 1824, οι αμερικανικές κοινότητες, μικρές και μεγάλες, σχεδίαζαν δημόσιες εκδηλώσεις προκειμένου να στηρίξουν οικονομικά τον πόλεμο της ελληνικής ανεξαρτησίας. Το φιλελληνικό κίνημα ξεκίνησε ως υπερατλαντικό φαινόμενο το οποίο έλαβε ώθηση από την ποίηση και τον ακτιβισμό του λόρδου Βύρωνα. Τόσο οι Αμερικανοί φιλέλληνες που πήγαν στην Ελλάδα για να συνδράμουν στην πολεμική προσπάθεια όσο και εκείνοι που συνέβαλαν να οργανωθεί η βοήθεια σε τοπικό επίπεδο στις ΗΠΑ ήλπιζαν να επηρεάσουν τους Έλληνες επαναστάτες ώστε να συγκροτήσουν αντιπροσωπευτική δημοκρατία (Santelli, 2021, σ. 11).

⁹⁴ Η υποστήριξη των ΗΠΑ στην ελληνική επανάσταση δεν ήταν μόνο ένα ρομαντικό ιδεαλιστικό όνειρο, αλλά είχε σημαντικές κοινωνικές και πολιτικές συνέπειες. Ο πόλεμος βοήθησε τους Αμερικανούς να καθορίσουν την εθνική τους ταυτότητα και να ερμηνεύσουν την κληρονομιά της επανάστασης στη διεθνή σκηνή (Santelli, 2021, σ. 19).

Το πρώτο βήμα για τη διεθνή αναγνώριση της επανάστασης συντελέστηκε τον Μάρτιο του 1823, όταν ο πρωθυπουργός της Βρετανίας George Canning αναγνώρισε νομικά τους επαναστατημένους Έλληνες ως εμπόλεμο μέρος, νομιμοποιώντας πρακτικά το δικαίωμά τους να επιτίθενται κατά των Οθωμανών. Με αυτόν τον τρόπο οι επαναστατημένοι Έλληνες αποκτούσαν δικαίωμα συμμετοχής στις διεθνείς θάλασσες ως εμπόλεμοι, γεγονός που ενίσχυε τη θέση τους απέναντι στις ξένες δυνάμεις, ενώ αντίστοιχα περιόριζε την αυθαιρεσία των Οθωμανών στη θάλασσα. Η απόφαση του George Canning, ενός φιλελεύθερου και ρεαλιστή πολιτικού, υποδείκνυε τη στροφή της βρετανικής πολιτικής προς μια πιο φιλική στάση απέναντι στον ελληνικό αγώνα, εξισορροπώντας τα συμφέροντα της Βρετανίας στην Ανατολική Μεσόγειο. Επιπλέον, αντανάκλασε την ευρύτερη ευρωπαϊκή αλλαγή στάσης, καθώς ο ελληνικός αγώνας αποκτούσε υποστήριξη όχι μόνο από φιλελληνικά κινήματα αλλά και από κυβερνήσεις.

Η δημιουργία της Ελληνικής Επιτροπής του Λονδίνου στη Βρετανία αποτέλεσε σημαντικό ορόσημο στην υποστήριξη της ελληνικής επανάστασης⁹⁵. Μέσω αυτής της επιτροπής, υπογράφηκαν τα δύο εξωτερικά δάνεια με σκοπό την οικονομική στήριξη του ελληνικού αγώνα. Αναδείχτηκε με αυτόν τον τρόπο, η σημασία της ελληνικής επανάστασης στη διεθνή σκηνή. Επιπλέον, η σύναψη των δανείων, έθεσε τον ελληνικό αγώνα υπό το πρίσμα του οικονομικού συμφέροντος στους κύκλους των βρετανικών επενδυτών, προσφέροντας έναν επιπλέον κίνητρο για τη στήριξη της επανάστασης.

Η ευρωπαϊκή κοινή γνώμη επηρεάστηκε θετικά με την ενεργοποίηση των Ελλήνων της διασποράς και του Φιλελληνικού ρεύματος⁹⁶. Συγκεντρώθηκαν σημαντικά ποσά και πολεμικό υλικό από δωρεές και εράνους υπέρ της επανάστασης. Εκεί όμως που απέδωσε τα μέγιστα η πίεση της κοινής γνώμης, ήταν η αλλαγή της

⁹⁵ Η ίδρυση της ελληνικής επιτροπής του Λονδίνου το 1823, η σύναψη του πρώτου ελληνικού δανείου στην Αγγλία, η επίσημη αναγνώριση του ελληνικού αποκλεισμού από τον Canning τον Μάρτιο του 1823, η ίδια η άνοδος του Canning στο υπουργείο των εξωτερικών της Βρετανίας, η αντίθεσή του προς τη λεγόμενη Ιερή Συμμαχία, ο ερχομός στην Ελλάδα των πρώτων Άγγλων φιλελλήνων, όλα αυτά οδήγησαν στο συμπέρασμα ότι η Μεγάλη Βρετανία ακολουθούσε φίλια προς την Ελλάδα πολιτική (Dakin, 1989, σ. 88).

⁹⁶ Οι Έλληνες είχαν έναν δυνατό σύμμαχο στο πλευρό τους. Ήταν το αίσθημα του φιλελληνισμού, που απλώνονταν σε όλη την Ευρώπη και ήταν βασισμένο στην αρχή, ότι οι Έλληνες ήταν χριστιανοί και απόγονοι των ηρώων των Θερμοπύλων και του Μαραθώνα (Woodhouse, 2008, σ. 174).

εξωτερικής πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων, η οποία από ουδέτερη ή και εχθρική στα αρχικά στάδια της επανάστασης εξελίχτηκε σταδιακά σε ένοπλη επέμβαση υπέρ των Ελλήνων⁹⁷.

Η πολιτική των περισσότερων ηγετών της Ευρώπης άρχισε να αλλάζει με τη σταδιακή αποσύνδεση από τους φόβους που δημιούργησαν την αντιδραστική μεταναπολεόντεια ιδεολογική συναίνεση⁹⁸. Η Ρωσία, τον Ιανουάριο του 1824, πρότεινε για πρώτη φορά τη δημιουργία τριών αυτόνομων ελληνικών ηγεμονιών, φανερώνοντας πρακτικά τον ρόλο που ήθελε να παίξει ως προστάτιδα των ορθόδοξων λαών και τις φιλοδοξίες της για επέκταση της επιρροής της στην περιοχή των Βαλκανίων. Η πρόταση όμως αυτή δεν ευοδώθηκε εξαιτίας της αντίδρασης των υπολοίπων Μεγάλων Δυνάμεων, στο βωμό της γεωπολιτικής ισορροπίας και προκειμένου να μην αυξηθεί η ρωσική επιρροή στη βαλκανική χερσόνησο.

Διαπιστώνοντας ότι η Αγία Πετρούπολη προτιμούσε ένα αυτόνομο ελληνικό κράτος με μικρή επικράτεια για να το ελέγχει, η αγγλική διπλωματία έφτασε γρηγορότερα στον στόχο της ανεξαρτησίας και στην αναγνώριση διευρυμένων συνόρων. Τον Ιούλιο του 1827, οι ενέργειες του George Canning πήραν μορφή με την υπογραφή της τριμερούς Συνθήκης του Λονδίνου σύμφωνα με την οποία οι τρεις δυνάμεις θα επενέβαιναν στον πόλεμο μεσολαβητικά με στόχο μια αυτόνομη αλλά φόρου υποτελή, στο Σουλτάνο, Ελλάδα⁹⁹. Στη Συνθήκη προβλέφθηκε τα σύνορα να καθοριστούν έπειτα από διαπραγματεύσεις και με τις δυο αντίπαλες πλευρές. Επιπλέον, συμπεριλήφθηκε και ο όρος πως αν μια από τις δυο πλευρές δεν τερμάτιζε τις εχθροπραξίες τότε θα πραγματοποιούνταν επέμβαση από τις τρεις δυνάμεις, ένας όρος που έμελλε να οδηγήσει, στην καταλυτική για την απελευθέρωση της Ελλάδας,

⁹⁷ Η συμβολή του φιλελληνισμού συνοψίζεται σε τρία κυρίως σημεία: στην οικονομική ενίσχυση του Αγώνα, στη συγκρότηση και οργάνωση τακτικών στρατιωτικών σωμάτων και στην κινητοποίηση της ευρωπαϊκής κοινής γνώμης που κατέληγε να είναι ενίσχυση διπλωματική για την αναγνώριση του ελληνικού ζητήματος από τις Μεγάλες Δυνάμεις (Καρύμπαλη - Κυριαζή, 2016, σ. 17).

⁹⁸ Η Ρωσία προσπάθησε να οικειοποιηθεί έμμεσα την ελληνική υπόθεση με τη μοναρχική Γαλλία στην σκιά της. Μετά από αρχικές αντιρρήσεις, η Αγγλία ακολούθησε. Μόνον η Αυστρία με καγκελάριο τον Metternich έμεινε ανένδοτη στην αρχή της ισορροπίας δυνάμεων («σύστημα Metternich»), η οποία, όμως, μετά από λίγα χρόνια εγκαταλείφθηκε από τους συμμάχους της (Μπότσιου Κ. Ε., Εξισορροπώντας την ισορροπία δυνάμεων: Ο αγγλο-ρωσικός ανταγωνισμός απέναντι στην Επανάσταση του 1821, 2020).

⁹⁹ Σύμφωνα με τη Συνθήκη του Λονδίνου το 1827, οι τρεις Δυνάμεις αξίωναν τη συγκατάθεση τόσο των Ελλήνων όσο και των Τούρκων για να γίνει ανακωχή, με την ίδρυση ενός ελληνικού κράτους αυτόνομου, φόρου υποτελής και υπό την επικυριαρχία των Οθωμανών (Dakin, 1989, σ. 93).

ναυμαχία του Ναβαρίνου (Εικόνα 18).

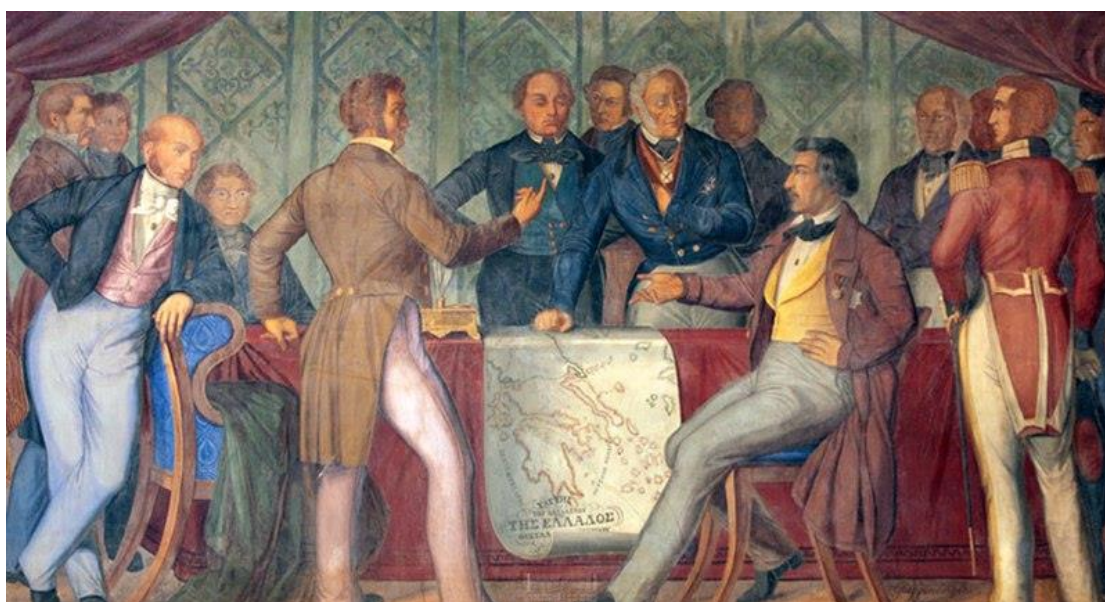
Εικόνα 18. Η «Ναυμαχία του Ναβαρίνου». Πίνακας του Ιωσήφ Ντεμίρη. Ιστοσελίδα του Πολεμικού Ναυτικού.

Έπειτα από μια σειρά παρανοήσεων των τοπικών Ναυάρχων και παρά τις επιθυμίες των τριών κυβερνήσεων¹⁰⁰, τον Οκτώβριο του 1827 λαμβάνει χώρα η Ναυμαχία του Ναβαρίνου όπου ο στόλος του Ιμπραήμ καταστρέφεται σχεδόν ολοκληρωτικά. Μετά την ήττα αυτή αλλά και για να διεκδικήσει την Οθωμανική Συρία ο Μεχμέτ Αλή ανακάλεσε τον Ιμπραήμ στην Αίγυπτο, ενώ το 1828 ξεσπά ρωσοτουρκικός πόλεμος απορροφώντας μεγάλο τμήμα των οθωμανικών στρατευμάτων. Έτσι η Πελοπόννησος ουσιαστικά άδειασε από Οθωμανικά στρατεύματα δίνοντας την ευκαιρία στα ελληνικά στρατεύματα και στους στόλους να κινηθούν προς την υπόλοιπη Στερεά Ελλάδα και τα νησιά του Αιγαίου. Παράλληλα ο Καποδίστριας έφτασε στην Ελλάδα στις αρχές του 1828 για να οργανώσει το νέο ελληνικό κράτος και να προσπαθήσει να διαπραγματευτεί σε ευρωπαϊκό διπλωματικό επίπεδο τους όρους και τις συνθήκες για την τελική ειρήνη (Παπασωτηρίου, 1996, σσ. 241-243).

Με το Πρωτόκολλο του Λονδίνου το 1830 (Εικόνα 19), το νέο ελληνικό κράτος αναγνωρίστηκε ως ανεξάρτητο και κυρίαρχο, με συγκεκριμένα όρια. Επιπλέον, το

¹⁰⁰ Το επεισόδιο του Ναβαρίνου ήταν «ατυχές» και η βρετανική κυβέρνηση δεν ήξερε σε ποιόν να επιρρίψει την ευθύνη, στον George Canning ή στον Edward Codrington (Dakin, 1989, σ. 96).

πρωτόκολλο περιλάμβανε διατάξεις σχετικά με τον τρόπο λειτουργίας του νέου ελληνικού κράτους, καθώς και διατάξεις που αφορούσαν τα οικονομικά και διπλωματικά θέματα. Το πρωτόκολλο υπογράφηκε από τις μεγάλες ευρωπαϊκές δυνάμεις της εποχής, συμπεριλαμβανομένης της Βρετανίας, της Γαλλίας, της Ρωσίας και της Αυστρίας, και συνέβαλε στην οριστική αναγνώριση της ελληνικής ανεξαρτησίας από τις ευρωπαϊκές δυνάμεις. Ωστόσο, η περιορισμένη έκταση του νεοσύστατου ελληνικού κράτους αναθέρμανε και συντήρησε την ιδέα ενσωμάτωσης όλων των ελληνόφωνων εδαφών και πληθυσμών που βρίσκονταν εκτός των συνόρων του.

Εικόνα 19. Η «Υπογραφή του Πρωτοκόλλου του Λονδίνου». Τοιχογραφία της ζωφόρου της Αίθουσας Τροπαίων της Βουλής. Έργο του Ludwig Michael von Schwanthaler (1842).

Η Μεγάλη Ιδέα

Η Μεγάλη Ιδέα¹⁰¹ ανέδειξε το ιδεώδες της εθνικής ολοκλήρωσης και της ελληνικής ενότητας, αποτελώντας πηγή έμπνευσης για τους εθνικούς αγώνες και τις

¹⁰¹ Η εδαφική επέκταση του ελληνικού κράτους μέσω της ενσωμάτωσης ολόκληρου του έθνους, που από το 1844 κωδικοποιήθηκε ως «Μεγάλη Ιδέα», συνδέθηκε άρρηκτα με την οικονομική ανάπτυξη. Έθεσε σε κίνηση μηχανισμούς εκσυγχρονισμού του κράτους που διαχύθηκαν σαν παλίμψηστο στην οικονομία και στην κοινωνία. Οι πενιχρές οικονομικές και στρατιωτικές δυνατότητες του ελληνικού κράτους σε σύγκριση με την ισχύ της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας έδωσαν ώθηση στην ανάπτυξη μιας στιβαρής και ευέλικτης εξωτερικής πολιτικής. Με επίσημα και ανεπίσημα μέσα, το ελληνικό κράτος και οι «αλύτρωτοι» εκμεταλλεύονταν κάθε ευκαιρία για εθνική μεγέθυνση, πιέζοντας τόσο τις Μεγάλες Δυνάμεις όσο και τα «άσπονδα» γειτονικά βαλκανικά έθνη. (Μπότσιου & Ριζάς, 2021, σ. 8).

πολιτικές εξελίξεις του ελληνικού κράτους μετά την επανάσταση του 1821. Παρόλο που ο όρος εμφανίστηκε επισήμως στην ομιλία του Ιωάννη Κωλέττη το 1844, η έννοια της εθνικής ενότητας και της απελευθέρωσης είχε προηγηθεί και υπήρξε θεμελιώδης για την ελληνική πολιτική σκέψη του 19^{ου} αιώνα. Ο αλυτρωτισμός, συνδεδεμένος με την ιδέα της Μεγάλης Ιδέας, αποτέλεσε κεντρικό πολιτικό άξονα για το νεοσυσταθέν ελληνικό κράτος, ενθαρρύνοντας τους Έλληνες να αγωνιστούν για την απελευθέρωση των αλύτρωτων συμπατριωτών τους. Οι περιορισμένες οικονομικές και στρατιωτικές δυνατότητες του νεοσυσταθέντος ελληνικού κράτους, σε σύγκριση με την Οθωμανική Αυτοκρατορία, οδήγησαν στην ανάπτυξη μιας στιβαρής και ευέλικτης εξωτερικής πολιτικής, που στόχο είχε να επεκτείνει εδαφικά το κράτος, πιέζοντας τόσο τις Μεγάλες Δυνάμεις όσο και τα γειτονικά βαλκανικά έθνη.

Συμπεράσματα

Για την κατανόηση των ιστορικών γεγονότων απαιτείται ανάλυση με βάση τα δεδομένα, τις κοινωνικές συνθήκες, τις πολιτικές συγκυρίες και τις πεποιθήσεις της ανάλογης εποχής. Αναλύοντας τα ιστορικά γεγονότα στο πλαίσιο της αντίστοιχης εποχής, μπορούν να αναδειχθούν οι λόγοι και οι κινητήριες δυνάμεις που διαμόρφωσαν την ιστορία, καθώς και οι επιπτώσεις που είχαν στην εξέλιξη της ανθρωπότητας.

Η Αναγέννηση αποτέλεσε τη γέφυρα για τη μετάβαση από τον Μεσαίωνα στη νεωτερικότητα, κατά τη διάρκεια της οποίας έγιναν προσπάθειες αναβίωσης και υπέρβασης των ιδεών και των επιτευγμάτων της κλασικής αρχαιότητας στην ιστορία της Ευρώπης και η ίδια συνοδεύτηκε από σημαντικές κοινωνικές αλλαγές. Από τα μέσα του 18^{ου} αιώνα περίπου, οι άνθρωποι σε όλα τα μέρη του κόσμου άρχισαν να συνειδητοποιούν ότι ζούσαν σε μια περίοδο εμφανώς διαφορετική από κάθε άλλη, η οποία ονομάστηκε νεωτερικότητα και συνδέθηκε με την ανάγκη ανάδειξης και καθιέρωσης της εθνικής ταυτότητας και κυριαρχίας, καθώς και με την ανάπτυξη των αστικών κοινωνιών και την ανάγκη υιοθέτησης μιας εθνικής κουλτούρας. Συνδυάστηκε με την εκκοσμίκευση και την μετατροπή της κοινωνίας που βασιζόταν στις θρησκευτικές αξίες και κανόνες σε μια κοσμική κοινωνία που βασιζόταν σε κοσμικές αξίες και θεσμούς. Η εκκοσμίκευση έθεσε τις βάσεις για την εμφάνιση νέων

ιδεολογιών και φιλοσοφιών που στηρίζονταν στην αποδοχή της λογικής για την ερμηνεία του κόσμου, δηλαδή στον ορθολογισμό.

Ο Διαφωτισμός, που βασίστηκε στον ορθολογισμό, σφράγισε το τέλος μιας εποχής, θέτοντας τις βάσεις για νέες μορφές πολιτειακής οργάνωσης με αμφισβήτηση των προνομίων της άρχουσας τάξης. Αντιπροσώπευσε μια πολιτική αλλαγή που εξέφρασε τις ανάγκες της εποχής, θεμελιώνοντας τα δικαιώματα και προάγοντας την ελευθερία του λόγου και τη σκέψη. Ενίσχυσε τη σπουδαιότητα της λογικής, της ελευθερίας και του ανθρωπισμού, ενώ επηρέασε τις δημοκρατίες και τις επαναστάσεις παγκοσμίως.

Οι επαναστάσεις αναδεικνύονται ως σημαντικά γεγονότα στην ιστορία, προκαλώντας μεγάλες αλλαγές σε κοινωνικό, πολιτικό, οικονομικό και πολιτισμικό επίπεδο. Αποτελούν θεμέλιο για νέες πολιτικές δομές, κοινωνικές αλλαγές και ιδεολογικές εξελίξεις. Η σημασία τους αντανακλάται στον διάχυτο αντίκτυπο τους στην ιστορία και την κοινωνία, με νέους νόμους, θεσμούς και ιδεολογίες που διαμορφώνουν την καθημερινότητα για πολλές γενιές. Η επανάσταση, ως σημείο καμπής, επιδρά ακόμα και σε διεθνές επίπεδο, διαμορφώνοντας διεθνείς σχέσεις και ενθαρρύνοντας επαναστατικά κινήματα σε άλλες περιοχές.

Οι ιδέες της δημοκρατίας, της ελευθερίας, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της εθνικής ταυτότητας και της αυτοδιάθεσης των λαών, όπως αυτές εκφράστηκαν από το κίνημα του Διαφωτισμού, ήταν αυτές που προσδιόρισαν την πορεία και την εξέλιξη των επαναστάσεων στην Αμερική, στη Γαλλία και στην Ελλάδα. Η επιδίωξη ήταν να δημιουργηθούν δημοκρατικά κράτη που θα βασιζόνταν στον σεβασμό των ατομικών ελευθεριών και των δικαιωμάτων των πολιτών. Στόχος ήταν να απελευθερωθεί ο λαός από την απολυταρχία και να του δοθεί η δυνατότητα να προσδιορίσει τον εαυτό τους ως εθνικό σύνολο, με κοινές αξίες, γλώσσα και πολιτισμική κληρονομιά και να συμμετέχει στις πολιτικές διαδικασίες και στις αποφάσεις που τον αφορούν.

Η αμερικανική επανάσταση οδήγησε στη δημιουργία των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής, η γαλλική επανάσταση έφερε την ανατροπή της απολυταρχίας, την ανάδειξη της αστικής τάξης και τη δημιουργία μιας δημοκρατικής κοινωνίας, ενώ η ελληνική επανάσταση έθεσε τέλος στην οθωμανική κυριαρχία και διαμόρφωσε ένα νέο ελληνικό κράτος με δημοκρατικές αρχές.

Η αμερικανική επανάσταση ήταν πιο ριζοσπαστική σε σύγκριση με τη γαλλική, διότι οδήγησε στη δημιουργία ενός εντελώς νέου έθνους, το οποίο βασιζόταν σε αρχές όπως η ζωή, η ελευθερία, η ισότητα και η αυτοδιάθεση. Το αμερικανικό σύνταγμα έθεσε αυτά τα φυσικά ανθρώπινα δικαιώματα σε υψηλή προτεραιότητα πάνω από τα θεσμικά δικαιώματα, όπως η εξουσία της κυβέρνησης. Επίσης, η ιδέα ότι οποιοσδήποτε μπορούσε να γίνει Αμερικανός, ανεξαρτήτως εθνότητας, επέδειξε την ανοικτή φύση του νέου έθνους στην ανάδειξη της ατομικής ελευθερίας και ισότητας. Η Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας και το Αμερικανικό Σύνταγμα αναδείχθηκαν ως βασικοί πυλώνες της δημοκρατικής και ελεύθερης κοινωνίας. Με τη διάκριση των εξουσιών, την προστασία των δικαιωμάτων των πολιτών και τη λαϊκή κυριαρχία, έθεσαν τις βάσεις για ένα νέο εθνικό μοντέλο. Η επανάσταση αυτή επηρέασε παγκοσμίως την ιστορία, ενθαρρύνοντας άλλες επαναστάσεις και συμβάλλοντας στην εξάπλωση των δημοκρατικών αξιών. Πέρα από τα χρονικά όρια, η επίδρασή της παραμένει ισχυρή, στοχεύοντας στην προώθηση της δικαιοσύνης, της ισότητας και της ελευθερίας σε όλο τον κόσμο.

Η γαλλική επανάσταση έφερε σημαντικές αλλαγές στον τρόπο διακυβέρνησης της Γαλλίας και συνετέλεσε στη δημιουργία ενός κοσμικού εθνικού κράτους που είχε σαν βάση τις αρχές της λαϊκής κυριαρχίας και της ισότητας των πολιτών. Η μετάβαση στο συνταγματικό εθνικισμό ενίσχυσε την έννοια της εθνικής ταυτότητας και της ενότητας του έθνους, προβάλλοντας την ιδέα του κοσμικού εθνικού κράτους σε αντιπαράθεση με την απολυταρχική και θεοκρατική θεώρηση του κόσμου που επικρατούσε έως τότε. Επέφερε σημαντικές μεταρρυθμίσεις, καθιερώνοντας την αστική τάξη στην εξουσία και προάγοντας μια φιλελεύθερη οικονομία. Οι έννοιες της πατρίδας και της ιθαγένειας αναπτύχθηκαν, ενώ η εκκλησία χωρίστηκε από το κράτος και καταργήθηκαν τα προνόμια του κλήρου και των ευγενών. Ο Διαφωτισμός επικράτησε, ενισχύοντας τη λαϊκή κυριαρχία και τα φυσικά δικαιώματα, και προώθησε ιδεολογίες όπως ο φιλελευθερισμός, ο εθνικισμός και ο σοσιαλισμός.

Με τους Ναπολέοντειους πολέμους, οι φιλελεύθερες και εθνικιστικές ιδέες εξαπλώθηκαν, προκαλώντας κοινωνικές αναταραχές και επαναστάσεις. Αυτές οι αναταραχές αντιπροσώπευαν την προσπάθεια των λαών για ελευθερία, δημοκρατία και αυτοδιάθεση, θέτοντας το ζήτημα της κυριαρχίας.

Η ελληνική επανάσταση στηρίχθηκε στις ιδεολογικές και πολιτικές πτυχές των δύο προηγούμενων επαναστάσεων. Ο συνταγματικός εθνικισμός υποστήριζε την ιδέα της δημιουργίας ενός εθνικού κράτους με βάση συνταγματικές αρχές και δικαιώματα για όλους τους πολίτες. Ο ρομαντικός εθνικισμός όμως, από την άλλη πλευρά, που ήταν ξεχωριστό χαρακτηριστικό της ελληνικής επανάστασης, τόνιζε τη σημασία της εθνικής ελληνικής ταυτότητας, του πολιτισμού και της γλώσσας, καθώς και του αγώνα για ανεξαρτησία και αυτοδιάθεση του ελληνικού έθνους. Η ελληνική επανάσταση παρουσιάστηκε ως «εθνική» για να αποφευχθεί η σύγχυση με τον ριζοσπαστισμό που απέρριπτε η Ιερή Συμμαχία. Ο όρος «εθνικός» συσχετίστηκε με το «χριστιανικό» σύστημα του ορθόδοξου μιλλέτ. Η έννοια του Έλληνα συνδέθηκε στενά με τον ορθόδοξο χριστιανό και αντιστρόφως.

Για τους Έλληνες, η διαδρομή τους τον 19^ο αιώνα ήταν ολοφάνερα «επαναστατική» καθώς περιλάμβανε τη μετάβαση του έθνους από μια ορθόδοξη κοινότητα τύπου μιλλέτ στο σύγχρονο νεωτερικό εθνικό κράτος, δυτικού τύπου. Οι βασικές ελληνικές «εθνικές» επιδιώξεις ήταν: ανεξαρτησία, λαϊκή κυριαρχία, εθνική ολοκλήρωση και «εξωευρωπαϊσμός» (Μπότσιου & Ριζάς, 2021, σ. 7).

Η ελληνική επανάσταση συνέδεσε εθνικισμό και φιλελευθερισμό, συγκεντρώνοντας διαφορετικές ομάδες γύρω από την ανεξαρτησία, όπως η Φιλική Εταιρεία και τα μέλη της, το Πατριαρχείο, οι Φαναριώτες, οι έμποροι, οι άτακτοι με την στρατιωτική πείρα. Οι Έλληνες εκμεταλλεύτηκαν τη θέση τους και επένδυσαν σε προετοιμασία και συστηματικές και συντονισμένες στρατιωτικές και πολιτικές προσπάθειες, για να κερδίσουν τη στήριξη της διεθνούς κοινότητας.

Οι τακτικές του ανταρτοπολέμου και του ναυτικού αποκλεισμού της αμερικανικής επανάστασης, χρησιμοποιήθηκαν και από τους Έλληνες αγωνιστές. Η πείρα αρκετών ατάκτων που πολέμησαν στους Ναπολεόντειους πολέμους, βοήθησε στην επιτυχή έκβαση των επιχειρήσεων. Οι επαναστάτες οργάνωσαν κρυφές εταιρείες - κινήματα και συνεργάστηκαν σε τοπικό και εθνικό επίπεδο για να αντιμετωπίσουν τον εχθρό. Στρατηγικά, η ελληνική επανάσταση εκμεταλλεύτηκε τα γεωγραφικά πλεονεκτήματα του ελλαδικού χώρου έναντι των Οθωμανών. Οι διεθνείς συμμαχίες για την υποστήριξη του αγώνα διαδραμάτισαν καθοριστικό ρόλο, ενώ ο αγγλο-ρωσικός ανταγωνισμός για την Ανατολική Μεσόγειο συνετέλεσε

αποφασιστικά στην επιτυχή έκβαση της επανάστασης.

Η ελληνική επανάσταση δίχασε τις Μεγάλες Δυνάμεις. Οι Έλληνες βασίστηκαν σε αυτό τον διχασμό για να την κρατήσουν ζωντανή. Διατάραξαν την ησυχία που επεδίωκε η Ιερή Συμμαχία για να αναγκάσουν τις Μεγάλες Δυνάμεις να καταλήξουν σε μια συμπεφωνημένη λύση για το ελληνικό ζήτημα (Μπότσιου Κ. Ε., Η Ελληνική Επανάσταση ανάμεσα στις Μεγάλες Δυνάμεις της εποχής: Εξωτερικές στρατηγικές και εσωτερικές συγκρούσεις, 2022, σ. 52). Η ιστορία έχει αποδείξει ότι διαχρονικά, οι Μεγάλες Δυνάμεις αναπτύσσουν στρατηγικές για την επέκταση της επιρροής τους και τον έλεγχο των πλουτοπαραγωγικών πόρων. Ένα από τα κύρια κριτήρια για τις στρατηγικές αποφάσεις τους απέναντι σε άλλες μεγάλες δυνάμεις είναι το Θουκυδίδειο αξίωμα της άνισης ανάπτυξης, όταν, δηλαδή, άλλες δυνάμεις αναπτύσσονται οικονομικά, στρατιωτικά ή με άλλους τρόπους, όπως ο έλεγχος κρατών και πόρων, δημιουργούνται νέα ζητήματα ασφάλειας: ο φόβος ότι μια ή περισσότερες δυνάμεις μπορεί να γίνουν ισχυρότερες οδηγεί σε ενίσχυση της δικής τους ισχύος, με αποτέλεσμα να ξεκινά ένας ασταθής κύκλος αύξησης της ισχύος από όλες τις πλευρές (Ηφαιστος, 2022).

Η ξεχωριστή θέση της Ελλάδας στα Βαλκάνια και στη Μεσόγειο ανάγκασαν τις Μεγάλες Δυνάμεις να ασχοληθούν με την επανάσταση και να προτείνουν λύση που θα σύμφερε και τις ίδιες. Η Ελλάδα βρίσκεται σε ένα γεωπολιτικό και ιδεολογικό σταυροδρόμι, όπου συγκλίνουν διάφορες κατευθύνσεις και τάσεις. Έχει σημαντική γεωστρατηγική θέση¹⁰² κι επιπλέον, λόγω της ιστορίας, του πολιτισμού και της θρησκευτικής κληρονομιάς της, είναι επίσης ένα ευαίσθητο βαρόμετρο για διάφορες θρησκευτικές, ιδεολογικές και πολιτισμικές τάσεις. Ως αποτέλεσμα, η Ελλάδα έχει επανειλημμένες ευκαιρίες να διαμορφώσει τις επιλογές της και να διαπραγματευθεί συμμαχίες με διάφορα κράτη και οργανισμούς, στην προσπάθεια της να εξασφαλίσει τα συμφέροντά της και να προωθήσει τους στόχους της σε διεθνές επίπεδο¹⁰³. Στο

¹⁰² Η γεωγραφική και γεωστρατηγική θέση του ελληνικού χώρου υπήρξε πάντοτε σημαντική γιατί στη λεκάνη της Μεσογείου διεξαγόταν το μεσογειακό εμπόριο, καθώς περνούσαν από εκεί οι θαλάσσιοι δρόμοι του μεταξίου και των μπαχαρικών από τις Ινδίες (Καρύμπαλη - Κυριαζή, 2016, σσ. 3-4).

¹⁰³ Η Ελλάδα βρίσκεται σε ένα γεωπολιτικό και ιδεολογικό σταυροδρόμι. Δεν είναι η ισχυρότερη χώρα της περιοχής, ούτε η πλουσιότερη ή σταθερότερη. Αλλά ορθώνεται σαν ένα ευαίσθητο βαρόμετρο στο σημείο όπου διασταυρώνονται διάφορες κατευθύνσεις και τάσεις: θρησκείες, ιδεολογίες, σφαίρες επιρροής. Ως επακόλουθο, έχει επανειλημμένως ευκαιρίες να διαμορφώσει τις

αναδυόμενο πλανητικό πολυπολικό σύστημα, είναι κρίσιμης σημασίας για χώρες όπως η Ελλάδα οι περιφερειακές ισορροπίες ή ανισορροπίες, οι οποίες έχουν σημαντική επίδραση στις στρατηγικές αποφάσεις των ηγεμονικών δυνάμεων, όσον αφορά τις συμμαχικές συνεργασίες ή τις αποκλίσεις¹⁰⁴.

Εν κατακλείδι, η ελληνική επανάσταση του 1821 επηρεάστηκε από τις επαναστάσεις της εποχής. Έχει πολλά κοινά στοιχεία με την αμερικανική και τη γαλλική επανάσταση καθώς και με και τα άλλα επαναστατικά κινήματα του 19^{ου} αιώνα, αλλά διαθέτει επιπλέον ξεχωριστά χαρακτηριστικά, όπως ο ρομαντικός εθνικισμός και η ανάγκη διατήρησης μιας ισορροπίας στην ευαίσθητη περιοχή των Βαλκανίων και της Ανατολικής Μεσογείου.

επιλογές της και να διαπραγματευθεί τις συμμαχίες της (Μπότσιου Κ. Ε., Στρογγυλή Τράπεζα - Συμπεράσματα, 2021, σ. 405). «...Η θέση που κατέχει η Ελλάδα στο παγκόσμιο σταυροδρόμι της Ευρώπης, της Ευρασίας και της Αφρικής είναι σήμερα τόσο σημαντική όσο και τη δεκαετία του 1820, τότε που η υποστήριξη του κινήματος της Ελληνικής Φωτιάς έδωσε στους πρώιμους Αμερικανούς την ευκαιρία για μετάδοση δημοκρατικών ιδεών και ενίσχυση επιρροής στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου, η οποία εκείνη την εποχή, όπως και τώρα, αποτελούσε πεδίο τεράστιου ανταγωνισμού δυνάμεων...» (Ryatt, 2021, σσ. 5-8).

¹⁰⁴ Σύμφωνα με τον Καθηγητή Διεθνών Σχέσεων και Στρατηγικών Σπουδών κ. Παναγιώτη Ήφαιστο: «... στο υπό διαμόρφωση πλανητικό πολυπολικό σύστημα είναι ζωτικής σημασίας για κράτη όπως η Ελλάδα, οι περιφερειακές ισορροπίες ή ανισορροπίες, οι οποίες επηρεάζουν σημαντικά τις στρατηγικές αποφάσεις των ηγεμονικών δυνάμεων, όσο αφορά συμμαχικές συγκλίσεις ή το αντίστροφο...» (Ήφαιστος, 2022)

Πηγές – Βιβλιογραφία

- Bernstein, S., & Milza, P. (1994). *Histoire de l'Europe* (Τόμ. 3ος). Ρουμανία: Hatier.
- Burns, E. (2006). *Ευρωπαϊκή Ιστορία. Ο Δυτικός Πολιτισμός: Οι νεώτεροι χρόνοι*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Castellan, G. (1991). *Η Ιστορία των Βαλκανίων, 14ος - 20ος αιώνας*. Αθήνα: Γκοβόστης.
- Dakin, D. (1989). *Η Ενοποίηση της Ελλάδας 1770-1923*. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης (ΜΙΕΤ).
- Finlay, G. (2009). *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασεως*. Αθήνα: Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων.
- Herring, G. (2021). *Ο αγώνας των Ελλήνων για την ανεξαρτησία και ο φιλελληνισμός*. Κρήτη: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
- Hobsbawm, J. E. (2015). *Η Εποχή των Επανάστασεων, 1789-1848*. Αθήνα : Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης (ΜΙΕΤ).
- Jackson, R., & Sorensen, G. (2006). *Θεωρία και Μεθοδολογία των Διεθνών Σχέσεων*. (Χ. Κωνσταντινίδης, Μεταφρ.) Αθήνα: GUTENBERG.
- Jenkins, S. (2019). *Μια σύντομη ιστορία της Ευρώπης. Από τον Περικλή στον Πούτιν*. Αθήνα: Ψυχογιός.
- Kennedy, P. (1990). *Η άνοδος και η πτώση των Μεγάλων Δυνάμεων. Οικονομική Μεταβολή και Στρατιωτική Σύγκρουση από το 1500 ως το 2000*. Αθήνα: Αξιωτέλλης.
- Ryatt, G. R. (2021). Πρόλογος στην Ελληνική Έκδοση. Στο Μ. C. Santelli, *Ο Αμερικανικός Φιλελληνισμός. Η επίδραση της Επανάστασης του 1821 στις ΗΠΑ* (σ. 340). Αθήνα: Ψυχογιός.
- Santelli, M. C. (2021). *Ο Αμερικανικός Φιλελληνισμός. Η επίδραση της Επανάστασης του 1821 στις ΗΠΑ* (1η εκδ.). (Δ. Β. Σταυρόπουλος, Μεταφρ.) Αθήνα: Ψυχογιός.
- Wood, G. (2002). *The American Revolution*. New York: A Modern Library Chronicles Book.
- Woodhouse, C. (2008). *Η ιστορία ενός λαού: οι Έλληνες από το 324 έως σήμερα*. Αθήνα: Τουρίκη.
- Αντγος ε.α Κρασσάς, Ι. (2024). Το χρονικό της Ελληνικής Επανάστασεως. *Τα Νέα της*

- Λέσχης Καταδρομέων και Ιερολοχιτών*(103), 1-2.
- Βακαλόπουλος, Ε. Α. (2007). *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης του 1821*. Αθήνα: Αντ. Σταμούλης.
- Βερέμης, Θ. (2010). *Η.Π.Α. από το 1776 έως σήμερα, η εκδοχή ενός ταξιδιώτη*. Αθήνα: Σιδέρης.
- Βουρνάς, Τ. (2011). *Ιστορία της νεότερης και σύγχρονης Ελλάδας* (Τόμ. Α'). Αθήνα: Πατάκης.
- Διαμαντούρος, Ν. (2022). *Οι απαρχές της συγκρότησης του σύγχρονου κράτους στην Ελλάδα, 1821-1828*. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τράπεζας (ΜΙΕΤ).
- ΔΙΣ. (2005). *Η Ιστορία της Οργάνωσης του Ελληνικού Στρατού (1821 - 1954)*. Αθήνα: ΓΕΣ/ΔΙΣ.
- Έφαιστος, Π. (2022, Απρίλιος - Ιούνιος). Προσανατολισμοί και Στρατηγικές εντός του υπό Διαμόρφωση Πλανητικού Πολυπολικού Συστήματος. *Εθνικές Επάλξεις*(140), σσ. 45-48.
- Καρύμπαλη - Κυριαζή, Σ. (2016). Η δυναμική της Ελληνικής Επανάστασης του 1821: Συντελεστές της Επαναστατικής δράσης και φορείς εξουσίας. *Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών*.
- Κλαψής, Α. (2021). Η Ελληνική Επανάσταση του 1821: ιδεολογία, επιδιώξεις, επιτυχίες, η σχέση με την ευρωπαϊκή πολιτική. *4+1 ερωτήσεις για το 1821*. Αθήνα.
- Κολιόπουλος, Σ. Ι. (2001). *Νεώτερη Ευρωπαϊκή Ιστορία 1789-1945*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- Λούβη, Ε., & Ξιφαράς, Δ. (2021). *Νεώτερη και Σύγχρονη Ιστορία Γ' Γυμνασίου*. Αθήνα: Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων. Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής.
- Λούκος, Χ. (2023). *Όψεις της ζωής των επαναστατών κατά το 1921. Η μαρτυρία του Νικολάου Κασομούλη*. Αθήνα: Ψηφιακή Βιβλιοθήκη.
- Λυμπεράκη – Besson, Α. (2021, Μάρτιος 24). *Η επανάσταση του 1821, ο Πολιτισμός, οι Έλληνες της διασποράς και το κίνημα του Φιλελληνισμού*. Αθήνα: . Ανάκτηση από Επαγγελματικό Επιμελητήριο Αθηνών: <https://www.eea.gr/arthra-eea/i-epanastasi-tou-1821-o-politismos-i-ellines-tis-diasp>
- Μακρυδημήτρης, Α. (2022). Επίμετρο για τη Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας. Στο Α.

- Μακρυδημήτρης, *Η Διακήρυξις της Ανεξαρτησίας (Α΄ Εθνική Συνέλευσις)* (σσ. 17-30). Αθήνα: Σύλλογος προς Διάδοσιν Ωφέλιμων Βιβλίων.
- Μπότσιου, Κ. Ε. (2020, Οκτώβριος – Δεκέμβριος). Εξισορροπώντας την ισορροπία δυνάμεων: Ο αγγλο-ρωσικός ανταγωνισμός απέναντι στην Επανάσταση του 1821. *Εθνικές Επάλξεις*, σσ. 10-13.
- Μπότσιου, Κ. Ε. (2021). Οι εμφύλιοι της επανάστασης του 1821. *Η επανάσταση του 1821. Έντεκα ιστορικοί ιχνηλατούν την πορεία του αγώνα* (σσ. 243-271). Αθήνα: Ελληνικό ίδρυμα Πολιτισμού.
- Μπότσιου, Κ. Ε. (2021). Στρογγυλή Τράπεζα - Συμπεράσματα. *Εργαστήριο η Ελλάς: Θεσμοί και Καταστάσεις που δοκιμάστηκαν στην Ελλάδα από την Παλιγγενεσία έως τις ημέρες μας* (σσ. 405-412). Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Μπότσιου, Κ. Ε. (2022). Η Ελληνική Επανάσταση ανάμεσα στις Μεγάλες Δυνάμεις της εποχής: Εξωτερικές στρατηγικές και εσωτερικές συγκρούσεις. *Η Κορινθία στην επανάσταση του 1821* (σσ. 48-60). Κόρινθος: Εκδόσεις Ίσθμιον.
- Μπότσιου, Κ. Ε. (2023). Αλλάζει η ιστορία;. *Το ΒΗΜΑ*, 4.
- Μπότσιου, Κ., & Ριζάς, Σ. (2021). *Από την επανάσταση στο κράτος*. Αθήνα : Παπαδόπουλος.
- Μπότσιου. , Κ. Ε. (2020). Ελληνική Επανάσταση του 1821: Γεωπολιτική και Ιδεολογία. *ΤΑ ΝΕΑ*.
- Μπότσιου., Κ. Ε. (2020, Απρίλιος 3). *Η εργαλειοποίηση της ξένης επιρροής*. Ανάκτηση από ΤΑ ΝΕΑ: <https://www.tanea.gr/print/2020/04/03/greece/i-ergaleiopoisi-i-lftis-ksenis-epirrois/>
- Παπαρρηγόπουλος, Κ. (2010). *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*. Αθήνα: National Geographic Society.
- Παπασωτηρίου, Χ. (1996). *Ο αγώνας για την Ελληνική Ανεξαρτησία*. Αθήνα: Σιδέρης.
- Παυλόπουλος, Π. (2022). Πρόλογος για τη Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας. Στο Π. Παυλόπουλος, *Η Διακήρυξις της Ανεξαρτησίας (Α΄ Εθνική Συνέλευσις)* (σσ. 5-9). Αθήνα: Σύλλογος προς Διάδοσιν Ωφέλιμων Βιβλίων.
- Συνέλευση, Ε. (2022). Διακήρυξις της Εθνικής Συνελεύσεως. Στο Ε. Συνέλευση, *Η Διακήρυξις της Ανεξαρτησίας (Α΄ Εθνική Συνέλευσις)* (σσ. 11-16). Αθήνα: Σύλλογος προς Διάδοσιν Ωφέλιμων Βιβλίων.
- Σωτηρόπουλος, Μ. (2021). *Η ιστορία και η Επανάσταση. Το χθες, το σήμερα και το*

- αύριο της ιστοριογραφίας για το 1821. Αθήνα: Ψηφιακή Βιβλιοθήκη.
- Τσακαλογιάννης, Π. (2009). *Σύγχρονη Ευρωπαϊκή Ιστορία, Από τη Βασίλη στον 21ο αιώνα* (Τόμ. Α'). Αθήνα: Εστία.
- Χριστοδουλίδης, Θ. (2004). *Διπλωματική Ιστορία Τριών Αιώνων* (4η εκδ., Τόμ. Δεύτερος). Αθήνα: Ι. Σιδέρης.